

Українське слово і сучасність

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Виходить щомісяця

№ 4 ГРУДЕНЬ 2014

Заснований у вересні 2014 р.

**ЗАСНОВНИК
ТОВ «ВИДАВНИЦТВО «БІЛИЙ ТИГР»**

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Ярослав ПОЛІЩУК,
ДОКТОР ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР

**ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА
Ольга ПИЛИПЕНКО**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ПЕТРО БІЛОУС, ДОКТОР ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК,
ПРОФЕСОР ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ОЛЕНА БОНДАРЕВА, ДОКТОР ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК,
ПРОФЕСОР, ДИРЕКТОР ГУМАНІТАРНОГО ІНСТИТУТУ
КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

ОЛЕСЬ ГОЯН, ДОКТОР ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР,
ЗАВІДУВАЧ КАФЕДРИ ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІОМОВЛЕННЯ
ІНСТИТУТУ ЖУРНАЛІСТИКИ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ОЛЕНА ЄРЕМЕНКО, ДОКТОР ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК,
ПРОФЕСОР, ЗАСТУПНИК ДИРЕКТОРА ГУМАНІТАРНОГО
ІНСТИТУТУ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

МАРИНА ЖЕНЧЕНКО, КАНДИДАТ НАУК ЗІ СОЦІАЛЬНИХ
КОМУНІКАЦІЙ, ДОЦЕНТ ІНСТИТУТУ ЖУРНАЛІСТИКИ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІРИНА ЗАХАРЧУК, ДОКТОР ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК,
ПРОФЕСОР РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

ЛІДІЯ КАВУН, ДОКТОР ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК,
ПРОФЕСОР ЧЕРКАСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

МИКОЛА КАЛЬКО, ДОКТОР ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК,
ПРОФЕСОР ЧЕРКАСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

ЛЮДМИЛА МАРЧУК, ДОКТОР ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК,
ПРОФЕСОР, ЗАВІДУВАЧ КАФЕДРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОПЕНКА

ВОЛОДИМИР РІЗУН, ДОКТОР ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК,
ПРОФЕСОР, ДИРЕКТОР ІНСТИТУТУ ЖУРНАЛІСТИКИ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ОЛЬГА СЛОНЬОВСЬКА, КАНДИДАТ ПЕДАГОГІЧНИХ
НАУК, ПРОФЕСОР ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

ЮРІЙ ФІНКЛЕР, ДОКТОР ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК,
КАНДИДАТ СОЦІОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР,
ПРОФЕСОР ФАКУЛЬТЕТУ ЖУРНАЛІСТИКИ
МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА

ВАЛЕНТИНА ШЛЯХОВА, КАНДИДАТ ФІЛОЛОГІЧНИХ
НАУК, ДОЦЕНТ ЧЕРКАСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

ЗМІСТ

СЛОВО РЕДАКЦІЇ

Ярослав Поліщук

Шановні наші читачі, дорогі друзі!

2

МЕТОДИЧНИЙ АРСЕНАЛ УЧИТЕЛЯ

Ольга БЛІЗНИЧЕНКО

Мандрівка до мовляндії
Мовний брейн-ринг, 6 клас

3

Олена ЯНКОВА

Андрій Малишко – поет-пісняр.
«Пісня про рушник»
Українська література, 7 клас

5

Людмила ТИМОШЕНКО

Ярослав Стельмах «Митькозавр
з Юрківки, або Химера лісового
озера» (фрагмент). Таємничі,
незвичайні, веселі події повісті
Українська література, 8 клас

7

Світлана ДЕМ'ЯНЕНКО

Хата моя, біла хата,
символ тепла й доброти...
Сценарій виховного заходу

9

ПЕРЕВІР ЗНАННЯ

Олена КУРИЛІНА

Фонетика. Графіка. Орфоепія.
Орфографія (I частина)
Система завдань у тестовій формі
Українська мова, 5 клас

24

Фонетика. Графіка. Орфоепія.
Орфографія (II частина)
Система завдань у тестовій формі
Українська мова, 5 клас

27

Фонетика. Графіка. Орфоепія.
Орфографія (III частина)
Система завдань у тестовій формі
Українська мова, 5 клас

30

МОВОЮ НАУКИ

Олена КОСІНОВА

Михайло Коцюбинський і музика

34

**Ігор КОЛЯДА,
Юлія КОЛЯДА**

«Дівчачур».
Таємниці серця Павла Тичини
Науково-популярний нарис

39

**Роман ЯРОШЕНКО,
Анастасія ІВАНОВА**

Специфіка і значення видань
громадянсько-політичної
лірики Тараса Шевченка
в історії українського народу:
відгомін у сучасності

39

КАЛЕНДАР ВИЗНАЧНИХ ДАТ

Визначні події грудня

59

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ

Тренінг для видавця на тему:
«Коректура»

33

Тренінг
для літературознавця на тему:
«Літературні роди та жанри»

58

ЦЕ ЦІКАВО

Головні якості
професійного журналіста

8

Шановні наші читачі, дорогі друзі!

Завжди у цей благословенний час, коли добігає кінця один рік і стає на порозі наступний, ми сподіваємося чогось особливого, очікуємо приємних подій і гарних змін у нашому житті. Дух свята, який супроводжує цей період, незважаючи на непрості й нерідко драматичні обставини нашого часу, переважає, і це добрий знак, бо людині хочеться жити надією на безхмарне майбутнє. Зараз Україна, зболена й стражденна, сподівається перекусім на мир і спокій. Мабуть, це побажання буде найчастіше звучати упродовж нинішнього Новоріччя. Прагнення жити в мирі й безпеці поділяють усі громадяни нашої країни – від звичайних людей до найвищих урядовців. Особливо гостро відчують його освітяни – ті, хто покликаний власним прикладом утверджувати ідеали добра, правди та поступу. Вся редколегія журналу щиро бажає миру й добра в новому році нашій педагогічній спільноті – вчителям, викладачам, учням, батькам – усім, хто продовжує в наші дні подвижницьке служіння громаді.

Журнал «Українське слово і сучасність» – молоде періодичне видання, яке лише починає вихід у широкий світ, роблячи перші неспівмірні кроки. Немало часу й зусиль зайняли формальні справи, пов'язані з реєстрацією видання, необхідні для нормальної роботи на ринку періодичних видань. Але найважливіше – попереду.

Наш творчий колектив від самого початку налаштований на інноваційний підхід, на пошук нових, експериментальних методик і практик навчання та виховання. Саме в цьому і вбачаємо своє покликання. Адже скептики можуть сказати: «Навіщо було створювати ще одне періодичне видання для словесників? Їх уже й так є кілька». З надією зробити наш журнал плацдармом для інноваційних проектів у галузі шкільної освіти ми взялися за реалізацію цього проекту. Прагнемо об'єднати навколо нового видання широке коло його прихильників і друзів. Щиро запрошуємо до співпраці всіх, хто бачить себе причетним до творення інновацій в освітній практиці.

Вважаємо, що створення такого журналу стало цілком логічною і вчасною подією на тлі тих трагічних випробувань, які випали на долю нашої країни саме зараз. З одного боку, воєнні події в країні змушують нас усіх мобілізувати сили для оборони. З іншого ж, спостерігаємо небачене зростання патріотичних настроїв. Зростає інтерес до української мови, літератури, культури, адже ми все глибше й міцніше усвідомлюємо себе як українці, як єдина велика родина, об'єднана навколо спільних цінностей – добра, любові, свободи. Отже, українське слово сьогодні має неабияке суспільне затребування. Саме на це й розраховуємо ми у своїй редакційній політиці. Запрошуємо всіх до співпраці, будемо раді кожному читачеві, кожному передплатникові, бо через Вас, шановні друзі, вестимемо творчий діалог, в якому разом будемо шукати й знаходити відповіді на найважливіші й найскладніші питання, що їх виносить на порядок денний наша освітянська галузь.

Щастя нам у цьому – і в новому році, й надалі!

***Головний редактор,
доктор філологічних наук, професор***

Ярослав Поліщук

МАНДРІВКА ДО МОВЛЯНДІЇ

Мовний брейн-ринг для учнів 6-х класів

Ольга БЛІЗНІЧЕНКО

– Допитливим, цікавим будь,
Та тільки не байдужим.
В Країну Знань велику путь
Долай уперто, друже!

– Усе, що пізнане колись,
Завчи, збагни глибоко:
Країна Знань, як неба вись,
Красою вабить око.

– В Країні Знань земель багато.
В якій хотіли б побувати?

– Ми хочемо побувати в Мовляндії.

– Ви зараз будете в країні,
Яку на карті не знайти,
Ви мешканці її віднині,
І вам її шляхами йти.

– Отож рушаймо в подорож до Мовляндії. Та спочатку представимо наші команди. (Команди представляють себе: назва, девіз, творче кредо).

– Той, хто законів країни не знає,
Кожного разу в біду потрапляє.

– Першою перевіркою для кожної команди стане галявина Словознайка, де на кожного гравця чекає дуель, словесна, звичайно. Потрібно швидко перекласти слова українською мовою.

1) Клюква, седой, крючок, мероприятие, прошлогодний, яд, кудрявый, кузнечик, нахал, совпадают.

2) Груз, брится, подстрекать, бдительность, жареный, поставляют, бывший, пестрый, доблесть, давление.

3) Рассвет, клубника, ковер, оружие, одуванчик, бредит, пеленка, тошнота, уют.

– Ось, відбиваючись на дуелі, незчулися, як підійшли до **річки Мудрагелії**. Щоб перейти через неї потрібно розгадати мовні шаради.

1) Шкребтись я буду у норі
Й усе старанно гризти,
А зміниш літеру в мені –
Замовкну і не пискну.
(Миша – тиша)

2) Річкою красивою я взяла розгін,
Раптом перша літера попливла в затоку,
А коли поставили іншу навзамін –
Стала несподівано я порою року.
(Десна – весна)

3) Коли з букви «К» почнуся –
На цареві опинюся,
Коли ж з «В» мене почати –
Буду каркати й літати.
(Корона – ворона)

– Наступна наша зупинка – **селище Баляндраси**. Від кожної команди виходять по два найзавзятіших балакуна. Хто ж них кого переговорить? А говорити треба скоромовки.

1) Ворона проворонила вороненя.

2) Пекар Петро пік пироги.

3) Мама мила Милу милон.

– Шлях до столиці Мовляндії, **міста Мовограду**, не близький. Має можливість перевірити, чи кмітливі на гравці та їхні вболівальники. Отож, починаймо.

1) Який годинник показує правильний час 2 рази на добу? (Який зупинився.)

2) На яку хворобу ніхто ніколи на суші не хворіє? (Морську.)

3) Чим часто ходять, а ніколи не їздять? (Сходами.)

4) Ворона літає, а собака на хвості сидить. Чи може таке бути? (Може. Собака сидить на землі, на своєму хвості.)

5) На що схожа половина яблука? (На другу.)

6) Чи можна в решеті принести води? (Можна. Коли замерзне.)

7) Як далеко в ліс може забігти заєць? (До середини, потім він уже вибігає з лісу.)

8) Хто над нами догори ногами? (Мухи.)

9) Що треба зробити, щоб відпиляти гілку, на якій сидить ворона, не турбуючи її? (Почекати, поки полетить.)

– А ось і **Мовоград**. Щоб відчинити ворота, потрібний спеціальний ключ. Ним буде ваше домашнє завдання. Кожній команді необхідно було придумати гумористичне оповідання, ввівши до нього подані слова: млинець, порося, парашут, корабель, капітан, капці.

– Місто Мовоград дивовижне,
Ви по місту походите,
Все впізнайте, та глядіть,
Пам'ятайте, що незвичне
Місто це предковичне.

– Гляньте, ось дошка оголошень. Ой, а чому ж вона порожня? Жодного оголошення немає! Зрозуміло, кожна команда зараз складатиме свої оголошення. Та слід пам'ятати, що мовоградці люблять жартувати, то ж оголошення мають бути жартівливими.

(Поки команди працюють, гра з вболівальниками.

«Жартівлива аналогія». Учасники за аналогією повинні придумати свої приказки. Наприклад, «Зрубав ялинку – здай макулатуру»).

1) З'їв сосиску – ...	4) Зірвав квітку – ...
2) Випив молоко – ...	5) Прочитав газету – ...
3) Побачив мишу – ...	

– Мешканці Мовограду не люблять тих, хто не ша-
нує рідну мову. Чи зможуть капітани провести свої
команди лабіринтами мови? Отже, конкурс капітанів.
Потрібно виправити помилки в реченнях.

1) Пословиця про те, що велика кількість інфор-
мації призводить до передчасного старіння, оказалась
вірною. Американські вчені определили, що багато ду-
мати справді вредно для здоров'я.

2) Майбутнє країни – діти – мають усі шанси стати
не сильними й упевненими в собі людьми, а ізніже-
ними дітками, ладними впасти в обморок від любої
царапини.

3) Наукою доказано, що тривале сидіння перед
екраном знижує інтерес до життя, ухушає інтелект.
Лишня годинка перед телевізором може ізменіти
вашу лексику в худшу сторону.

– Мандруємо далі Мовоградом. Перед нами **проспект
Морфології**. В одному будинку живуть іменники. Вони хо-
чуть запросити в гості прикметників, допоможіть їм.

Дріб, поні, Тбілісі, путь, біль, метро, собака, Сочі,
шосе, кенгуру, пюре.

– Мовоград – велике місто, є в ньому багато чого
цікавого. Але стривайте, що це? Що то за звуки? Зро-
зуміло, ми опинилися з вами на **майдані Нотослів'я**.
Доведеться нашим гравцям поламати голову, хто при-
думає більше слів з нотами.

– Ось і підходить до кінця наша мандрівка.

– У нашому місті погасли вогні,
Та кожен із нас сподівається, діти,
Що в дні не веселості і в радості дні
Цей вогник цікавості буде горіти!
– Не забуваймо цю країну,
У світі мовному єдину!

Підбиваються підсумки гри, нагороджуються пере-
можці, окремі гравці.

**Таблиця підбиття результатів
мовного брейн-рингу**

№	Назва конкурсу	К-ть балів	6а	6б	6в	Загаль- на к-ть балів
1.	«Візитка»	10				
2.	«Словознайка»	9				
3.	«Мудрагелія»	1				
4.	«Баяндраси»	3				
5.	«Найкмітливіши»	9				
6.	Домашнє завдання	10				
7.	«Дошка оголошень»	5				
8.	«Жартівлива аналогія»	5				
9.	Капітанський кон- курс	5				
10.	Морфологія	5,5				
11.	«Нотослів'я»	3				
12.	Болільники					
13.	Загальна культура					
14.	Оригінальність					

Андрій Малишко – поет-пісняр.

«Пісня про рушник»

Урок української літератури, 7 клас

Олена ЯНКОВА, вчитель-методист, вчитель ліцею № 38 Шевченківського району м. Києва

Мета: ознайомити учнів із життям та творчістю поета, допомогти усвідомити ідейно-художні особливості твору, його значення як візитної картки України; розвивати навички виразного читання ліричного твору, його аналізу, висловлення своєї думки щодо прочитаного; виховувати любов до матері, до батьківщини; прищеплювати повагу до традицій свого народу.

Обладнання: інтерактивна дошка (портрет письменника, краєвиди рідної природи, виставка українських вишиваних рушників, аудіозаписи, таблиця), вишиваний рушник, твори письменника, підручник.

*Україно моя, мені в світі нічого не треба,
Тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти.*

А. Малишко

Хід уроку

I. Повідомлення теми й мети уроку.

II. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу.

– На минулому уроці ми вивчали вірші відомої поетеси Ліни Костенко. А сьогодні ми познайомимось із творчістю великого поета-пісняра Андрія Малишка. Зокрема з його віршами, які поклав на музику композитор Платон Майборода, і які стали народними піснями «Стежина» і «Пісня про рушник».

Ви запитаете, чому це народні пісні, адже вони мають авторів? А народні тому, що, напевно, немає в Україні людини, яка хоча б раз у житті не чула або сама не виконувала цих пісень. А ще тому, що народ їх пам'ятає і дуже любить, хоча минуло багато років відтоді, як народились ці пісні.

За 8 днів до смерті, 8 лютого 1970 року, Андрій Малишко створив свою останню пісню – знамениту «Стежину». «Стежиною» автор уже прощався з усіма, кого залишав на цій землі.

(Учень читає напам'ять вірш.)

– У творі надзвичайно багато світлих образів, спадкових символів для кожного українця: стежина від рідного порогу, відчинені ворота у великий світ, розквітлі соняхи, картина тихого вечора як природного явища і як невблаганного вечора життя.

Автор говорить, що стежина «мій ревний біль, мій ревний жаль». Чому епітет «ревний» використав поет

і що він означає? Можемо припустити, що біль і жаль щирі, сумні, що це душевний біль героя, пов'язаний із довгою розлукою з рідним краєм, домівкою, батьками. А ще жаль, що стежиною життя можна пройти лише один раз.

А яким же було життя Андрія Малишка? І яку стежину життя пройшов він?

Зараз прозвучить пісня «Стежина» у виконанні Олександра Таранця, а також ми дізнаємось про життєвий і творчий шлях Андрія Малишка.

(На інтерактивній дошці матеріал про Андрія Малишка на фоні картин природи, звучить пісня «Стежина».)

Контрольні запитання:

1. Де народився Андрій Малишко? В якій сім'ї?
2. Скільки періодів творчості Малишка ви знаєте?
3. Які премії та нагороди мав поет?
4. За яку збірку поезій отримав Шевченківську премію?
5. З ким приятелював Андрій Малишко?

– Андрій Малишко народився у багатодітній родині чоботаря. 11 дітей було у сім'ї. Але, незважаючи на те, що батьки змушені були багато працювати, щоб прогодувати сім'ю, вони ще й встигали займатися вихованням своїх дітей.

Батькова строгість не межувала з деспотизмом. Самійло був прекрасним вихователем власних дітей, людиною вимогливою і водночас надійною.

Великий вплив на Андрійка мав його дядько – старший батьків брат – Микита. Вроджений романтик, людина не від світу цього – цей чоловік вище за все ставив книгу, заради неї міг занедбати термінове замовлення (він теж був чоботарем), з книгою міг забути про все на світі. Пристрасть до читання книг у Андрія Малишка залишилась на все життя. Звичайно, ми не маємо точних даних, скільки книг опрацював поет, але випадково знайшлися підрахунки прочитаного за один рік: 140 книг обсягом 51 250 сторінок. Отже, приблизно 140–150 сторінок на день.

Мати – Івга Остапівна – була жінкою м'якої вдачі і великого серця. Вона прекрасно співала, часто розповідала своїм дітям казки й легенди, вчила робити добро й ніколи за зло не віддачувати злом. «Найбільше пісень, які я знаю, дала мені мама...»

На слова Андрія Малишка теж написано добру сотню пісень.

Найбільшу популярність Андрію Малишку принесла «Пісня про рушник» (1958). Цей твір уперше пролунав у кінофільмі «Літа молодії» і приніс Платонові Майбороді та Андрію Малишку велику славу. Пісня відразу ж стала народною, бо в її центрі був предковичний обєріг – вишитий рушник (учитель показує дітям вишитий рушник), з яким, як знаємо з етнографії, зустрічають найдорожчих гостей, який стелять під ноги молодят, яким прикрашають ікони та портрети дорогих людей, яким перев'язують хрести на могилах рідних. Поет підкреслює, що кожна ниточка вишивки є своєрідним кодом, своєрідним побажанням, але сучасній людині не дано це зрозуміти відразу. Тільки на схилі віку ліричний герой збагнув, що на подарованому рушничку – вишите його матір'ю життя сина.

(На інтерактивній дошці – краєвиди рідної природи, звучить пісня «Рушничок» у виконанні О. Таранця.)

– Центральною постаттю в цій пісні є образ матері. Малишко писав насамперед про свою матір, а тому очі в героїні в першій редакції твору були блакитні, але в народі відбулося шліфування, певне узагальнення образу матері, й цей епітет змінився на інший – «привітні», який точно відображав постійне чекання матір'ю своєї дорослої дитини в гості. «Пісня про рушник» – вершина пісенної творчості А. Малишка. Про неї можна сказати словами Анатолія Франса: *«Прекрасний вірш, схожий на смичок, яким проводять по звучних фібрах нашої істоти. Не свої – наші думи змушує поет співати всередині нас. Оповідючи нам про жінку, яку він любить, він захоплює розбуджує у нашій душі нашу любов і нашу журбу. Він чарівник. Сприймаючи його, ми теж стаємо поетами, як і він».*

Ця пісня – це гідний пам'ятник Матері вкраїнській, який вдячний син звів на віки вічні. Ця пісня глибоко національна. І хоча її було перекладено тридцятьма п'ятьма мовами світу, переклад не передає повною мірою настроїв пісні, бо образність її тримається на вишиваному українському рушникові, з яким у нас пов'язано все – від народження до останнього шляху. (Спробуємо перекласти російською мовою – «Песня о полотенце»).

Про цей твір дуже гарно відгукувалася й мати композитора Платона Майбороди Дарія Єлисеївна. Коли друзі зібралися пом'янути Андрія Малишка в роковини його смерті, вона сказала: *«Ми матері. Для нас найдорожче – діти. В них уся наша любов, бо на них тримається життя. Наш Андрій відповів любов'ю всім матерям. Тому й житиме він у любові всіх матерів».*

– Давайте визначимо, які художні образи є у вірші, і схарактеризуємо їх.

Образи	Характеристика	Художні засоби творення
Мати	Працьовита, турботлива («Рідна мати моя, ти ночей недоспа-ла...»). Майстриня, чутлива до краси («І рушник вишиваний на щастя дала», «Хай на ньому цвіте росяниста доріжка, і зелені луги, й солов'їні гаї»). Красива, вірна, вразлива, добра, ласкава («І твоя незрадлива материнська ласкава усмішка, І засмучені очі хороші блакитні твої»)	Звертання, епітет. Епітети, метафора. Епітети.
Ліричний герой	Люблячий, уважний син («І на тім рушникові оживе все знайоме до болю: І дитинство, й розлука, й твоя материнська любов», «Рідна мати моя»). Чутливий до краси, поетичний, вразливий («Я візьму той рушник, простелю, наче долю...»)	Епітети, однорідні означення. Порівняння, метафора.
Рушник	Символ долі, щастя, материнської любові («... на ньому цвіте росяниста доріжка, і зелені луги, й солов'їні гаї»)	Символ, епітети, метафора.

– Ми бачимо, з якою любов'ю підбирав Андрій Малишко кожне слово. А тепер визначте ідею твору? (Учні відповідають.)

– Отже, у пісні, де утверджується сила материнської та синівської любові, вишитий рушник є символом дороги, майстерності, любові, працелюбності та естетичного смаку української жінки.

III. Перевірка домашнього завдання.

А які ще символи України ви знаєте? (Учні доповідають про символи України. По 3 речення про кожен символ.)

IV. Підбиття підсумків уроку.

Отже, сьогодні ми познайомились із творчістю Андрія Малишка – поета-пісняря. Зокрема з його піснями «Стежина» і «Рушничок», які є візитною карткою України.

V. Домашнє завдання.

Вивчити «Пісню про рушник» Андрія Малишка напам'ять.

Ярослав Стельмах «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера» (фрагмент). Таємничі, незвичайні, веселі події повісті

Українська література, 8 клас

Людмила ТИМОШЕНКО, вчитель Цукрозаводського навчально-виховного комплексу, Кіровоградська область

Мета: коротко ознайомити учнів із творчістю Я. Стельмаха, висвітлити таємничі, незвичайні, веселі події в повісті; розкрити допитливість, винахідливість, кмітливість Сергія та Митька; охарактеризувати поведінку героїв у складній ситуації; навчати учнів, використовуючи матеріал прочитаного, висловлювати власні роздуми про фантазію сучасної людини і про своє ставлення до навколишнього світу; розвивати творчі здібності, інтелект; виховувати естетичні смаки.

Обладнання: портрет письменника, ілюстрації учнів, комп'ютер, проектор.

*Гей, нові Колумби й Магемани,
Напнемо вітрила наших мрій!
...Хто сказав, що все уже відкрито?
Нащо ж ми народжені тоді?*

В. Симоненко

Хід уроку

I. Повідомлення теми й мети уроку.

– Сьогодні на уроці ми продовжуватимемо працювати над твором Ярослава Стельмаха «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера». Завдання, які необхідно виконати – коротко ознайомитись із життям та творчим шляхом Ярослава Стельмаха; висвітлити таємничі, незвичайні, веселі події в повісті; висловити власні роздуми щодо поведінки героїв твору.

II. Мотивація навчальної діяльності.

– У кожної людини буває такий день, коли вперше радієш сонцем, деревами, тишишся, збагнувши, що вони гарні, коли тихі радощі, збуджені в душі красою, переходять у здивування, у таке почуття, яке за браком точнішого слова, можна назвати щастям.

І, здається, нема на світі зеленішої левади, як та, через яку біліла твоя перша стежка до школи, і сонця ласкавішого немає, як те, яке ти хотів підняти, як блискучий таріль із голубого дна річки. Такі дні, здається, більшість людей переживають у дитинстві. До таких днів ми повертаємося спогадами. Зв'язок із дитинством, пригодами, що трапилися з героями, невеликі

відкриття таємниць і особливостей довколишнього світу – є проблемами твору Ярослава Стельмаха.

III. Перевірка домашнього завдання.

Розповідь про життєвий і творчий шлях Я. Стельмаха.

IV. Актуалізація опорних знань.

Пригадайте!

1. Який твір називається повістю?
2. Чим цей жанр відрізняється від оповідання?
3. Чи можна назвати твір Я. Стельмаха «Митькозавр з Юрківки...» пригодницьким? Думку обґрунтуйте.

V. Робота над твором.

– Згадайте вивчені твори, пов'язані з романтикою, пригодами («Тореадори з Васюківки» В. Нестайко, «Звук павутинки» В. Близнець).

1. Робота в групах.

- 1 група – доберіть синоніми до слова «митькозавр».
- 2 група – утворіть асоціативний куш від слова «химера».

2. Індивідуальне завдання.

Один учень працює біля дошки – заповнює таблицю.

1. Назва: «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера».
2. Автор: Я. Стельмах
3. Жанр: пригодницька повість
4. Тема: поведінка хлопчиків у складних ситуаціях, які з ними трапились
5. Головні герої: Митько, Сергій, Васько
6. Художні прийоми діалоги, описи, розповіді, порівняння, метафори, епітети.

– Обміняйтесь враженнями від прочитаної повісті. Чим захопила?

– Читаючи твір, ви звернули увагу на незрозумілі слова. Поясніть значення слів: бурштин, зоологія, курінь, палеонтологія.

3. Бесіда.

- Який епізод у творі є кульмінаційним?
- Чому провалилася операція «Курка»?
- Чи справжні друзі Митько та Сергій? Доведіть.
- Назвіть моральні цінності людини.
- Зачитайте афоризми про дружбу:

Дружба любить рівність

У кого хороші друзі, тому й ранок похжим здається
Дорікай другові наодинці, хвали – публічно.

На бенкет до своїх друзів іди повільно, а на їх горе – швидко.

Дружба – найнеобхідніше в житті.

- А чи маєте ви друга, чи турбуєтеся про нього?
- Попрацюйте в парах: використавши ключове слово «друг», складіть сенкан.

4. Робота в групах.

1 група – охарактеризувати образ Митька й Сергія.

2 група – характеристика образу Василя.

5. Продовження бесіди.

- Чи можемо ми говорити про героїчний вчинок, коли хлопці врятували життя Василеві?

6. Гра «Сніжна грудка».

- Той, хто кидає м'яч, говорить слово. Той, хто ловить, складає речення із цим словом і так продовжується гра. Перше слово – мрія.

VI. Підбиття підсумків уроку.

Продовжіть речення:

- Тепер мені зрозуміло, чому...
- Мене здивувало...
- Я замислився над тим, що...

VII. Повідомлення домашнього завдання.

1. Написати міні-твір про поведінку друзів у складній ситуації.
2. Скласти план до розділу IX «Таємниця лісового озера».

ЦЕ ЦІКАВО!

Головні якості професійного журналіста

Заслужений журналіст України та колишній редактор «Газета по-київськи» Сергій Тихий вивів 6 головних якостей, якими має володіти справній журналіст:

1. Вміння писати. Як вважає Сергій, лише близько 25 % людей писати не вміють взагалі, усіх інших, як він запевняв, можна навчити, та більше того, «виліпити» з них справжніх професіоналів своєї справи.

2. Наявність ерудиції. Справжній журналіст має бути обізнаним в усіх сферах життя, аби вміти правдиво висвітлити тему, що йому надана, з різних боків.

3. Здатність до обґрунтованого узагальнення. Кожен журналіст, за переконанням Сергія Тихого, має мислити логічно. Сергій дотримується думки про те, що при відборі на спеціальність «Журналістика», не заважав би екзамен з математики, адже «текст – це як задача, якщо випустиш одну єдину деталь, то результат буде зовсім не такий як очікувалося».

4. Зацікавлення людьми. Журналіст має бути допитливим та завжди прагнути пізнати щось нове. Як стверджував Сергій, в журналіста мають завжди палати очі, «а коли журналіст спілкується з людьми – очі мають блищати так, ніби ще трохи і звідти посиплються іскри».

5. Здатність бачити деталі, виділяти нюанси. Деталі завжди вирізняли та вирізнятимуть Ваш матеріал від матеріалів інших, адже читач, як правило, звертає увагу саме на деталі. Тому журналіст має виділяти цікаві факти та деталі навіть з найпростішого, на першу думку, матеріалу. Запам'ятайте, що журналіст ні в якому разі не має вигадувати щось своє, перекирчувати факти.

6. Здатність переборювати страх чистого аркуша. Досить часто у журналістів виникають так звані «бар'єри» при написанні нового матеріалу. Наприклад, журналіст, що пише статтю, має безліч чудових ідей, але, як тільки він сідає за написання цієї статті, його наче щось зупиняє. Ця проблема спіткає чималу кількість фахівців журналістської справи, але, якщо ти хочеш стати гідним фахівцем в цій галузі, то цю проблему треба буде навчитися переборювати.

(Укладено за матеріалами Інтернет-ресурсу:

6 характеристик справжнього журналіста від Сергія Тихого.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://openstudy.org.ua/tips/4078>.)

ХАТА МОЯ, БІЛА ХАТА, СИМВОЛ ТЕПЛА Й ДОБРОТИ...

Сценарій виховного заходу

Світлана ДЕМ'ЯНЕНКО, викладач-методист Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

Мета:

- розкрити давню історію спорудження житла на Україні, його архітектурні особливості;
- відтворити в пам'яті і систематизувати знання вихованців про символіку людського житла як сімейного вогнища, про такий вид колективної праці як «толока»;
- ознайомити із обрядами й повір'ями, пов'язаними з будівництвом садиби; художніми творами, в яких оспівується батьківська хата;
- спонукати молодь до осмислення ролі житла як важливого елементу матеріальної та духовної культури нашого народу;
- виховувати шанобливе ставлення до помешкання, відчуття «рідного гнізда», повагу до батьків, рідних;
- прищеплювати любов до рідного краю, до минулого та сьогодення, бажання сповідувати кращі українські традиції.

Обладнання:

- Святоково прибранна сцена: піч, скриня, стіл, колиска, лави, застелені тканими веретами; жердина, на якій висять домоткані рушники, одяг; мисник, на якому стоять вироби з глини: миски, горнята, глечики; на покутті образ Матері Божої; стіл устелений скатертиною; калина і хліб на рушникові.
- Презентація: ілюстрації картин, малюнків, фото інтер'єру української хати різних регіонів України та в різні часи, книжки про народне житло, вислови, мультимедійна презентація, музичні кліпи.

Напишу я слово про хату.

*На Україні й поза Україною суцю архітектурну
праматір пристанища людського...
високонравственну людську оселю.*

О. Довженко

Село на нашій Україні, неначе писанка село...

Т. Шевченко

Хід заходу

Викладач. Доброго дня усім у нашій народознавчій Світлиці.

Сьогодні ми з вами поведемо мову про українську хату. Ми дуже часто говоримо: «мій рідний дім», «моя домівка», «моя хата». Та чи замислювалися ви над глибинним значенням цих слів?

Здавна вважалося, щоб полюбити – треба знати, а щоб знати – маєш полюбити. І той ставок, освітлений серпанком місяця, і леваду з попасом корів, і крилате дерево на краю села, і Чумацький Шлях, усміх незрадливої юнки, мудрий погляд бабусі, чарівний гук кобзи, поклик освітлених вікон маленької хати (В. Скуратівський).

Не збайдужіти, не забути, не зрадити пам'яті пращурів наших, не втратити ці духовні обереги – обов'язок кожного з нас. Це коріння наше. Людина мусить завжди повертатися до родинного вогнища, бодай у спогадах.

Пісня «Смерекова хата»

(сл. М. Бакая, муз. П. Дворського)

Наснились мальви, рута й м'ята
І скрип криничний журавля,
І смерекова отча хата,
Яку давно покинув я.
Наснився сад в веснянім цвіті,
Струнка смерічка край воріт,
І найрідніша в цілм світі
Матуся сива на дворі.

Приспів:

Смерекова хата, батьківський поріг,
Смерекова хата – на крутій горі.
Як прийду до неї, коліном припаду,
Грудочку землі своєї до вуст прикладу.

Вона як пісня – серцю мила,
Старенька хата край села.

Війна її вогнем палила,
Але спалити не змогла.
Кришилися грізні блискавиці
І грози падали не раз,
Вона стоїть немов із криці
І день у день чекає нас.

Приспів.

Спішу до неї мов лелека,
Простори кинувши до ніг,
Несу любов свою здалека,
Яку назавжди я зберіг.
Дитячих літ моїх колиска,
Моя порадице свята,
Вона як доля – рідна й близька,
Миліш її ніде нема.

Приспів.

Викладач. З хатою пов'язані найсвітліші спогади і почуття кожної людини. Тому вона й опоетизована художниками слова та майстрами пензля.

«Хато моя, рідна батьківська хато! Ти випливаєш із туманної далечі минулих літ і стоїш переді мною білим видом, немов хмарина серед буйного цвітіння вишень», – так поетично відгукувався про рідну хату Іван Цюпа.

Українська хата – невід'ємна частина культури нашого народу. Вона є матеріальним втіленням уявлень та вірувань українців, укладу їхнього життя, побуту та взірцем естетичних вподобань.

Хата, збудована дідовими руками, завжди уособлювала певний світ. Разом із садком, вишнями, хрущами, ставком, нарешті, землею і небом. Якщо вірити в те, що душа людська вічна і ми вже колись жили на цій землі, перевтілюючись в іншу сутність після смерті, то саме в цих старих хатах відчувається дух проростання пракореня, причетність до рідної землі, роду і народу.

Музей О. Довженка в с. Сосниці

Т. Шевченко «Батьківська хата»

Саме тому українська хата мислиться нескінченим ланцюгом людських дол, що простягнувся аж у Всесвіт.

В українській літературі батьківська хата стала величною метафорою у творчості Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Довженка, В. Симоненка, О. Гончара, А. Малишка, Д. Павличка.

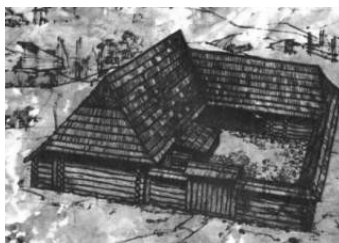
А хати Шевченка, Франка і «білий будиночок» Лесі Українки стали символічними колисками, де народилися українські генії, де виплекався дух, розум, совість, надія нації, і в цьому плані символізують Україну, її духовне начало.

Саме її, «білу, з теплою солом'яною стріхою, що поросла зеленим оксамитовим мохом, архітектурну праматір пристанища людського, незамкнену, вічно відкриту для всіх без стуку в двері... бідну і ясну, як добре слово, і просту, ніби створили її не робочі людські руки, а сама природа, немовби виросла вона, мов сиріжка в зеленій траві», – згадує О. Довженко в оповіданні «Хата» та повісті «Зачарована Десна».

Розкриймо і ми для себе сторінки життя української хати, здійснимо уявну подорож. А допоможуть мені наші гуртківці, які виступатимуть сьогодні у ролі дослідників, декламаторів та співаків.

Віртуальна подорож

Культуролог. Житло – один з найбільш значущих компонентів традиційно-побутової культури будь-якого народу.

Це певний мікркосмос, у замкненому просторі якого проходить родинне життя. Він складався протягом століть і увібрав досвід багатьох поколінь.

Хата – житловий простір людини, місце

родинних обрядів, символ добробуту. У хаті втілювався весь життєвий простір і світоглядний космос українця. Недаремно кажуть: «Моя хата небом крита, землею підбита, вітром загороджена».

Як увесь світ поділяється на три частини: земну, підземну і небесну сфери, – так і хата відображає ці сфери буття: стеля – небесний духовний світ (сволок із сакральними знаками, божниця у кутку); стіни, вікна, двері – символи реального земного життя і спілкування з іншими людьми; нижній ярус – підлога, низ стіни з підпідчям, поріг уявлялися як межа земного й підземного світів.

Лексикограф. Хата – загальнопоширена на території України назва житлової споруди. Поряд із цим терміном у західних районах побутували назви хижа, халупа, на Лівобережжі – хатина. У південних степових

районах частково заглиблене в землю житло називалося бурдей, землянка, а підвищене – верхова хата, горішня хата, горішник. Бідняцька хата гуцулів та бойків Карпат мала назву бурдей (бурдй).

Стародавня назва «хата» сягає тисячолітніх глибин. Тож щодо походження цієї назви існує чимало гіпотез та думок.

Етимологічний словник Фасмера зазначає, що слово є запозиченням давньоугорської форми сучасного угорського слова ház («дім»), яка, на думку Фасмера, походить від авестійського kata – «дім, яма». Франц Міклошич та Ян Чекановський вважають, що слово запозичене безпосередньо з іранських мов.

Харківські вчені Г. Успенський та Д. Бантиш-Каменський виводять цей термін з німецької Hütte («курін», «хижа»), а академік А. Кримський і археолог В. Седов відстоюють думку про її витоки з іранських мовних джерел.

Дослідники української старовини висловлюють ще й такі погляди:

- Архип Данилюк припускає наявність цього слова вже навіть у дольодовиковий період;
- Агатангел Кримський висловив гіпотезу про поширення цього слова з півдня (Мала Азія) на північ і захід;
- Володимир Чивиліхін припускає, що слово «хата» було у скіфів;
- Тамара Косміна зазначає, що житло окремої орійської родини було храмом родового духу (український архетип «хата» буквально – «житло духу предка»).

Археолог. В Україні у 1965 р. було знайдено одне з найдавніших жител, що збереглося до сьогодні. За оцінками вчених, вік цієї оселі – приблизно 15 000 років. Це житло було зроблене з кісток мамонта; знахідка була зроблена в місті Межиріччі, неподалік від Києва. Припускають, що житло було покрите шкурами мамонта. Це житло доби кроманьйонців було виявлене селянином, що копав фундамент на глибину 2 м. Зараз житло кроманьйонців з Межиріччя експонується в Палеонтологічному музеї імені В. Топачевського в Києві.

Археологами зроблено ряд реконструкцій слов'янських жител другої половини I тис. до н. е. Стіни давньослов'янських жител зводилися у зруб із брусів або каркасної конструкції та обмазувалися глиною. Житла були здебільшого однокамерні, іноді заглиблені в ґрунт (так звані землянки та напівземлянки), або з підсипкою стін зовні.

Цікаво, що в екстремальних умовах уже в новітні часи народ знову звертається до свого історичного досвіду. Так у землянках-бурдях мешкало найбільш бідне селянство Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст.

У роки війни населення нашої країни замість зруйнованих хат також будувало землянки. Архаїчні конструкції наочно простежуються у тимчасових житлах – колибах пастухів і лісорубів Карпат.

Читець.

Уривок з роману

С. Складенко «Святослав»

«Вийшовши на вал городища, Ант довго дивився й прислухався. Усе вішувало добру днину: від Дніпра ледь повіяв теплий низовий вітер, небо вгорі було чисте, а зорі на ньому ясні, срібний серп місяця спускався до правого берега, на травах лежала щедра роса, на Дніпрі і в затоках, прокидаючись, весело перекликалися птахи.

Так Ант вирішив, що йому не слід ждати, й одразу повернувся до хижі. Переступивши в темряві кілька кам'яних східців, що вели вниз, він відчинив важкі набряклі двері і опинився в хаті.

Там було дуже тепло, парко. Посередині, викладений камінням ямі, тліло вогнище, над яким, ніби велике кінське вуха, звисав виплетений з лози й обмащений рудою глиною широкий димар. Ант знайшов у півтемряві сухих дров, підкинув до вогнища, і воно ожило, загоготіло, у димар хвилею покотив густий дим.

Коли вогонь розгорівся ще дужче, у хижі посвітлішало, в червонкуватому миготливому відсвіті окреслились стіни, на кілочках висіла зброя й одежа; складена із жердин, підперта сошками стеля, до блиску витерта ногами кам'яна підлога, низькі двері, що вели до клітей.

Посеред хижі, недалеко від вогнища, стало видно викладену камінням ще одну яму-піч, у якій пекли хліб, різний посуд біля неї – череп'яні з вузькими шийками корчаги й широковерхі горнці, дерев'яні кадоби, ночви, миски.

Нарешті полум'я освітіло й куточки хижі, в одному з яких – за вогнищем – стало видно глиняний приступок, а на ньому дерев'яні постаті Перуна і Волоса, невеличкої бронзової, вкритої прозеленню Рожениці – фігурки голої, із складеними на животі руками жінки.

У другому кутку хижі, праворуч від вогнища, на низькому помості з дощок, прикрившись звіриними шкурами, лежало кілька чоловік. Ант ходив по хижі дуже тихо, скрадаючись, і вони, либонь, не чули його кроків – спали».

Викладач. Заслуговує на увагу і особливість за- будови селищ трипільської доби (V–III тис. до н. е.). Існує досить вагома система доказів – а це і висновки Вікентія Хвойки, і наукові

дослідження Миколи Марра, Віктора Петрова, Омеляна Партицького, Вадима Щербаківського, Миколи Суслопарова, Валентина Даниленка, Григорія Василенка та ін. – щодо визначної ролі трипільців у формуванні сучасного населення України.

Археолог. Найбільшими трипільськими поселеннями були протоміста в межиріччі Дніпра та Південного Бугу: Майданецька, Доброводи, Телянки та ін.

Науковці зазначають, що житла розташовувалися по колу з великим майданом посередині, що, мабуть, слугував як місце для народних зборів, віче тощо, або ж як загін для великої рогатої худоби.

Щоправда, житла трипільців були дещо більші, ніж хати звичайних селян. Вони мали такі розміри: в ширину – 4–5 м, а в довжину – 15–20 м. Іноді були і дво-, триповерхові, загальна площа яких досягала 200 м². Такі поселення нагадували справжні протоміста, в яких могло проживати до 50 тисяч чоловік. Трипільські хати мали кілька кімнат, відгороджених одна від одної дерев'яними перегородками. Кожна з кімнат мала лезанку, жертвник та місце для роботи.

Взагалі, способи будівництва хат залежали від місцевих умов: це переважно плетені з лози і обмазані з двох боків стіни. У безлісних районах будували з вальків глини. Зовні трипільці білили та фарбували житло у жовтий або червоний колір. Іноді хати розписувалися дивовижними червоно-чорними візерунками. Таке декоративне мистецтво створювало неповторний колорит селища.

Уже найдавніші трипільські будівлі мали вікна – «очі». Через вікна своєї хати людина дивиться на світ.

Найдавніші вікна були просто отворами і закривалися створками. Шибки в давнину заміняли волові міхури, напнуті на рами. А вже в XVI–XVII ст. шибки робили з пластинок слюди, закріплюючи їх свинцем. Із появою скла вікна стали справжньою окрасою хати. Зсередини вони завішувалися оздобленими занавісками, або «фіранками», через які можна було бачити все, що діється на вулиці, але погано видно, що в хаті. Подекуди вікна прикрашали вишитими рушниками, що служили оберегами. На віконних рамах виконували різьблення, особливо в Карпатах та Закарпатті. Ці традиції збережені й нині.

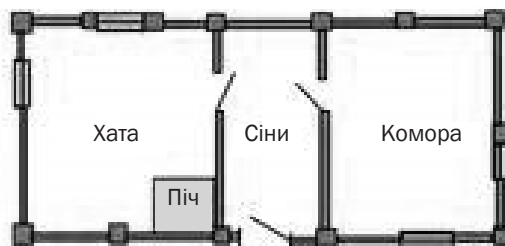
Архітектор. Українська хата пройшла багатівковий розвиток від одноповерхових до дво-, три-, та багатоповерхових споруд, яким були притаманні яскрава запальна виразність, локальна специфіка, різноманітність планування тощо.

Українська хата на всій території свого поширення (за винятком гірських районів Карпат, придністровської зони Буковини та Поділля, де під житлом влаштували цокольний поверх, – погреб, пивницю, – який використовували для господарських потреб) являла собою наземну одноповерхову споруду. Хату будували у вигляді прямокутника. З XI–XIII ст. в Україні була перевага житла однокамерного, тобто з однією величезною кімнатою. А з XIII ст. хати будують разом із сінями.

З XIX ст. стають популярними трикамерні хати, де крім сіней додавалась комора. Призначення комори було різним: на Поліссі – це для зберігання овочів, у західних регіонах України зберігали реманент.

Розрізняли в той час два типи житла: «дві хати під'ряд» та «хата через сіні». Взагалі, план хати був досить стандартний.

План української хати

Культуролог. Число «3» традиційно стало складовою частиною символічного змісту хати. За вертикаллю житло ділиться на три частини. Три яруси житлового простору відігравали важливу символічну роль у взаємозв'язку обжитого простору з Всесвітом.

Верхній ярус житла – це зв'язок з небом, високою сферою світотворення. Сволук виконує роль охоронця оселі, лінії, на якій вона тримається та котру не сміють переступити злі духи.

Елементи середнього ярусу – стіни, двері, вікна, простінки – це проміжок між ідеалізованою небесною

сферою та підземним світом. Вікна і двері виступали в ролі каналів спілкування людини з навколишнім світом, наділялися магічними властивостями оберегів житла.

Нижній ярус (долівка, підпідчя, призьба) – це поєднання з Матір'ю-Землею, нижнім світом творення, межа світу наземного і підземного.

У житловій кімнаті, як правило, було 3 вікна, на фасадній стіні – 3 отвори (двері та 2 вікна). Саме житло найчастіше було трикамерним: сіни, хата, комора.

С. Васильківський «Козацький двір»

українська хата мала троє вікон: покутнє, застольне та навпроти печі. У багатьох було ще маленьке віконце над піччю. Вікна – «очі» хати, що освітлюють житло, «зв'язуючи замкнутий внутрішній простір з безмежжям зовнішнього світу».

Літературознавець. В одній з легенд Літинського повіту переповідається, що люди не вміли будувати хат до потопа й жили просто неба. Та після потопа, коли настала сувора зима, Ной збудував для своєї родини дерев'яний курінь. Коли родина Ноя збільшилася, він побудував більший курінь. З плином часу, вдосконалившись у теслярському мистецтві, вибудував уже й невеличку хату.

Перші хати, які люди зводили після Ноя, були зовсім без вікон. Одна жінка, щоб освітити всередині свою хату, вхопила якомсь решето і почала бігати подвір'ям, намагаючись спіймати промінь сонця. Раптом з'явився ангел в образі звичайної людини і, посміявшись над жінкою, сказав: «Нерозумна ти, бабо». Тоді взяв сокиру, прорубав у хаті діру – і хата освітілася. Вглядавши це, жінка зраділа, однак зауважила: «Все це добре, але як же я тепер вбережу свою хату від холоду?» Тоді ангел, щоб зарадити їй, пішов до берегу моря, знайшов там велику рибу, вийняв з неї міхур і затулив ним прорубаний отвір, отож у хаті було і світло й тепло. Відтоді і всі інші люди почали будувати собі хати з вікнами [1].

Побілена дерев'яна хата з солом'яною стріхою із села Луги на Поділлі

Викладач. Враховуючи географічні та економічні умови українського населення, будували хати з дуже різноманітного матеріалу: з дерну, солом, очерету, лози чи хворосту, обмазуючи гли-

ною; з глини, змішаної з соломною; з трісок з глиною; з дерев'яних брусів у зруб; з цегли і, нарешті, дуже рідко, з каміння.

Українська хата – це затишна, найчастіше білена зовні і всередині, будівля під солом'яним дахом. На Півдні України хати завжди білили.

Хати дуже часто розмальовували, бо вірили, що розмальована хата – це захист від злих духів. Такий вигляд української хати підкреслював естетичні смаки та характер українців.

Читець.

Уривок з повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»

«Недалеко до Богуслава, коло Росі, в довгому порученому яру розкинулось село Семигори. Яр в'ється гадюкою між крутими горами, між зеленими терасами; од яру на всі боки розбіглись, неначе гілки дерева, глибокі рукави й поховались десь далеко в густих лісах. На дні довгого яру блищать рядками ставочки в очеретах, в осоці, зеленіють левади. Греблі обсажені столітніми вербами. В глибокому яру ніби в'ється оксамитовий зелений пояс, на котрому блищать ніби вправлені в зелену оправу прикраси з срібла. Два ряди білих хат поміж горами білють, неначе два рядки перлів на зеленому поясі. Коло хат зеленіють густі старі садки».

Викладач. Біленька хата і садок – одвічні символи України. Красу біленької української хати оспівували поети та зображували художники різних часів, наприклад, Тарас Шевченко, Архип Куїнджі, Ілля Рєпін.

Викладач. Біленька хата і садок – одвічні символи України. Красу біленької української хати оспівували поети та зображували художники різних часів, наприклад, Тарас Шевченко, Архип Куїнджі, Ілля Рєпін.

А. Куїнджі «Вечір на Україні», 1878 р.

І. Рєпін «Українська хата», 1880 р.

Т. Шевченко «Селянська родина», 1843 р.

Хор.
«Садок вишневий
коло хати»
(Тарас Шевченко)

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співаючи ідуть дівчата,
(Двічі)

А матері вечерять ждуть.
Сім'я вечерея коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,

А мати хоче научати, (Двічі)
Так соловейко не дає.
Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх;
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата, (Двічі)
Та соловейко не затих.

Публіцист. В Україні хати незвичайні. Чисті, вибілені, розмальовані кольоровою глиною, оздоблені витинанками, уквітчані пахучими травами. Віками склалося так, що українська хата не мислилася окремо від вишневого садка, ставка, криниці над шляхом, куща калини біля неї, мальв та півників на припічку і чорнобривців та матіол у квітнику. Хату, господарські приміщення: комору, льох, повітку, хлів, кошару, криницю, – зводили посеред садиби, подалі від поля і яру – у розкішному садку. Отож українське село було одним великим садом.

Разом із вишитими рушниками, домотканими доріжками та мальованими коминами, що здавна прикрашали хату і захищали її від ворожих людині сил, українське житло становило цілісну систему і слугувало своєрідною візиткою українців як нації у світі.

Українську білу хату оспівано в піснях, в творах наших письменників, нею ж захоплювалися й іноземні мандрівники. Німецький географ Йоган Георг Коль, перебуваючи в Україні 1838 р., писав: «Українці живуть в охайних, завше підтримуваних у чистоті хатах, які начебто усміхаються до тебе. Господині не задовольняються тим, що кожної суботи миють їх, як це роблять голландці, але ще й раз на два тижні білять житло. Від того хати на Україні виглядають вельми чепурними, немовби свіжовибілене полотно».

Внутрішнє оздоблення хати рибалки

Читець.
Ой у полі річка,
Через річку кладка,
На горбочку у садочку
Біленькая хатка.

Степан Руданський

Викладач. «Біла хата», «біла світлиця», «біла рука», «біла сорочка» – це стало неодмінною національною прикметою українця. Бо мали на увазі – «красива». З давніх-давен, за народними уявленнями, біла барва – це символ чистоти, морального здоров'я, душевної краси.

Мабуть, самою долею суджено було українській хаті бути білою. Адже саме багатство земель більшості областей України на білу глину зумовило традицію масти-ти стіни в білий колір.

Чисто вибілені хати, та ще й підмальовані орнаментами, приваблювали своєю різноманітністю. Живописний образ українського села відтворив у своїх віршах Т. Шевченко.

Читець.
Іду я тихою ходою,
Дивлюсь – аж он переді мною,
Неначе дива виринають,
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак,
Хати біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють,
А далі сивий наш козак
Дніпро лугами вигравав,
А одне, одне за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка.

Т. Шевченко

Культуролог. Тяжіння до колористики властиве українській культурі. Так, ще в Х–ХІ ст. хати білили, додаючи до фарби певні відтінки: на Поділлі – сині, на Середньому Подніпров'ї – блакитні, на Волині й більшій частині Полісся – голубі, північніше Сумщини біла фарба замінялася жовто-коричневою, «теплою». Тильні боки стін і господарські споруди обмашувалися рудою чи жовтою глиною.

Інколи обмазка мала подвійні кольори – блакитний і білий, синій з голубим, білий з жовтим. Особливо багато кольору використовувалося в оформленні каркасних та монолітних конструкцій, у яких білена гладенька поверхня стін була прекрасним фоном для підводки призьби, віконниць, настінних розписів.

На Поділлі та Півдні для оформлення фасадів широко вживали синьку. Спочатку підсинювали тільки рельєфи, а наприкінці XIX на початку XX ст. навпаки – залишали білими рельєфи і фарбували в різні відтінки синього всю площину стін. Дніпропетровщина відома народним петриківським розписом.

Оздоблення хати як зовні, так і всередині мало не тільки естетичне значення, але й виконувало певні інформативні та магічні функції. Наприклад, обведення побіленої хати кольоровою фарбою внизу має ті ж властивості, що й замкнене коло – оберігати від злих духів та різних напастей всю родину.

Читець.

А. Загрійчук «Наша хата»

Скільки сині, весняної сині!
Скільки світлої голубизни!
Мати хату нашу білить нині
Світлим цвітом ранньої весни.
Розцвітають барви синьою
Легко під рукою на стіні,
І в цвіту кущі бузку високі,
І фіалки перші запашні.
І стоїть хатина невелика,
Як весняна квітка, на горбі.
– Де ви, мамо, – запитаю тихо, –
Віднайшли ці фарби голубі?
Як зуміли в серці поєднати
Синь печалі й щастя голубинь?
Біла хата, наша рідна хата –
Білять синє небо голуби.

Викладач. Для Західних регіонів України не характерна білизна. Адже на Прикарпатті та Закарпатті поширені декоративні вироби з дерева, різьба, інкрустація. Тому кожен дім нагадує казковий дерев'яний будиночок.

Варто пам'ятати, що у людській оселі першорядну роль відіграє не багатство, а помірність, гармонія речей і предметів, де чистота, охайність милують око. У народі кажуть: «Хата хоч і бідненька, але чиста і чепурненька, а тому гарна й весела».

Читець.

І. Цабієнко «Хата»

Старенька хата, наче добра мати,
Короткозоро мружиться на схід.
Здається – їй вже кілька сотень літ,
А хата і не втомиться чекати.

Стоїть собі, пригожа, край села.
Вже посивіла русокося стріха –
Мабуть таки пережила і лихо,
Тоді, коли молодшою була.

Але мовчить. Не скаржиться – ні-ні!
Ще й усміхнутись може перехожим,
Коли у день ясний, погожий
Промінчик сонця блисне у вікні...

Стоїть цибатий журавель на чатах,
Піднявши дзьоба в небо голубе,
І колише старенька добра хата –
Вже стільки літ! – онуків і себе.

Мистецтвознавець. Широко побутували в Україні настінні розписи. Проте вже на кінець XIX ст. декоративні мотиви-розписи традиційного житла втратили свій символічний зміст. Український настінний розпис сягає своїм корінням ще часів трипільської культури. Про це свідчать археологічні знахідки, зокрема, зображення на стінах сови, барвінку, гілок з квітами, букетів. Прикладом кольорового оздоблення зрубних будинків є фарбування швів.

Цікавий звичай зберігся на Лемківщині, де на вхідних дверях малюють своєрідне Дерево роду (квіт): гілочки з листками барвінку означали жінок та дівчат, які були в родині, гілочки із зірками – чоловіків та парубків. Коли народжувалася дитина, домальовували нову гілочку, а коли хтось помирав – хрестик.

Пісня «Рідна хата» (Слова і музика Н. Май)

До світла тягнеться душа,
Немов до сонечка дитина.
І тихо, тихо пісня лине.
І серце сум не полиша.
Дівчам по стежці я біжу
Деся у садочку рідна хата
На щастя і тепло багата,
Я спогад в серці бережу.

Приспів:

Хата моя,
Рідна хата моя,
Рута-м'ята,
Хрещатий барвінок.
Найрідніша земля
Там, де виросла,
Де моя
Пролягала стежина.

Матуся пісню заспіва,
Неначе сонечко засяє,
Нічого кращого не знаю,
Як мудрі і прості слова.

Приспів.

Намисто зоряне сплету
І у садочку заблукаю,

Де спати сонечко лягає,
Свою стежину я знайду.

Приспів (2).

Речитатив: Рідна моя хата –
Дитинство, скупане в любистку,
Солов'їні світанки,
Сповнені тепла і ніжності,
Місце, де мене завжди
Люблять і чекають...

Приспів.

Народознавець. Пташки повертаються з вирію, в'ють собі гніздечка, звірі риють нори, а людина будує домівку – в'є своє родинне гніздо...

Саме на чоловічі плечі випадала вся робота, пов'язана з будівництвом оселі. У народі кажуть, що чоловік за життя повинен збудувати дім, посадити дерево, виростити дитину. Дім збудувати не великий, не багатий, а свій.

М. Пимоненко «Українська ніч. Побачення», 1901 р.

Згадаймо, що зведення нової хати для молодого подружжя було запорукою сімейного щастя, добробуту. Тільки у власній оселі почувашся повноправним господарем. Ось чому, створюючи нову сім'ю, юнак мав подбати перш за все про власний будинок. «Моя хата, як доля – рідна й близька, миліше неї ніде нема», – говорить народне прислів'я. Не дивно, що молода дівчина разом з одруженням мріяла стати повноправною господинею у своїй-таки хаті і бути берегинею свого родинного вогнища.

Пісня «Ой дівчино, шумить гай!»

Ой дівчино, шумить гай,
Кого любиш – забувай, забувай! (Двічі)

Нехай шумить і гуде,
Кого люблю – мій буде, мій буде! (Двічі)
Ой дівчино, серце моє,
Чи підеш ти за мене, за мене? (Двічі)
Не піду я за тебе –
Нема хати у тебе, у тебе. (Двічі)
Підем, серце, в чужую,
Поки свою збудую, збудую. (Двічі)
Постав хату з лободи,
А чужую не води, не води! (Двічі)
Чужа хата така,
Як свекруха лихая, лихая. (Двічі)
Хоч не лає, так бурчить,
А все ж вона не мовить, не мовчить. (Двічі)

Викладач. Будівництво житла здавна було важливою подією. Прагнення забезпечити надійність та міцність нової оселі знайшло відбиток у своєрідних віруваннях, звичаях та обрядах: це і вибір місця, часу для будівництва житла, його закладини, закінчення будівництва, перехід у новий дім та багато іншого.

Колись суворо канонізовані та регламентовані обряди, пов'язані з житлом, сьогодні існують у вигляді розрізнених елементів і побутують серед невеликої частини сільського населення.

Для того, щоб велося і жилося добре, щоб усі здорові були, слід вибирати для хати щасливе місце. Прослухайте уважно давні поради щодо вибору місця для нової хати і оцініть, чи варто сучаснику відмовитись від них; невже сучасне покоління може проігнорувати ці раціональні зернини тисячолітніх спостережень наших предків?

Фото. Хата поч. XX ст.

Народознавець 1.

Для нового житла намагалися знайти таке місце, яке мало задовольнити цілий ряд вимог:

1. Щоб город з хатою та господарськими спорудами виходив до річки, ставка, на долину.
2. Щоб це місце було на землі «спокійній», на цілині. Бажано на горбку, де немає вологи, де місце тверде і нічого не осунеться.
3. Щоб можна було вдало розмістити господарські споруди.
4. Щоб був зручний під'їзд до двору.
5. Щоб вхід до хати був з південного боку або зі Сходу.

Народознавець 2. Щоб усе велося й жилося добре, щоб усі здорові були, треба вибрати для хати щасливе місце:

- не можна було будувати хату за розмірами меншу від старої, – щоб не зменшилася сім'я;
- ні в якому разі не можна було обирати для будівництва хати місце на садибі родини, де були п'яниці, злодії, де когось вбили чи ще якимось осквернили місце, де закопане щось нечисте або там, де часто хворіли люди чи вмерли від пощесті, – бо буде видатися страх, буде водити;
- не були в пошані і ті осиротілі оселі, де були постійні сварки, аморальні стосунки в сім'ї, де була незлагода, – бо «хіба то ж хата була?»;
- не можна будувати на межі, роздоріжжі, на стежках чи дорогах, на перехресті доріг, – щоб доля не розвела родину;
- також не зводили оселі на старовинних місцях поховань, на могилі, особливо вішалників, – щоб не осквернити чи не потривожити душі померлих;
- не будували хати, де колись молотили, – бо будуть чорти молотити;
- не могло бути житла там, де росло дерево, а особливо бузина, терен, груша і вкрай небезпечна калина, – ймовірно тому, що ці дерева полюбляють зволожені ґрунти;
- де був смітник, гноярка, куди виливали помий, нечистоти не зводили хати через дотримання санітарно-гігієнічних норм;
- заборонено було будувати житло, де раніше була храмова споруда чи якесь інше святе місце.

Викладач. Виконавши у своєму виборі даний перелік умов, майбутній господар ще мав практично перевірити правильність обраного місця. Дехто ходив до ворожок, за звичай, розпитували у старих людей.

Ознайомимось лише з деякими із них, про які можна довідатися з досліджень М. Дмитренка «Народні повір'я», М. Сніжна «Батьківський поріг» та Т. Косміної «Традиційне житло».

Народознавець 3. Наші предки перед тим, як зводити житло, здійснювали «пожертву», тобто в одну яму клали гроші, у другу – вовну, а в третю – жито.

У деяких випадках насипали на ніч зерно купками на ті місця, де має бути збудована хата. Якщо три ночі підряд ніхто не розпорпає ті купки зерна, то там можна закладати фундамент, а коли розпорпані, то треба поступитись.

Часом на вподобаному місці сіяли жито: якщо воно росло гарно, то вважалося, що й місце гарне.

Був і ще один звичай. На тому місці, де мала будуватися хата, господар ввечері розкладав спеціально випечені для цього житні хлібини. Вірили, якщо вночі одна з хлібинок зникне, то на цьому місці можна будувати оселю, якщо ж ні – тоді у поселенців не буде здоров'я, у дворі не вестиметься худоба, а господарство із злиднів не вилізе.

Цікавим є, звичайно, і такий обряд: під кожним рогом майбутнього житла забивали дерев'яні кілки або ж клали камінці, біля яких після заходу сонця таємно від чужих очей насипали певну кількість зерен жита або пшениці – 27, 30, 33, 36, 39 тощо, клали на вишитому рушникові хрест, хліб, сіль і залишали яку-небудь посудину з водою. Наступного ранку, до схід сонця, перевіряли, в якому стані залишені речі. Якщо все залишалося незачепленим, а кількість води навіть побільшала, то це було доброю ознакою.

До речі, і донині в багатьох селах і містах України зберігся звичай в один із чотирьох кутів фундаменту замурувати дрібні монети, а також закорковані пляшки або капсули із посланням до майбутніх поколінь.

Викладач. Як бачимо, повір'я яскраво засвідчують велику повагу до хліба, який – як найвища цінність – використовувався як жертвоприношення в язичницькі часи.

Варто зазначити, що до XIX ст. магичні обряди виконували лише чоловіки.

При будівництві традиційною була взаємодопомога. По селах Полтавської, Харківської, Черкаської та ін. областей ще й сьогодні не забули люди давню добру традицію – будувати житло, клуню чи комору гуртом, толокою. Це напрочуд колективістський, глибоко гуманний звичай. Адже люди йшли працювати гуртом, як правило, до небагатих, котрі потребували допомоги.

Просили на толоку сусідів та родичів, кумів. Оскільки в селі чи не кожен один одному то брат, то сват, то кум, тому й сходилися мало не всі його жителі, що мешкали на одному кутку чи вулиці.

Народознавець 4. Починали рано. Робота йшла швидко і весело. За день «виливали» стіни хати: між дошки клали соломку, заливали її розколюченою глиною і добре втопували. І було то справжнісіньке свято спілкування, людської приязні та ширості. Пісні, жарти, приказки так і сипалися. А надто, коли сідали до вечері, яка була винагородою за совісну працю. Подавали гарячий куліш, галушки та по чарці горілки. Заможні хазяї готували борщ з курятиною чи гусятиною, вареники із сиром та сметаною, млинці із салом. Що вже в кого було.

Закладати хату прийнято було навесні. Небажано було починати будівництво у високосний рік, понеділок, середу та на святкові дні, особливо коли цей день присвячений комусь із святих мучеників – бо не доведеш справу до кінця. А ось на Поділлі будівництво починалося у п'ятницю, найкраще, коли був повний місяць, щоб у хаті велося.

Там, де мала бути хата, спочатку викопували рів, ставили ягоря (товсті, короткі колоди, на які клали тесані бруси). Шар брусів, що клався на підвалину, називався вінцем. Така конструкція служила фундаментом житла. Під підвалини чи на кутках (особливо при першому вінцеві у «світличному кутку», де стоятимуть образи) господар клав гроші – золоті, срібні чи мідні, – «щоб гроші у господаря не переводилися». Жертовними атрибутами виступали також зерно, хліб, вино, трави цілющі та чародійні, квіти, часник, овеча вовна, освячена вода. У стовпах вирубували хрести – «щоб Бог беріг від лиха».

Не менш цікавим є звичай із закладанням сволака. Так О. Семеног зазначає, що «в багатьох селах Глухівщини кожен сволок (обтесана дерев'яна палка) зав'язували вишитим рушником. Старі майстри пояснюють це так: «Аби хазяйська хата була світла, кріпка, багата, і щоб люди не минали і до хати заглядали; щоб щастя в ній велося, щоб добро не перевелося». А рушники потім дарували всім, хто будував хату, на згадку про нову оселю, яка з'явилась в селі.

Народознавець 5. При будівництві хати існував ряд пересторог.

1. Ставити хату треба зрання і навесні.
2. Матеріал на хату купують у лісі, – крім того, що грим запалив.
3. Не можна купувати матеріалу на будівництво з тої хати, де велося недобре життя.
4. Не можна починати будувати у високосний рік, – бо хата спустіє.
5. Коли будують хату і зводять дах, то перев'язують рушниками сволоки, – щоб хата була багата.
6. Щоб будинок стояв довго, перший жертовний атрибут закладали тоді, коли пролітав крук.
7. При закладах чи зведенні хати навхрест дерева не клали, бо невдовзі буде в домі мрець.
8. Красний кут розташовували лише на Схід.
9. Після закінчення будівництва хати обов'язково роблять вінок з квіток і ставлять на хаті.

Викладач. А яким урочистим, святковим і неймовірно радісним був для господарів день вхідчин, на які запрошували родичів, близьких знайомих, сусідів.

Читець.

Я. Щоголів «Хата»

Наша хата під горою, край долини,
У вишневому садочку та в калині;
Попід лісом млин подався у ставочок,
Через воду перекинувся місточок.
Наші ниви золотіють так, як сонце;
Вишні й сливи лізуть з гілок у віконце.
Нашу гору всі далеко знають,
Добрі люди нашу хату привітають.

Викладач. Сьогодні зовсім небагато збереглося від такого колись розмаїтого обряду новосілля.

Народознавець 6. Згідно із звичаєм, за день до урочистих вхідчин господар залишає на ніч у новій хаті kota і півня – жертву духам дерев чи каменю, з яких зроблена хата. Наступного ж дня старі члени сім'ї беруть у руки ікони, вишитий рушник з хлібом і сіллю, миску з житом, пшеницю, дрібними грішми та пляшкою горілки і входять до нової хати. Літній чоловік (батько, близький родич, кум) іконою чи хлібом-сіллю благословляє на всі боки нове помешкання, освячує свяченою водою, після чого залишає ікону на покуті. Вийшовши на вулицю із хлібом і сіллю на вишитому рушнику, благословляє дітей на щасливе життя в новій хаті. Молоді господарі беруться за кінці рушника, і він заводив їх у нове житло. Літня жінка посипає всіх зерном і дрібними грішми, бажаючи щастя в новому домі. Заносять стіл із хлібом-сіллю – на сите, багате життя.

Кличуть також свого Домовика на нове помешкання. Вірили, що Домовик опікується родинним вогнищем. Тому, коли сім'я перебиралася у нову хату, господиня топила востаннє піч в старій хаті, вигрібала весь жар у чистий горщик і промовляла: «Ласкаво просимо, дідусю, на нове житло». І в новій хаті висипала цей жар у піч.

До нової хати запрошують зайти родичів та сусідів. Переступивши поріг, гості вітаються (якщо це чоловік, то й ще шапку знімає) і бажають господарям щастя в новій хаті, здоров'я і добра на довгі літа:

- «Здрастуйте вашій хаті! Щоб ваша хата була багата, щоб на столі завжди була закуска і жарена гуска!»;
 - «Здрастуйте вашій хаті на хліб-сіль багатій. Щоб родилось і плодилось, при здоров'ї завжди жилось!»;
 - «Година вам щаслива! Щоб стіни співали, а піч жарувала, щоб ви бачили сонце, світ і діток перед собою!».
- Після цього всі дарували подарунки.

Викладач. Взагалі, раніше люди чітко знали, що мали принести на новосілля. Що ж це за речі, довідаємося, якщо відгадаємо загадки:

1. Мене б'ють, товчуть, ріжуть, а все терплю і всім добром плачу. (Хліб.)
2. Ноги в полі, тіло в stodolі, а голова на столі. (Жито.)
3. В землі спала, в літі встала, в міху відпочивала, в млині танцювала – людей годувала. (Пшениця.)
4. В воді росте, в воді кохається, а кинь у воду – злякається. (Сіль.)
5. Що то за двір, що має чотири роги і пір'я. (Полушка.)
6. Біле поле полотняне,
Рівно ткane, чисто прane.
А по ньому галка ходить,
За собою нитку водить.

- Покрутнеться так і сяк –
Зацвіте червоний мак.
Зафирне і там, і тут
Васильочки зацвітуть.
Застрибає навпрошки –
Зажовтіють колоски.
А як пройдеться поволі –
Заряхтять листочки в полі
Біле поле полотняне
барвистим стане. *(Рушник.)*
7. В ящику ягідка, вийми, оближи та й назад положи. *(Ложка.)*
8. А хто в хаті цілуйко? *(Кухоль.)*
9. Залізний ніс, дерев'яний хвіст. *(Молоток.)*
10. «Зуби є, а рота немає» або «Зуби залізні цілий ліс розгризли». *(Пилка.)*
11. Маленький хлопчик у шапці ходить. *(Цвях.)*
12. При тілі вуха, а голови немає. *(Цебер.)*
13. Чорне порося у печі гаса. *(Сковорода.)*
14. Нова посудина, а вся в дірках. *(Решето.)*
15. Старий отаман всіх годував, як упав, то пропав, ніхто кісток не позбирав. *(Горщик.)*
16. Ідуть два брати купатися, один одного не наздожене. *(Відра на коромислі.)*
17. Без серця вродилася, людям пригодилося, дай пити – п'є, попросити – віддає. *(Бочка.)*

Як бачимо, дарували все, що так необхідно у господарстві: і клучочки зерна, і посуд, і знаряддя праці, і постільну білизну, подушки тощо.

Запам'ятаймо, що, за звичаєм, коли входили перший раз у нову хату, то брали з собою обов'язково хліб і рушник чи скатерку. Дарувати чи вносити старий посуд у нову хату категорично заборонялося.

І, звичайно ж, новосілля закінчувалось співами, танцями, частуванням.

Українська народна пісня «Зеленеє жито, зелене» (Обробка мелодії: І. Білозір)

Зеленеє жито, зелене,
Хорошії гості у мене.

Зеленеє жито жінці жнуть,
Хорошії гості в хату йдуть.

Зеленеє жито, зелене,
Хорошії гості у мене.
Зеленеє жито за селом,
Хорошії гості за столом.

Зеленеє жито, зелене,
Хорошії гості у мене.
Зеленеє жито при межі –
Хорошії гості до душі.

Зеленеє жито, зелене,
Хорошії гості у мене.
Зеленеє жито ще й овес, –
Тут зібрався рід наш увесь.

Викладач. Хата – не тільки житло, а й священне місце. Якщо вірити в те, що душа людська вічна і ми вже колись жили на цій землі, перевтілюючись в іншу сутність після смерті, то саме в цих старих хатах відчувається дух проростання пракореня, причетність до рідної землі, роду і народу.

Читець.

І. Цюпа «Хато моя, рідна батьківська хато!»

«Усім найкращим, що є в моїй душі, завдячую тобі. Ти навчила мене змалку поважати старих, шанувати батька й матір, бути терплячим, чесним і роботящим. Рідна хато моя! Давно я пішов від твого батьківського порога. Та де б я не був, під якими високими дахами не жив, ніколи не забуду твоєї стріхи, твоєї чистої стелі. Бо хіба може порядний син забути свою матір, свій дім, у якому вперше глянув на світ?

Будь благословенна, хато моя!»

Мистецтвознавець 1. Внутрішнє оснащення було спільним майже для всіх осель України: піч поруч з дверима (праворуч або ліворуч від них); проти печі по діагоналі – покуть, де стоїть стіл; біля печі – піл; біля дверей – мисник та передпічне обладнання. Печі – глинобитні на дерев'яних зрубках, у давнину – курні.

Кожен куток і суміжні зони у хаті мали певні функції і заповнювалися тими предметами, які виражали і закріплювали їх статус.

Усе обладнання та предмети в інтер'єрі традиційної української хати крім своїх основних функцій, – створення зручностей для відпочинку, зберігання різних речей, оздоблення, – мали й символічне значення.

Обов'язковим хатнім атрибутом була розмальована піч, а також місце для дитячої колиски, яка розташовувалася над полом.

Наші далекі предки обожнювали вогонь і вважали піч його захисницею, адже в ній «жив» вогонь. А вогонь – то символ сили, життя, чистоти, світла. Домашнє вогнище осмислювалося як символ неперервності роду, людського життя взагалі. Не випадково схожі слова «дим» (одна із назв вогнища) і «дім» – житло. Піч служила українському селянинові тричі: для опалення житла, як тепле спальне місце і для приготування їжі, випікання хліба.

До неї ставилися як до священного предмета, шанували, тримали в чистоті. Тому піч розмальовували, прикрашали кахлями. При печі, як і при жінці чи дитині, як і перед образами, не можна лихословити («Сказав би, та піч у хаті»). Тож піч відігравала роль не лише осередка тепла, а й духовну, згуртовуючу.

Пізніше, у XIV–XV ст., піч увійшла як поетичний символ до української народної обрядовості. Піч оспівували у весільних піснях. Протягом віків створилася ціла система звичаїв, обрядів, ритуалів. Ось деякі з них:

– Під час приготування у печі їжі заборонялося грюкати дверима, кричати.

– Прибирання світлиці треба було робити від дверей до печі, а не навпаки, причому сміття з хати не виміталось на вулицю; його згортали до купи, а потім спалювали в печі.

– Під час сватання дівчина повинна була стояти коло комина печі й колупати глину, сором'язливо опускаючи очі.

Піч і хатні предмети (кочерга, коцюба, рогач, хлібна лопата) за народними повір'ями могли відводити зло, очищати, нести добробут.

Мистецтвознавець 2. «Хай буде щедрим ваш стіл», – кажуть, бажаючи комусь достатку в домі, бо стіл і дім здавна поняття нерозривні. Стіл у хаті споконвіку був своєрідним алтарем та жертовником, за яким відбувалися всі обряди сімейного та календарного циклу.

Стіл уособлював ідею єдності, родинної міцності та злагоді. Сприймався як «годувальник сім'ї», тому завжди був у кутку навпроти печі, у чистій та освітленій частині будинку. Тут і споживали їжу, і працювали, і відзначали урочистості. Як правило, на столі, накритому скатертиною, були хліб-сіль, які символізували нашу прадавню українську гостинність.

Також у хаті були скриня, лави, які стояли вздовж чільної та причілкової стін. На лавах сиділи й спали, майстрували, також готували їжу, тримали кухонне начиння, різали овочі тощо. А довгими зимовими вечорами пряли.

На стінах над столом на полиці було священне місце – тут ставили ікони, які прикрашали вишитими рушниками. Звичай вимагав мати в господі ікони Богородиці, Святої Трійці, Неопалиму Купину, а також Миколи Угодника, Юрія Святого, Пантелеймона та ін. За ними тримали освячену вербу, гілки калини, засушені квіти.

Отже, українська хата була затишною, світлою – справжнім куточком раю на землі.

Викладач. Хата є найпершим і найсильнішим оберегом для людини. У її інтер'єрі, в організації внутрішнього простору відбиваються багаті українські традиції, символи, життєві правила, звичаї та обряди. Вони відображені в прислів'ях та приказках, зміст яких ми разом і розкриємо (реконструювання фраз):

- «Дорога хата, де родила мене _____» (мати).
- «Не взявшись за сокиру, хати _____» (не зробиш).
- «Порожньої хати і муха _____» (не держиться).
- «В порожній хаті сумно _____» (спати).
- «У хаті, як у _____, і сама сидить, як _____» (віночку, квіточка).
- «Де мир, там і лад, там в хаті _____» (благодать).
- «Де хата не метена, там дівка _____» (не плетена).
- «Люди добрі, тепла хата, є що _____» (їсти, є де спати).
- «Що хата має, тим і _____» (приймає).
- «Своя хата – своя _____, своя стріха – своя _____» (правда, вітха).
- «Де будь, там будь, а свою хату _____» (не забудь).
- «Рушник на кілочку – хата _____» (у віночку).
- «У своїй хаті й кути _____» (помагають).
- «Не носи сміття під _____» (чужу хату).
- «Хата _____ красна» (господинею).

У народі кажуть: без господаря двір плаче, без господині – хата. Ототожнення хати з батьком і матір'ю здавна закріпилось у свідомості нашого народу. Хто б що не говорив, а вітчизни без рідної хати, без батьківського порога не було й не може бути.

Читець.

Л. Забашта «Мій отчий дім»

Мій отчий дім, де всі стежки мої
Веселками ясними перевиті
Де у садах співають солов'ї,
Де шлях в світи проліг в високім житі.

Мій отчим дім, ти дав усе мені,
Моя маленька біла хата
Ввійшла у серце співом голосним
І словом тиші, яке дарує мати.
Мій отчий дім, не перебуть в мені
Пристанищем дитинства тимчасовим,
Даруй мені легенди і пісні,
І мамине до болю рідне слово.

Народознавець. Мамина колискова – це свята і незабутня пісня любові, що линула з вуст любі матусі зранку і до світанку, з дитинства раннього до старості глибокої, що надовго, як струна, бринітиме в серці. Мамина пісня оповита ласкою, загорнена тугою, заколисана серцем. Її чарівний, ніжний голос, щире слово повертатиме нас, вже дорослих, до батьківської оселі, де пройшли найкращі дні.

Пісня «Хата мого дитинства»
(сл. Н. Логвин, муз. В. Дем'янишин)

Колискова пісня
У дитинство кличе,
Ніжний голос мами
В казку поверта.
Журавель у небі
Сумно так курличе -
Загубилась стежка
В прожиті літа.

Приспів:

Хата мого дитинства
Сивим туманом вкрилась.
Хата мого дитинства
Солодко так наснилась.

Пізнаю до болю
Стежечку знайому,
Радісна тополя
Листям тріпотить.
Повертаюсь знову
До гнізда, додому,
Виглядає мати:
Журавель летить.

Приспів.

Хата мого дитинства –
Пахне любисток, м'ята.
Хата мого дитинства –
Вже посивіла мати

Прилетів та мушу
В вирій відлітати,
Вже мені курличуть

Знову журавлі...
Тільки буду завжди
Вічно пам'ятати
Найдорожчу серцю
Стежку на землі.

Приспів.

Хата мого дитинства –
З вікна сльоза скотилась.
Хата мого дитинства
Довго услід дивилась...

Викладач. Пройдуть роки. Мов лелеки у вирій розлетяться діти з теплого маминого гнізда. Та щасливої погожої днини збере вас, мов чайка чаєнят, матуся до рідної світлиці.

Читець.

В. Шаповалов «Хата біла моя...»

У дворі – матіола і м'ята,
І хоч скільки часу не мине,
Хата біла моя, біла хата,
Завжди кличеш до себе мене!

І які б не були лихоліття,
У якій би не був стороні,
Мальв дитинства розквітлих суцвіття
Не забути ніколи мені...

Лад у хаті розмірений, звичний,
Скрина, покуть і рідний поріг,
Хліба свіжого запах закличний –
Хата біла – то мій оберіг!

Оберіг, який завжди зі мною,
У яких би не був я краях,
Підпира мене хата стіною
У нелегких життєвих боях...

Хата біла моя, біла хата,
Повертаю до тебе не раз:
У дворі – матіола і м'ята,
А на тині цвіт мальв не погас.

Викладач. Батьківська хата, материнська журлива пісня, дідуся диво-казка, бабусині вишиванки, цвіт калини біля рідної хати – усе це до болю рідне, наші символи-обереги, наша історія, наша родовідна пам'ять.

В. Скуратівський у книзі «Берегиня» про роль батьківської хати писав так: «Рідна хата! Оспівана в піснях, оповита легендами та переказами, опоетизована майстрами слова й пензля, вона буде завжди симво-

лом добра і надії, її незгасний вогник світитиметься теплом маминої любові, вірою в доброту, високу людяність...»

Читець.

Любіть свою хату, хоч і небагату.
Тут ви бігали до мами дрібними ногами.
Тут ви підросли, Божий світ пізнали.
Звідси батько вас за руку вів до школи на науку.
Гей, нема то в світі краще,
Як та рідна стріха.
Тут є ваше щастя, радість і потіха.

Б. Лепкий

Викладач. «Традиційна українська хата – це коліска нашого народу, де творилася його журлива і оптимістична доля, жеврів і вибухав його гнів, напиналися буденними клопатами, кохалися, народжувалися і вмирили, щоб поступитися місцем наступним поколінням» (А. Данилюк).

Споконвіку хата виконувала своє природне призначення родинного вогнища, де народжувались, оберігали кращі сімейні традиції, що потім переходили у спадок дітям: любов до батьків, природи, пісні, до праці.

Читець.

В. Вихрущ «Рідна хата»

Хоч сторона моя багата,
Красива квітами й людьми,
Найкраща в світі – рідна хата
Під ясенovими крильми.
У ній тепло, і очі мами,
І доброта її руки,
А над смутними образами
Горять барвисті рушники.
Тут батьків труд і труд матусі,
Поліття чесне, не рясне,
А хліб домашній на обрусі –
Неначе сонце весняне.
Йдемо додолу, як на свято,
Любуємося ворітьми:
Найкраща в світі рідна хата
Під ясенovими крильми.

Викладач. Час змінює людину і середовище, в якому вона живе. У наш час архітектура та інтер'єр оселі так само докорінно змінилися. Сучасний житловий будинок цілком урбанізований: збільшилася його площа, маленькі отвори-віконця змінилися на високі і світлі вікна, піч взагалі зникла, її замінили парове опалення та газова чи електрична плити, а на основі традиційного функціонального поділу на куточки виділилися приміщення різного призначення (кухня, ві-

тальня, спальня). Але, мабуть, кожного з вас радує оселя тих господарів, хто зумів зберегти етнічні традиції свого роду. Їх хата, навіть обладнана сучасними меблями, зустрічає гостей своїх чи то старовинним вишитим рушником, серветкою, скатертиною, чи домотканою доріжкою або килимом. Відчуття сердечної гостинності, спомену чаруючої краси охоплює вас.

Меморіальна хата батьків Г. Сковороди,
Чорнухинський літературно-меморіальний
музей Г. Сковороди

Батьківська хата... Для кожного українця вона є дорогою, неповторною.

У ній, цій простій українській хаті, народжувались майбутні князі і гетьмани, філософи і конструктори космічних кораблів, поети і письменники, селяни та ремісники, наші батьки, бабусі та дідуся.

Її досліджували архітектори і етнографи, про українську хату писали у романах та віршах.

За зразком стокгольмського Скансена за останні сто років поширилися музеї архітектури й побуту, в яких серед іншого демонструються типи традиційного житла різних регіонів. Найбільшими музеями такого типу в Україні є:

- Музей народної архітектури та побуту України;
- Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття;
- Шевченківський гай у Львові;
- Музей архітектури і побуту «Старе село» (Закарпаття).

Стару хату слід поставити на кін майбутнього розвою духовності, надії нашої душі, щоб не втратився зв'язок з минувшиною, щоб не обірвалося наше національне життя.

Читець.

Ти стоїш, небагата й непишна,
Виглядаючи з саду в луг.
Рясний цвіт обтрусили вишні
на солом'яний твій капелюх.
Ти приймала і щастя, і лихо,

Поважала мій труд і піт,
із-під сірої теплої стріхи
ти дивилася жадібно в світ.
Відчиняла ти лагідно двері
Для нового життя і добра,
друзів кликала до вечері,
рідна хато моя стара.
Я в тобі розлучився з журбою
і навіки спекався біди.
Я прощаюся нині з тобою,
рідна хато моя, назавжди.
В нову хату ідуть твої діти
з сміхом, з піснею, як з вогнем.
Як же радість тобі втаїти
під старечим твоїм брилем!
Ти була мені наче мати,
ти служила мені як могла –
кожна кроковочка, кожна лата
не жаліла для нас тепла.
Тож: сьогодні і в тебе свято,
в шибках вогниги голубі.
Переходячи в нову хату,
говорю я: – Спасибі тобі!

В. Симоненко

Викладач. Ми низько вклоняємося святій українській березині – українській хаті. Не забуваймо уроків мудрості і добра цієї прародительки душі українського народу.

Сьогодні наша подорож закінчується, але не зменшується наша потреба до пізнання українських звичаїв і традицій, оберегів і символів нашого народу.

Усі разом. Хай біда і горе обходять ваш дім, добро-го здоров'я бажаємо всім!

Пісня «Хата моя, біла хата»

(сл. Д. Луценко, муз. А. Пашкевич)

Хата моя, біла хата,
Рідна моя сторона.
Пахне любисток і м'ята,
Мальви цвітуть край вікна.

Хата моя, біла хата,
Казко тепла й доброти.
Стежка від тебе хрещата
В'ється в далекі світи.

В хаті спокійно й затишно,
Вечір десь бродить в гаю.
Мати задумливо й ніжно
Гладить голівку мою.
Мамо, чого зажурились?
Дайте тепла ваших рук.

В хаті на згадку лишилися
Болі й тривоги розлук.

Хата моя, біла хата,
В білому світі одна.
Пахне любисток і м'ята,
Мальви цвітуть край вікна.

В'ється дорога далека
В хату крізь синю рапчу.
Мамо, до вас, як лелека,
В горі і щасті лечу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування / Г. Булашев. – К. : Довіра, 1993. – 416 с.
2. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології / Х. Вовк. – К. : Мистецтво, 1995. – 336 с.
3. Данилюк А. Українська хата / А. Данилюк. – К. : Наукова думка, 1991. – 110 с.
4. Дмитренко М. Народні повір'я / М. Дмитренко. – К. : Народознавство, 1997. – 68 с.
5. Лепеха Т. Українознавство : Навч. посіб. / Т. Лепеха. – К. : Просвіта, 2005. – 376 с.
6. Лозко Г. Українське народознавство. Друге доповнене вид. / Г. Лозко. – К. : АртЕК, 2004. – 470 с.
7. Косміна Т. Поселення, житло, забудова / Т. Косміна // Українська минувшина : Ілюстрований етнографічний довідник / За редакцією А. Пономарьова. – К. : Либідь, 1993. – 287 с.
8. Оприск В. Типи поселень / В. Г. Оприск // Історія української культури. У п'яти томах. Том 2 (Українська культура XIII – першої половини XVII століть). – К. : Наукова думка, 2001.
9. Самойлович В. Народна архітектура України в ілюстраціях / В. Самойлович. – К. : Абрис, 1999. – 281 с.
10. Самойлович В. Українське народне житло (кінець XIX – початок XX століть) / В. Самойлович. – К. : Наукова думка, 1972.
11. Толочко П. Давня історія України / П. Толочко. Кн. 1. – К., 1994.
12. Українознавство : Посібник / Упор. : В. Я. Мацюк, В. Г. Пугач. – К. : Зодіак – ЕКО, 1994. – 399 с.
13. Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України : Курс лекцій / А. Пономарьов. – К. : Либідь, 1996. – 272 с.
14. Юрченко П. Дерев'яна архітектура України / П. Юрченко. – К., 1970. – 190 с.

Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія (I частина)

Система завдань у тестовій формі
Українська мова, 5 клас

Олена КУРИЛІНА, вчитель-методист, вчитель української мови та літератури гімназії «Нивки» № 172, м. Київ

Варіант I

1. Сім голосних звуків у рядку:

- А** зошит, ювелір, диня
Б дорога, вітер, явори
В Біблія, моя, армія
Г заява, хазяїн, джміль

2. М'який приголосний звук є у кожному слові:

- А** поля, гілка
Б рілля, зайчик
В дядько, бджілка
Г зірка, бюро

3. Дзвінкий приголосний, що не має глухої пари, є у кожному слові:

- А** бак, газ
Б дата, жак
В забіг, гак
Г лев, арфа

4. Неправильно визначено парний глухий приголосний:

- А** [дз] – [з]
Б [г] – [х]
В [б] – [п]
Г [д'] – [т']

5. Неправильно вжито літеру Г у слові:

- А** гава
Б гатунок
В гудзик
Г гуталін

6. Слова розташовано в алфавітному порядку:

- А** будинок, дзьоб, дзиґа, полотно
Б козак, круча, курча, куш
В абрикос, автомобіль, аркуш, апетит
Г портфель, приклад, принесений, птах

7. Буква Я позначає два звуки в усіх словах:

- А** яблуко, маяк, рілля, рясно
Б в'язати, бязь, лящ, Ялта
В якір, мільярд, пів'яблука, заява
Г роз'яснити, роззява, життя, моя

8. Кількість букв і звуків у всіх словах однакова:

- А** розрісся, щітка, дзвінок
Б щільно, українська, боєць
В шкільний, парта, джміль
Г різьбяр, черешня, ялинка

9. Установіть відповідність між кількістю звуків і букв та словом.

1 на два звуки менше, ніж букв	А Київщина
2 на один звук менше, ніж букв	Б щастячко
3 на один звук більше, ніж букв	В дзиґа
4 на два звуки більше, ніж букв	Г стверджує
	Д джміль

Прочитайте текст, виконайте після нього завдання.

(1) Прямо над нашою хатою пролітають лебеді. (2) Вони летять нижче обвислих, розпатланих хмар і струшують на землю бентежні звуки далеких дзвонів. (3) Дід говорить, що так співають лебедіні крила. (4) Я придивляюсь до їхнього маяння, прислухаюсь до їхнього співу. (5) І радість, і смуток, і срібний передзвін огортають мене.

10. Слів, у яких звуків більше, ніж букв, у тексті:

- А** три
Б чотири
В п'ять
Г жодного

11. Слово, у якому всі приголосні глухі, є в реченні:

- А** першому
Б другому
В третьому
Г четвертому

12. Слів, у яких звуків менше, ніж букв, у тексті:

- А** три
Б чотири
В п'ять
Г жодного

Варіант II

1. Вісім голосних звуків у рядку:

- А** щавель, юнак, пам'ять
- Б** щастя, моряк, грім
- В** солов'ї, ялина, мрія
- Г** мрія, обличчя, юрта

2. М'який приголосний звук є у кожному слові:

- А** сіль, щічка
- Б** хліб, тайга
- В** вітер, сядьте
- Г** кішка, квасоля

3. Дзвінкий приголосний, що не має глухої пари, є у кожному слові:

- А** дід, баба
- Б** дяк, дзвін
- В** рак, малюк
- Г** зозуля, гість

4. Неправильно визначено парний глухий приголосний:

- А** [б'] – [п']
- Б** [ж] – [ш]
- В** [з'] – [ц']
- Г** [г] – [х]

5. Неправильно вжито літеру Ґ у слові:

- А** ґогель-моґель
- Б** ґоготіти
- В** ґрунтовний
- Г** ґринджоли

6. Слова розташовано в алфавітному порядку:

- А** анкета, афіша, африканець, астероїд
- Б** варяг, ворог, влада, спокій
- В** безлад, буквар, бульбашка, борода
- Г** долина, доля, драже, думка

7. Буква Ю позначає два звуки в усіх словах:

- А** сюрприз, юнга, пюре, ком'пютер
- Б** ювілей, інтерв'ю, воюють, Нью-Йорк
- В** юрист, ллються, рюмса, дюна
- Г** люлька, бюджет, людина, Юхим

8. Кількість букв і звуків у всіх словах однакова:

- А** саджанець, салют, феєрія
- Б** об'єм, ягода, шука
- В** їдальня, заєць, пам'ять
- Г** сиджу, знання, щастя

9. Установіть відповідність між кількістю звуків і букв та словом.

1 на два звуки менше, ніж букв	А країна
2 на один звук менше, ніж букв	Б ящірка
3 на один звук більше, ніж букв	В обличчя
4 на два звуки більше, ніж букв	Г київський
	Д дзенькнуд

Прочитайте текст, виконайте після нього завдання.

(1) Усі дерева вже простягли до сизого неба оголені віти. (2) Тільки ялинки і сосни стоять зелені та дуб не скинув свого вбрання. (3) Листя його лиш якось по-жовкло, потемніло. (4) І здалеку здається, що то стоїть могутній воїн, закований у бронзу. (5) Налетить вітер, і задзвенить своїм бронзовим листям красень дуб.

10. Слів, у яких звуків більше, ніж букв, у тексті:

- А** три
- Б** чотири
- В** п'ять
- Г** жодного

11. Слово, у якому на два звуки менше, ніж букв, є в реченні:

- А** другому
- Б** третьому
- В** четвертому
- Г** п'ятому

12. Слова із буквами, що позначають два звуки, є в усіх реченнях, КРІМ:

- А** першого
- Б** другого
- В** третього
- Г** четвертого

Варіант III

1. Сім голосних звуків у рядку:

- А** ялина, ніч, юніори
Б їжачок, березень, діяч
В Одисей, мрійник, воїн
Г біологія, егоїст, йод

2. М'який приголосний звук є у кожному слові:

- А** вітамін, перець
Б любов, листя
В паляниця, фікус
Г шепіт, свято

3. Дзвінкий приголосний, що не має глухої пари, є у кожному слові:

- А** зуб, душа
Б рілля, мак
В жук, зір
Г джем, біда

4. Неправильно визначено парний глухий приголосний:

- А** [ж'] – [ш']
Б [в] – [ф]
В [дж] – [ч]
Г [г'] – [к]

5. Неправильно вжито літеру Ґ у слові:

- А** гречний
Б гречка
В гроно
Г ґрунт

6. Слова розташовано в алфавітному порядку:

- А** спека, спокій, спуск, сосна
Б межа, грюкіт, галас, соя
В дзвін, молодь, нірка, нора
Г тінь, тінюк, тема, тато

7. Буква Є позначає два звуки в усіх словах:

- А** єнот, ательє, кур'єр, поєдинок
Б синє, моє, п'єса, б'ється
В Єрусалим, Єгипет, осіннє, бар'єр
Г соєвий, життєвий, знаєте, б'єшся

8. Кількість букв і звуків у всіх словах однакова:

- А** обличчя, шия, вузький
Б юніор, тінь, їхній
В окраєць, щирість, вишня
Г оркіп, черв'як, вищий

9. Установіть відповідність між кількістю звуків і букв та словом.

1 на два звуки менше, ніж букв	А Індія
2 на один звук менше, ніж букв	Б саджає
3 на один звук більше, ніж букв	В дзеркальний
4 на два звуки більше, ніж букв	Г пояснюю
	Д узбережжя

Прочитайте текст, виконайте після нього завдання.

(1) Гостинність українців відбилась у численних приказках. (2) Вважалося, що гість приносить у дім добробут і щастя. (3) Якщо він нагодився в обідню пору, його обов'язково саджали за стіл. (4) Він мусив покуштувати кожної страви, а потім подякувати за хліб-сіль. (5) До гостя хазяйка повинна була підійти з припросинами.

10. Слів, у яких звуків більше, ніж букв, у тексті:

- А** три
Б чотири
В п'ять
Г жодного

11. Слово, у якому два звуки позначають одну букву, є в реченні:

- А** першому
Б другому
В третьому
Г четвертому

12. Слова, в яких усі приголосні глухі, є в реченні

- А** першому
Б другому
В третьому
Г четвертому

Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія (II частина)

Система завдань у тестовій формі
Українська мова, 5 клас

Олена КУРИЛІНА, вчитель-методист, вчитель української мови та літератури гімназії «Нивки» № 172, м. Київ

Варіант I

1. Три склади мають усі слова:

- А наголос, словник, Європа
- Б допізна, жадібний, якийсь
- В Африка, Марія, юність
- Г папірус, Ярослав, київської

2. Помилку при переносі слова допущено:

- А олі-вець, роз-зява, об'-ява
- Б білос-ніжний, Марі-я, посид-жу
- В Т. Шев-ченко, сер-йозний, Єв-ропа
- Г на-вчити, 12 ти-сяч, під-живити

3. В усіх словах можливий подвійний наголос:

- А ім'я, ненависть, документ
- Б подруга, ознака, предмет
- В вимова, вимога, вільха
- Г алфавіт, помилка, деревце

4. Голосний [е] наближається до [и] у словах:

- А потреба, перший
- Б геній, повернутий
- В мешкають, вперше
- Г весна, мережа

5. Ненаголошений голосний перевіряється наголосом у всіх словах:

- А директор, кишеня, абрикос
- Б лиман, леміш, верблюд
- В кипарис, метушня, горизонт
- Г крилатий, нахилитися, везуть

6. Уподібнення приголосного відбувається у словах:

- А менший, ходьба
- Б смужка, закладка
- В якби, пісня
- Г підкажу, хлібний

7. В усіх словах спрощення позначається на письмі:

- А піз...ний, гіган...ський, балас...ний
- Б заздріс...ний, кіс...лявий, улес...ливий
- В зап'яс...ний, очис...ний, захис...ний
- Г виїз...ний, швидкіс...ний, перехрес...ний

8. Правильну вимову слова смієшся відображає фонетичний запис:

- А [с м і й е ш с / а]
- Б [с / м і є с / : а]
- В [с / м / і й е ш с ' а]
- Г [с / м ' і й е с / : а]

9. Установіть відповідність між вимовою приголосного і прикладом.

1 глухий стає дзвінким	А екзамен
2 дзвінкий стає глухим	Б коробка
3 твердий стає м'яким	В розсипати
4 близькі приголосні не розрізняються	Г кузня
	Д дьогтю

Прочитайте текст, виконайте після нього завдання.

(1) Сонячне світло заливало золотим **маревом леваду**, садок та городи. (2) На городах зацвіли соняшники й засипали все довкола жовтими кружалками. (3) Десь далеко кувала зозуля. (4) Її м'яке, але гучне кування було чути між свистом та **щебетанням** пташок. (5) Гаряче й вогке повітря вливало в тіло силу, веселило **сердце**.

10. Орфографічну помилку допущено у виділеному слові:

- А маревом
- Б леваду
- В щебетанням
- Г сердце

11. Слів, у яких голосний [о] наближається до [у], в запропонованому тексті:

- А два
- Б три
- В чотири
- Г немає жодного

12. Слово, у якому дзвінкий приголосний переходить у парний глухий, є в реченні:

- А першому
- Б другому
- В четвертому
- Г п'ятому

Варіант II

1. Три склади мають усі слова:

- А поштовх, третій, знялися
- Б голосний, країна, історія
- В яблука, снігурі, якоїсь
- Г відгадка, розвага, Україна

2. Помилку при переносі слова допущено:

- А під-йом, пів'-яблука, по-друга
- Б В.Сосю-ра, по-дзвонити, віль-ний
- В А-зія, вик-рити, ненавид-жу
- Г по-треба, піс-ні, 38 мет-рів

3. Правильно наголошені всі слова:

- А завдАння, чергОвий, зАгада
- Б кОсий, ведмедИця, чорнОслив
- В перЕвертень, гуртОжиток, нОвий
- Г випАдок, катАлог, спина

4. Голосний [и] наближається до [е] у словах:

- А називаю, Кишинів
- Б криється, Вітчизна
- В зшита, книжка
- Г половина, диво

5. Ненаголошений голосний перевіряється наголосом у всіх словах:

- А цибуля, плекати, сигнал
- Б триматися, весна, виходити
- В цимбали, пшениця, далечина
- Г чинара, серпанок, зима

6. Уподібнення приголосного відбувається у словах:

- А ложка, відгадка
- Б зняти, стежка
- В колиска, вогню
- Г кігті, миєшся

7. Помилку при спрощенні приголосних допущено:

- А тижневий, проїздний, улесливий
- Б баластний, агентство, щасливий
- В обласний, хвастливий, гігантський
- Г шістнадцять, компостний, виїзний

8. Правильну вимову слова хвилюються відображає фонетичний запис:

- А [х в ие л/ у й у ц/ : а]
- Б [х в и л/ у й у т/ с/ а]
- В [х в ие л й у й у ц/ : а]
- Г [х в ие л у й у ц/ : а]

9. Установіть відповідність між вимовою приголосного і прикладом.

1 глухий стає дзвінким	А нігті
2 дзвінкий стає глухим	Б різні
3 твердий стає м'яким	В лічба
4 близькі приголосні не розрізняються	Г стежка
	Д безжурний

Прочитайте текст, виконайте після нього завдання.

(1) На другому кінці світу **збиралася** в дорогу єдина дочка Мороза – Зима. (2) Мороз зібрав усе своє **багатство** – і вийшла лише жменя срібла. (3) Засмутилася Зима: як же сподобатися людям? (4) І почала виробляти зірочки – з різними **візирунками**, тоненькі та легенькі. (5) Підкинула потім до неба, закружляли вони в **легкому** танку і стали сніжинками.

10. Орфографічну помилку допущено у виділеному слові:

- А збиралася
- Б багатство
- В візирунками
- Г легкому

11. Слів, у яких попередній приголосний стає м'яким під впливом наступного, у запропонованому тексті:

- А одне
- Б два
- В три
- Г немає жодного

12. Слово, у якому дзвінкий приголосний переходить у парний глухий, є в реченні:

- А першому
- Б другому
- В четвертому
- Г п'ятому

Варіант III

1. Три склади мають усі слова:

- А** правопис, перенос, Румунія
Б апостроф, мешкають, Мінськ
В осінній, безкрайї, стверджує
Г Яремча, Ямпіль, Маріуполь

2. Помилку при переносі слова допущено:

- А** вго-лос, від-жати, Оле-на
Б се-стра, сень-йор, роз'-яснити
В І. Фран-ко, 124 кіло-грами, ви-клик
Г ход-жу, розір-вати, о-рел

3. Усі слова мають наголос на першому складі:

- А** новий, нести, липкий
Б верба, одинацять, каталог
В висіти, олень, подруга
Г житло, цемент, фартух

4. Голосний [о] наближається до [у] в словах:

- А** голова, козаки
Б ходжу, сопілка
В сховались, обманюєш
Г сокира, білочка

5. Ненаголошений голосний перевіряється наголосом у всіх словах:

- А** зелений, веселий, опитувати
Б керувати, тремтіти, гречаний
В легенда, минулий, тримати
Г секунда, левада, диплом

6. Уподібнення приголосного відбувається у словах:

- А** казка, книжка
Б кізка, тонший
В лічба, легкість
Г ліжко, розбити

7. Спрощення приголосних відбудеться в усіх словах:

- А** кількість, щастя, зап'ястя
Б область, честь, виїзд
В ненавсить, якість, турист
Г захист, доблесть, гігант

8. Правильну вимову слова відбудеться відображає фонетичний запис:

- А** [в' і т б у д и ц / : а]
Б [в' і д б у д е и ц / : а]
В [в / і д б у д е и т / с / а]
Г [в' і д б у д е ц / : а]

9. Установіть відповідність між вимовою приголосного і прикладом.

1 глухий стає дзвінким	А розжувати
2 дзвінкий стає глухим	Б вошко
3 твердий стає м'яким	В просьба
4 близькі приголосні не розрізняються	Г казка
	Д свято

Прочитайте текст, виконайте після нього завдання.

(1) Свою пристрасну книжку «Хатина **дядечка** Тома» Гарріет Бічер-Стоу **написала** понад сто років тому. (2) Це були часи, коли в Сполучених Штатах панувало рабство. (3) Роман мав у той час неабиякий успіх. (4) Він спонукав усіх чесних людей виступити проти жорстокості і рабства. (5) Історія **понівірянь** негра Тома і досі **хвилює** серця малих і дорослих читачів.

10. Орфографічну помилку допущено у виділеному слові:

- А** дядечка
Б написала
В понівірянь
Г хвилює

11. Слів, у яких відбулося спрощення приголосних, у запропонованому тексті:

- А** одне
Б два
В три
Г жодного

12. Слів, у яких голосний [о] наближається до [у], в запропонованому тексті:

- А** два
Б три
В чотири
Г немає жодного

Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія (III частина)

Система завдань у тестовій формі
Українська мова, 5 клас

Олена КУРИЛІНА, вчитель-методист, вчитель української мови та літератури гімназії «Нивки» № 172, м. Київ

Варіант I

1. Чергування голосного в корені можливе в усіх словах:

- А брести, рівчак, сестра
- Б стіл, перемога, шостий
- В ганяти, везти, свічка
- Г легенда, семеро, жовтень

2. При творенні прикметника кінцевий приголосний основи зміниться в усіх словах, КРИМ:

- А Запоріжжя, таджик, Волга
- Б латиш, Буг, Овруч
- В Брест, скіфи, Берлін
- Г печеніг, аптека, Бахмач

3. Прийменник У (у) треба писати в реченні:

- А Вечори, як сиві котики, (у, в) нас ночують у дворі.
- Б Байдуже ракові, (у, в) якому горщику його зварять.
- В Уже (у, в) мого Іванчика і своя хатина.
- Г Приходжу додому – (у, в) хаті чисто, прибрано.

4. Сполучення -ьо- пишеться в усіх словах:

- А т...хкати, л...довик, у н...го
- Б л...н, с...годні, сер...зний
- В чотир...х, брон...вик, Вороб...в
- Г син...го, кол...ровий, Мурав...в

5. М'який знак НЕ пишеться в усіх словах:

- А різ...бяр, дівчин...ці, поради...те
- Б кур...йозний, соломин...ці, сяд...те
- В велетен...ський, нен...ці, Галин...ці
- Г мен...ший, бджіл...ці, куз...ня

6. Помилку при написанні слів з апострофом допущено:

- А роз'яснити, прислів'я, м'який
- Б арф'яр, комп'ютер, різдв'яний
- В перед'ювілейний, пів'яблука, пир'ячко
- Г інтер'єр, роз'їжджаються, надвечір'я

7. Подвоєння приголосних відбувається в усіх словах:

- А узліс...я, об...ризував, пташин...ий
- Б ден...ий, під...ашок, озброєн...ий
- В незлічен...ий, невпин...ий, лебедин...ий
- Г роз...явити, туман...ий, зіл...ячко

8. Подвоєння приголосного відбувається в усіх словах іншомовного походження:

- А тон...а, одіс...ея, Гол...андія
- Б ман...а, Дік...енс, кас...а
- В ван...а, Міс...урі, барок...о
- Г Марок...о, нет...о, лібрет...о

9. Вибрати правильну відповідь.

1) Подвоєння позначає збіг однакових приголосних:

- А знання
- Б стінний
- В лється
- Г манна

2) Літеру І слід писати у слові іншомовного походження:

- А аж...отаж
- Б С...нгапур
- В д...скусія
- Г Алж...р

3) Подвоєння в орудному відмінку не відбувається у слові:

- А папороть
- Б розповідь
- В мить
- Г скатерть

4) Апостроф слід писати у слові іншомовного походження:

- А біл...ярд
- Б бел...стаж
- В миш...як
- Г конференс...є

Прочитайте текст, виконайте після нього завдання.

(1) Умань – одне зі **старовинних** міст України. (2) З історією **Уманщини пов'язані** імена козацьких ватажків Івана Гонта та Максима Залізняка. (3) Місто славиться також знаменитим парком – «Софіївкою». (4) Його збудував граф Потоцький на честь своєї дружини Софії. (5) Гаї й тіністі **аллеї**, альтанки й чудові мармурові скульптури приваблюють відвідувачів парку будь-якої пори року.

10. Орфографічну помилку допущено у виділеному слові:

- А старовинних
- Б Уманщини
- В пов'язані
- Г аллеї

11. Слова, в яких можливе чергування [о] з [і] у корені, є в реченні:

- А першому
- Б другому
- В третьому
- Г п'ятому

12. Найбільше слів, у яких при творенні змінився кінцевий приголосний основи, є у реченні:

- А другому
- Б третьому
- В четвертому
- Г п'ятому

Варіант II

1. Чергування голосного можливе в усіх словах:

- А летіти, дорога, сторононька
Б зоря, осінній, жертва
В оберіг, східний, щічка
Г мостити, промінь, зелень

2. При творенні прикметника кінцевий приголосний основи зміниться в усіх словах:

- А сніг, друг, Умань
Б страх, бік, Париж
В яблуко, книга, Вінниця
Г козак, Ужгород, казах

3. Прийменник В (в) треба писати в реченні:

- А Анемони, як ті метелики, (у, в) траві леліли.
Б (У, в) кого ви збираєтесь зупинитися?
В Конференція відбулася (у, в) Львівському університеті.
Г Тільки часом (у, в) тихій зажурі впливаєш з-за обрію ти.

4. Сполучення -йо- пишеться в усіх словах:

- А під...м, пен...к, прац...витий
Б ма...нез, по-дружн...му, розку...вджений
В з...мка, сер...зний, кур...з
Г Солов...в, с...рбання, га...чок

5. М'який знак пишеться в усіх словах:

- А близ...кість, змагаєш...ся, легкіс...ть
Б у скрин...ці, кін...чик, тон...ший
В на яблун...ці, посун...те, оболон...ська
Г дон...ці, кан...йон, міс...кий

6. Усі слова треба писати з апострофом:

- А п...янкий, духм...яний, здоров...я
Б без...языкий, пів...яблука, сап...янці
В роз...єднати, моркв...яний, в...ється
Г черв...як, бур...яковий, повітр...я

7. Подвоєння приголосних відбувається в усіх словах, КРІМ:

- А бездон...ий, невгомон...ий, незлічен...ий
Б старан...ий, закон...ий, остан...ий
В дан...ий, побілен...ий, єдин...ий
Г спросон...я, прижит...євий, нал...єш

8. Подвоєння приголосного відбувається в усіх словах іншомовного походження, КРІМ:

- А хоб...і, ал...ея, інтермец...о
Б мадон...а, брут...о, віл...а
В пен...і, бон...а, ман...а
Г тон...а, Одіс...ей, бул...а

9. Вибрати правильну відповідь.

1) Подвоєння позначає збіг однакових приголосних:

- А насіння В сіллю
Б осінній Г бонна

2) Літеру И слід писати у слові іншомовного походження:

- А Ф...л...пп...ни В Браз...лія
Б Мозамб...к Г Н...герія

3) Подвоєння в орудному відмінку відбудеться у слові:

- А нехворощ
Б Об
В ніжність
Г паморозь

4) Апостроф слід писати у всіх словах іншомовного походження, КРІМ

- А він...єтка
Б інтерв...ю
В ін...єкція
Г фортеп...яно

Прочитайте текст, виконайте після нього завдання.

(1) Утікачі селилися понад Дніпром за порогами, яких нараховувалося **дев'ять**. (2) Осідали на островах Монастирському, Княжому та найнижчому з них – Хортиці. (3) Рукотворне Каховське море залило місця козацької **минувшини**. (4) І лише одна Хортиця, наче обрана долею донести до нащадків їхнє **легендарне** минуле, лишилася незайманою. (5) Саме тут і зародилася знаменита **Запорозька** Січ.

10. Орфографічну помилку допущено у виділеному слові:

- А дев'ять
Б минувшини
В легендарне
Г Запорозька

11. Слова, у яких можливе чергування приголосних, є:

- А тільки в першому реченні
Б тільки в другому реченні
В тільки в третьому реченні
Г в усіх реченнях

12. Слово, в якому відбудеться подвоєння приголосного при відмінюванні, є в реченні:

- А першому В четвертому
Б другому Г п'ятому

Варіант III

1. Чергування голосного неможливе в усіх словах:

- А свічка, середній, учитель
- Б батіг, забирати, вечір
- В ниточка, чемний, гостинний
- Г женити, печериця, бджола

2. При творенні прикметника кінцевий приголосний основи зміниться в усіх словах:

- А якути, Кременчук, Вашингтон
- Б калмик, Гурзуф, Калуш
- В вулиця, Виборг, Вишгород
- Г Гадяч, Рига, Сиваш

3. Сполучник й (й) треба писати в реченні:

- А Цвіті (і, й) сядь, моя державна мова.
- Б Сидить (і, й) вухом не веде.
- В Рідна мова – це музика (і, й) малювання душі людської.
- Г (і, й) так свіжо, синьо в душі!

4. Сполучення -йо- пишеться в усіх словах:

- А забр...ханий, копі...к, дз...бик
- Б во...вничий, Андрі...вич, ...дована
- В Нью...рк, дз...бання, т...хкання
- Г бурул...к, під...мний, ра...н

5. М'який знак НЕ пишеться в усіх словах:

- А сміют...ся, головон...ці, праз...кий
- Б русал...чин, пригодон...ка, т...мянний
- В Хар...ків, повір...те, сіл...ський
- Г ковз...кий, уман...ський, на таріл...ці

6. Усі слова треба писати з апострофом, КРІМ:

- А довір...я, під...їзд, об...єднаний
- Б різьб...яр, мавп...ячий, рутв...яний
- В В...ячеслав, матір...ю, уз гір...я
- Г п...єдестал, трав...янистий, дит...ясла

7. Подвоєння приголосних відбувається не в усіх словах:

- А насін...я, безмеж...я, навман...я
- Б прикордон...ий, священ...ий, воз...'єднання
- В попідтин...ю, багат...я, безсмерт...я
- Г бов...аніє, цвітін...я, незбагнен...ий

8. Усі слова іншомовного походження написані правильно:

- А тонна, коледж, Марокко
- Б інтермецо, хобі, група
- В одіссея, голландський, трасса
- Г бароко, шосе, лібрето

9. Вибрати правильну відповідь.

1) Подвоєння позначає збіг однакових приголосних:

- А обличчя
- Б піднісся
- В вілла
- Г міццю

2) Літеру І слід писати у слові іншомовного походження:

- А Мадр...д
- Б ч...пси
- В д...станція
- Г в...траж

3) Подвоєння в орудному відмінку не відбувається у слові:

- А радість
- Б вісь
- В мазь
- Г суміш

4) Апостроф слід писати у слові іншомовного походження:

- А кон...як
- Б монпас...є
- В п...єдестал
- Г ател...є

Прочитайте текст, виконайте після нього завдання.

(1) Вивляється, серед вишень найпоширеніша вишня звичайна – без титулів, без породистого **коріння**. (2) На родовитість вишень **не звертають** уваги, просто говорять: «Вишні зацвіли». (3) Мабуть, немає іншого такого дива, як спіла червона ягода вишні. (4) Кожна ягідка соковита, округла, переповнена чимось **незбагненим**. (5) Може, самою **радістю** життя?

10. Офорографічну помилку допущено у виділеному слові:

- А коріння
- Б не звертають
- В незбагненим
- Г радістю

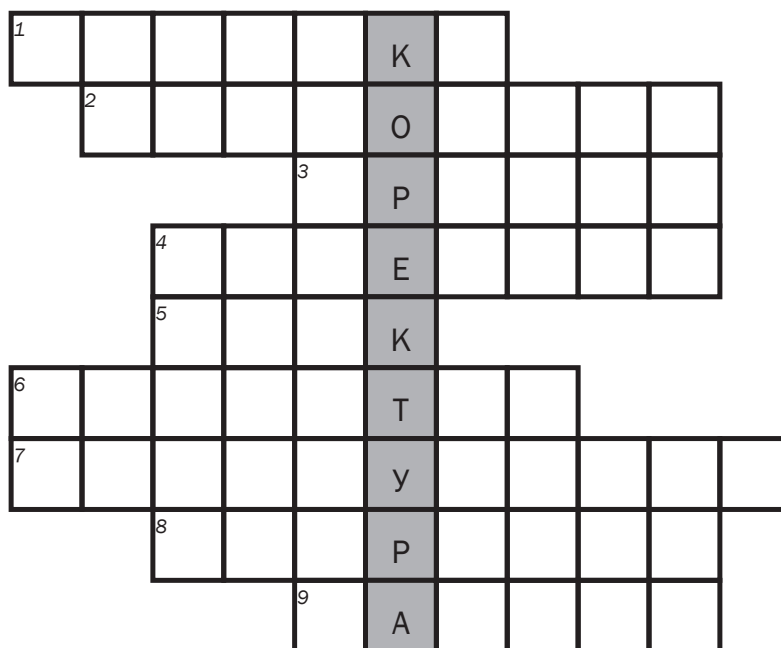
11. Слова, у яких можливе чергування голосних у корені, є:

- А тільки в першому реченні
- Б тільки в другому реченні
- В тільки в третьому реченні
- Г в усіх реченнях

12. Слово, у якому можливе чергування приголосного, є в кожному реченні, КРІМ:

- А першого
- Б другого
- В третього
- Г четвертого

Тренінг для видавця на тему: «Коректура»

1. Знаки _____ допомагають помістити пропущену літеру, слово чи рядок у речення.

2. Частина коректурного знака, а саме горизонтальна риска, що може бути одинарною чи подвійною, верхньою або нижньою.

3. Коректурний відбиток з довільною кількістю рядків, однакових за шириною (сторінки складання не сформовані).

4. Особа, яка вчитує та виправляє текст.

5. Умовна графічна позначка, яка використовується для виправлення помилок у коректурних відбитках.

6. Текст, що обробляється на різних стадіях поліграфічного процесу і призначений для коректування.

7. Найважливіший етап коректорського читання, мета якого полягає в поліпшенні тексту, виправленні правописних помилок, а також в уніфікуванні однотипності написання.

8. Різновид коректури, що передбачає перевірку коректорських виправлень у звірочних аркушах.

9. Знаки _____ застосовують, коли є необхідність вжити одну літеру (слово) замість іншої.

Михайло Коцюбинський і музика

Олена КОСІНОВА, м. Чернігів

Література і музика – ті галузі культури, між якими існує особливо тісний взаємозв'язок. Можна сказати, що в історії української культури вони пов'язані між собою нероздільно, тому що важко назвати видатного українського письменника чи поета, який би не брав участі у музичному житті.

До плеяди видатних представників української літератури, що залишили певний слід у розвитку вітчизняної музики, належить і Михайло Михайлович Коцюбинський.

Родина дрібного урядовця Михайла Коцюбинського (батька письменника) жила у Вінниці. Незважаючи на матеріальні нестатки, стосунки у родині були теплі. Діти багато читали та навчалися музики. Мати майбутнього письменника Глиkerія Максимівна дуже любила пісні: *«Мати ... з тонкою і глибокою душевною організацією, добра, незвичайно любляча, здатна на самопожертву, особливо для мене, якого дуже любить. Має добрий смак, благородні погляди... Я ріс під впливом матері, до якої завжди був ближчим, ніж до батька»* [10].

Вразливий хлопчик любив слухати чудові пісні, які лунали вечорами на Поділлі. Згодом дитячі враження Михайлика знайшли відображення в оповіданні «Як ми їздили до криниці», де письменник розповів про святковий ярмарок, що закінчився нічними співами.

Кобзарі та лірники завжди привертали особливу увагу юного Коцюбинського. *«Знав маленький хлопчик і талановитого народного співця, сліпого лірника Купер'яна. У минулому кріпак, який бунтував проти пана та був засланим на каторгу, Купер'ян багато пережив у своєму житті і ці переживання відтворював у своїх піснях»* [10]. Чоловік пам'ятав чимало народних пісень, старовинних дум і танцювальних мелодій. Під його впливом хлопчик і сам *«починає створювати пісні, схожі на народні, організовує вистави домашнього театру за мотивами народних пісень»* [10].

У бібліотеці юнака можна було знайти «Український співаник», «Чумацькі народні пісні», «Сборник песен буковинського народа», «Сербські народні думи і пісні», «Турецькі народні пісні» [10].

Середню освіту майбутній письменник здобував у Шаргородському духовному училищі. Відомо, що на той час у семінаріях обов'язковими вважалися уроки співу та теорії музики. Хоровий спів був на високому рівні.

У 1891 році юнак складає іспит на звання народного вчителя і два роки працює в Лопатинцях Ямпільського повіту на Поділлі. Саме у ці роки значно розширюється його музичний світогляд. Буваючи на гулянках та співанках, письменник вивчає фольклор: відвідує вечорниці, весілля, знайомиться з народними обрядами. Також товаришує з Андрієм Дуляком, який допомагає збирати народнописенну творчість. У Лопатинцях були

записані такі пісні: «Слаба я, слаба», «Та не жаль мені та ні на кого» тощо. Частина цих записів пізніше була надрукована у тритомнику «Етнографічних матеріалів» Б. Грінченка.

Згодом зібрані пісенні матеріали допомогли Коцюбинському при написанні творів, побудованих на фольклорній сюжетній основі («Про двох цапків», «Дві кізочки», «Завидюший брат» тощо).

З 1892 по 1897 рік Коцюбинський працює в Молдавії, у філоксерній комісії. У цей період життя з'являється оповідання «Для загального добра». Перебуваючи серед селян на виноградниках, письменник цікавиться їхніми піснями, що виконуються під час робіт, тоді ж записує три чумацьких пісні, які пізніше використовує як основу оповідання «На крилах пісні».

На запрошення фольклориста В. Гнатюка Коцюбинський їде у село Криворівню. Там записує велику кількість коломийок, приказок, описів народних звичаїв: *«Наперед студював він місцеву природу, ходив по лісі та по царинках, вертаючи все з повним оберемком різних квітів, про яких назви і призначення випитував опісля селян. Робив собі всякі записки. Розмовляв із селянами на різні теми, заходив до їх хат, придивлявся всьому пильно, не поминаючи нічого, навіть найменшої дрібниці. Крім того прочитував усяку доступну літературу, артистичну і наукову»* [2, 177]. Вся ця робота передувала написанню «зворушливої розповіді про чисту, поетичну любов Івана і Марічки» [3, 207] – повісті «Тіні забутих предків».

Письменник жив активним, напруженим життям та дуже любив музику і не пропускав жодної нагоди долучитися до цього виду мистецтва. Повз його увагу не пройшли вистави російської оперної трупи в Житомирі (з артистом трупи Чебановим у нього були товариські стосунки), а також вистави столичних театрів.

Дуже рідко міг поїхати Михайло Михайлович до Петербурга чи Москви, але завжди використовував таку нагоду. На той час тільки в січні 1901 року два найбільших театри Петербурга дали двадцять одну оперну та балетну вистави.

У Маріїнському театрі йшли «Євгеній Онегін» та «Пікова Дама» П. Чайковського, «Дубровський» Є. Напавника та «Юдіф» Серова. Великий Шаляпін співав Мефістофеля у «Фаусті» Ш. Гуно.

Тоді ж відбулися постановки опер Р. Вагнера «Лоенгрін» та «Трістан та Ізольда» (у цих постановках брали участь такі видатні артисти, як Ф. Литвин, М. Фігнер та І. Ершов).

В італійській опері можна було побачити «Травіату», «Бал-маскарад», «Ріголетто» Дж. Верді, «Севільського цирюльника» Дж. Россіні, «Гугеноти» Дж. Мейєрбера, «Міньйон» А. Тома. 11 січня у «Балі-маскарад» партію Амелії співала Соломія Крушельницька (треба заува-

жити, що Коцюбинський з особливою прихильністю ставився до творчості цієї видатної української співачки), партію Ренато виконував Матія Баттістіні.

Взагалі, у родині Коцюбинських часто слухали музику. Донька письменника Ірина згадувала: *«Тато й бабуся дуже любили музику та співи. Коли до нас приходили бандуристи або лірники, для бабуні на ганок виносили крісло, а ми, дітвора, вміщувались на сходинках і сиділи, мов гороб'ята, ворухливі та щебетливі. Та тільки лунав вступний акорд, всі завмирали, вслухаючись у пісню. Одного разу запросили цимбаліста. Йому звільнили місце на столі, поставивши цимбали на склянки, наповнені наполовину водою. Щоб був кращий звук, і він дуже майстерно грав українські мелодії на цьому інструменті»* [10].

Серед улюблених народних пісень письменника були жартівливі «Задумала стара баба та й розбагатіти» та «Ой у лузі». До того ж Коцюбинський дуже любив хоровий спів, розповідав дітям про обряди, любив зустрічати з сім'єю різдвяні канікули, співаючи колядки та щедрівки.

Бібліотека родини зберігає нотні теки в палітурках із золотими літерами, серед них – фортепіанні твори західноєвропейських класиків, клавіри опер та переклади вокальної музики для фортепіано.

Дружина Михайла Михайловича Віра Устимівна володіла таким значним фортепіанним репертуаром, грала вдома для близьких та гостей, навчала музики дітей. У домі звучали фортепіанні мініатюри Шумана, Шопена, Гріга. Із захопленням слухав письменник «Запорізький марш» М. Завадського у майстерному виконанні дружини. Можна було також почути оперу Джузеппе Верді «Травіата». Лунала тут і «Казка про царя Салтана» М. Римського-Корсакова, де композитор використовував старовинні народні обряди, пісні та казки. Любили «Патетичну сонату», П'яту симфонію, грандіозний фінал Дев'ятої симфонії Л. Бетховена.

Не полишала Віра Устимівна і громадських справ. Разом з чоловіком брала участь у роботі музично-драматичного товариства, водночас організовувала літературно-музичні вечори для дітей (ставилася опера М. Лисенка «Коза-дереза» з сольними номерами, ансамблями, хором та інструментальним супроводом) концерти і лекції для «Просвіти».

Крім інструментальної музики, у родині Коцюбинських виконували уривок «Мой миленький дружок, любезный пастушок» з опери П. Чайковського «Пікова Дама» та уривки з опери «Євгеній Онегін». Особливо повагою в сім'ї користувалися твори Л. Бетховена (захоплення «Апасіонатою» та «Місячною сонатою» залишаться у Коцюбинського на все життя).

Щотижня збиралась у Коцюбинських і літературна молодь: Василь Блакитний, Аркадій Казка, Павло Тичина. Музикою цікавилися всі, але серед молодих літераторів особливо треба виділити юного семінариста

Павла Тичину, якого тут уже знали не лише як поета, а й як обдарованого музиканта.

Тичина познайомився з Коцюбинським восени 1910 року. На цей час майбутній поет навчається у семінарії, маючи абсолютний музичний слух, диригує семінарським хором, співає у декількох хорах, грає на декількох музичних інструментах та починає писати власні поетичні твори. Спілкування між Коцюбинським та Тичиною випало на той час, коли письменник переживав найвищий творчий злет. У березні 1910 року він закінчив повість «Fatamorgana». Після цього виходять твори «Тіні забутих предків» (1911), «Подарунок на іменини» (1912).

Павло завітав до нього разом з М. Жуком та товаришем по семінарії В. Елланським (Блакитним). За свідченням сучасників, Коцюбинський мав найбільший вплив на молодого Тичину. Ні Борис Грінченко з дружиною Марією Загірною, ні Микола Вороний, ні Микола Чернявський, які були постійними учасниками «субот» у домі Михайла Михайловича, не могли порівнятися з письменником по здатності впливати на творчу молодь. І Тичина разом із молодими В. Елланським (Блакитним), І. Цитовичем, А. Казкою, О. Соколовським із великим бажанням відвідував літературні «суботи». *«Вчилися ми у Коцюбинського любити і цінувати українську народну пісню, фольклор, думи і мудрість народу»* [8, 7].

У вірші-спогаді «Перше знайомство», написаному у 1910 році, поет описує концерт у Чернігівській семінарії, на якому вперше побачив Коцюбинського: *«Оркестр семінаристів грав «Жайворонка» М. Глінки. Ніжні «пташині» трелі цього романсу нагадали поету спів жайворонка, описаний у новелі Коцюбинського «Intermezzo». Образ письменника також пов'язується з музичними враженнями і відчуттями:*

*«Він
дивився кудись поперед себе. Строї
мінялись в музиці, а він один
сидів наструнчений і себе гідний –
серед усіх – творець!..»* [10].

Тичина називав Коцюбинського своїм першим учителем. Очевидно, маючи на увазі загальний вплив улюбленого письменника, якому «було властиве поетичне бачення світу».

Крім того, що на знаменитих літературних вечорах, які проходили у Михайла Коцюбинського, завжди лунала різножанрова музика, а вечорами у вітальні звучали фортепіанні мініатюри Шумана, Шопена, Гріга, їх помешкання часто відвідували діячі мистецтва, серед них – Микола Лисенко.

Письменник одним із перших дав глибоку і правильну оцінку ролі композитора у справі розвитку національного мистецтва. Ці дві людини мали спільні громадські інтереси, були близько знайомі між собою. В листі до Максима Горького Михайло Коцюбинський назвав Лисенка «близь-

кою людиною». У фондах музею зберігається 25 листів композитора до письменника. Лисенко та Коцюбинський багато зробили для активізації музичного життя.

Варто згадати концерт в Чернігові 28 лютого 1907 року, до організації якого Михайло Михайлович доклав чимало сил та енергії. У ньому взяли участь найвидатніші українські виконавці того часу: тенор світової слави Олександр Мишуга, відома співачка Марія Дейша-Сіоніцька, сам Лисенко як піаніст і акомпаніатор. *«У виступах митців важливе місце займали твори вітчизняної народної та професійної музики. Концерт став важливою культурною подією в житті Чернігова, надовго запам'ятався слухачам»* [3, 207].

Лисенко був автором хорових, оперних, камерних, інструментальних і вокальних творів, дослідником фольклору, піаністом та диригентом, педагогом, громадським діячем. У свою чергу композитор тонко розумів творчість Михайла Коцюбинського. Говорив, що бачить в його творах стільки мелодичності, що так і хочеться перекласти їх на музику. Лисенко захоплювався повістю «Тіні забутих предків», називаючи її чудовою поемою у прозі.

У вітальні чернігівського будинку стояв грамофон. Коцюбинські мали, як на той час, досить значну фонотеку. Для того, щоб музику було чути далеко, влітку грамофон ставили на верхній веранді. Звучали народні пісні, романси, уривки з опер, зокрема монологи з опери «Демон» Антона Рубінштейна та його дует на слова Михайла Лермонтова «Горные вершины», арія Йонтека з опери «Галька» польського композитора Станіслава Монюшка тощо.

Із спогадів доньки письменника Ірини відомо, що діти Коцюбинських кожного вівторка ходили на концерти, які найчастіше відбувалися у залі Дворянського зібрання або у приміщенні товариства «Просвіта». Концерти почали проходити інтенсивніше після відкриття у Чернігові у 1908 році музичних класів місцевого відділення Російського музичного товариства, роль якого у розвитку музичної культури Чернігова важко переоцінити.

І не дивно, адже до музичних класів було запрошено не кваліфікованих педагогів – випускників Петербурзької та Московської консерваторій. Музично-теоретичні предмети викладав О. Соловйов, очолював музичні класи вільний художник Петербурзької консерваторії, учень О. Вержбиловича, чудовий віолончеліст, педагог С. Вільконський. У рецензії на перший прилюдний виступ С. Вільконського газета «Чернігівське слово» писала, що концерт був справжнім тріумфом, називала віолончеліста віртуозом. Коли під диригуванням Вільконського відбувались симфонічні зібрання, у них брали участь і місцеві музиканти-професіонали та любителі, серед них – вищезгадуваний Павло Тичина. Виконувались твори П. Чайковського, М. Римського-Корсакова, А. Лядова, Е. Гріга, Й. Гайдна, третя та п'ята симфонії Л. Бетховена.

Російське музичне товариство стало центром музичного життя Чернігова. Тут щороку відбувались такі цикли концертів: «Історичні музичні вечори», «Камерні зібрання», «Вечори сучасного романсу» тощо. Також можна було послухати камерні інструментальні твори російських композиторів: О. Бородіна, П. Чайковського, К. Аренського, С. Рахманінова, О. Гречанінова, Р. Глієра, західних композиторів – Л. Бетховена, Й. Гайдна, В. Моцарта, Р. Шумана, Ф. Шуберта, Ф. Мендельсона, К. Сен-Санса, Ц. Франка та інших. Часто лунали романси російських і зарубіжних творців.

З нагоди 46-их роковин з дня смерті Шевченка у Чернігові відбувся літературно-музичний вечір, на якому був присутнім і Михайло Коцюбинський. На концерті прозвучала «Думка» В. Заремби, «Безмежне поле», «Полюбилося я», «Якби стрілися ми знову» М. Лисенка. У концерті взяла участь відома скрипачка, педагог музично-драматичної школи М. Лисенка О. Вонсовська, яка виконала Другу українську рапсодію М. Лисенка (транскрипція для скрипки і фортепіано М. Сікарда) і «Тарантелу» Сарасате. Партію фортепіано виконувала чернігівська піаністка В. Рашевська – пізніше педагог музичних класів Російського музичного товариства.

У березні 1909 року відзначалося 100-річчя з дня народження М. Гоголя. На концерті, присвяченому цій даті, виконувалися сцени з опери М. Римського-Корсакова «Майська ніч», хори К. Стеценка.

Отже, в колі музичних інтересів письменника співіснували пісні і фортепіанна п'єса, опера і симфонія. Його цікавили різні музичні жанри і стилі.

Як уже говорилося вище, Коцюбинський дружив з композиторами. Письменник був людиною музично обдарованою. Не будучи професіоналом, він цікавився питаннями музичної творчості, виконання та педагогіки.

Крім Лисенка, серед представників української культури, що спілкувалися з Коцюбинським, виділяється постать Гната Хоткевича – талановитого літератора та композитора, знавця народних інструментів.

Знайомий письменник був і з артистами-виконавцями. Серед них і Олександр Петрович Мишуга – всесвітньо відомий співак. Артист був просто закоханий у Михайла Коцюбинського і ніяк не міг забути як письменник всіх їх приймав у себе в хаті, який він милий, вихований, добрий, розумний господар: *«Мені сильно сподобалось все: будинок, чудовий садок і взагалі садиба, любовно обсаджена різними деревами. З яким розумінням і любов'ю в садибі було посаджено масу різних квітів, видно було, що господар дуже любив квіти і розумівся в них. Багато було різних сортів троянд»*.

Музикант-виконавець Михайло Венедикитович Мишуга теж був одним із знайомих письменника. Він був вихованцем музично-драматичної школи імені Лисенка. Спочатку вчився у класі М. Зотової, а потім в класі вищезгадуваного співака-артиста і педагога О. Мишу-

ги: «...образ Коцюбинського назавжди врізався у мою пам'ять. Найбільше враження справили на мене його великі, замріяні очі. Він мав статну, вище середнього зросту фігуру; красивої форми, чисту, до блиску виголену голову, прекрасні вуса, які йому дуже йшли і прикрашали його обличчя. Одягнутий був у білий, елегантно пошитий костюм. Взагалі, в його постаті, одязі і манерах було стільки простоти, скромності і в той же час відбивалось якесь внутрішнє благородство і привабливість. Рухи його були скупі, жодного зайвого жесту, голос проникливий, прекрасного баритонового тембру, який запам'ятовувався і глибоко западав у серце. Від першої зустрічі з Михайлом Михайловичем у мене залишилось враження про нього як про надзвичайно розумну, культурну, виховану людину».

Марія Андріанівна Дейша-Сіоніцька, солістка Маріїнського театру в Петербурзі, а згодом – Великого театру в Москві, була родичкою дружини письменника. Талановита актриса, виконавською майстерністю якої захоплювалися П. Чайковський та С. Рахманінов, активний музично-громадський діяч, вона багато зробила у справі пропаганди музики в масах, працюючи в організованій С. Танєєвим та Б. Яворським Московській консерваторії.

У статті «Вироби селянок з Поділля на виставці в Чикаго» Коцюбинський згадує ім'я Євгенії Линьової, відомої співачки, фольклориста та диригента хору. У грудні 1892 року одночасно з виставкою відбувся виступ хору, яким диригувала Євгенія Линьова. Програма концерту складалася з українських народних пісень. Про виступ Линьової – співачки і диригента – Коцюбинський говорив як про одну з перших спроб «перед цілим світом заявити, що і ми, українці, існуємо та маємо свою культуру».

Перебуваючи на Капрі, познайомився М. Коцюбинський і з Федором Івановичем Шаляпіним. Про зустрічі з ним письменник згадує в листах до родини. Співак розповідав про своє дитинство, про перші виступи на оперній сцені. Вечорами лунали російські народні пісні «Дубинушка», «Ей, ухнем», «Песня про блоху» («Пісня Мефістофеля у винарні Ауербаха») М. Мусоргського, уривки з опери «Хованщина». Захоплюючись співом видатного російського актора, Коцюбинський намагався придбати всі платівки із записом його голосу і потім у Чернігові, у колі родини з насолодою слухав їх.

Відомо, що «велику увагу письменники кінця XIX – початку XX ст. приділяли ритмічності прози, мелодійності мови. Ритмічність, плавність мови, відповідність її внутрішнього ритму зображуванім подіям – одна з основних рис і поезики Коцюбинського» [4]. Саме тому його впевнено можна назвати не лише поетом у прозі, а й письменником-музикантом.

Він дуже часто вживає порівняння, взяті з галузі музики: «Плохо быть писателем. Вечно чувствуешь какие-то обязанности, вечно имеешь широко открытые глаза для наблюдений, вечно натягиваешь струны сердца и настраиваешь их для мелодий природы».

Чеський перекладач В. Бочковський писав М. Коцюбинському, що він з його «чудового літературного утвору» «Сон» виніс скоріше музично-малярське враження, ніж чисто літературне: «Впрочім це я вже раніше зауважив на деяких Ваших оповіданнях. Читajući «Сон», я рівночасно інтуїтивно чув музику Гріга (спеціально музику піснею Сольвейг та «Смерть Озе») [9, 762]. Інший кореспондент теж зазначав, що йому важко передати словами враження від новели «Сон», як і від почуті чудової музики: «Так, Михайле Михайловичу, вірте, що таке моє враження від «Сну», багато місць із «Сну» для мене – музика; вони як красива музична мелодія мимоволі запам'ятовуються і западають у душу» [9, 846]. Дехто вважав, що композиції творів письменника іноді нагадують композиції музичних творів, зокрема у розвитку різних ліричних тем, які то сплітаються, то розбігаються. Наприклад, «Невідомий» нагадує сонату-алєрго, «Intermezzo» – симфонію.

Пісня стала лейтмотивом творчості Коцюбинського. В оповіданні «На крилах пісні» в основу твору покладено народну пісню «Чумак» («Ясно, ясно, а сонечко сходить»). Письменник знав різні варіанти цієї пісні, записаної фольклористами, та зупинився на варіанті, записаному зі співу селян.

Крім основної мелодії, він вводить цитати з інших народних пісень «Та сірі воли, сірі половії», «Ой у полі криниченька» тощо. Вони відповідають за драматургію оповідання. Не тільки сюжет, а й уся розповідь стилізована під пісню. Приклади подібного використання фольклорного матеріалу в музиці знаходимо у Другій симфонії Л. Ревуцького, у творах М. Леонтовича. У композиторів – це приклад симфонізації пісні. У Коцюбинського пісня симфонізована в оповіданні.

«На крилах пісні» – єдиний у своєму роді приклад такого використання пісні у творчості Коцюбинського. В інших творах письменник залучає різні жанри до виявлення основної сюжетної лінії, проте вони не стають основою твору, як у оповіданні «На крилах пісні».

Наприклад, у повісті «На віру» музика є важливим чинником у розкритті характерів основних персонажів. Пісня, яку співала Настя, привабила Гната. «Ниви їх були поруч. Дівчина співала якусь пісню. Йому сподобався голос дівчини, і він подумав, що добре було б слухати таку пісню в хаті довгого зимового вечора. <...> Настя якось зразу припала йому до серця».

Говорячи про музику у творчості Коцюбинського, не можна не згадати повість «Тіні забутих предків», наскрізь пройняту народнопісенними та музичними образами.

«Недарма Олена Кульчицька, створюючи свої ілюстрації – мистецькі коментарі до цього твору, доповнила їх нотними зразками гуцульських співанок» [3, 214]. Як уже говорилося, створенню цього твору передувала копітка праця та спілкування з фольклористом В. Гнатюком, ретельне вивчення фольклорно-етнографіч-

ного дослідження «Гуцульщина» В. Шухевича та інших наукових праць.

В основі сюжету лежать народні легенди про те, що творцем музики є чорт. Людина може навчитися музики від щезника. Саме так Іван вчиться грати свої мелодії на сопілці. Блакуючи, малий Іван спинається високо в горах. *«І ось раптом в сій дзвінкій тиші почув він тиху музику, яка так довго і невловимо вилась круг його вуха, що навіть справляла муку! Застиглий і нерухолий, витягнув шию і з радісним напруженням ловив дивну мелодію пісні. Так люди не грали, він принаймні ніколи не чув. Але хто грав? Навкруги була пуста, самотній ліс і не видно було живої душі. Іван озирнувся назад, на скелі, – і скаменів. На камені, верхи сидів «той», щезник, скривив гостру борідку, нагнув ріжки і, заплющивши очі, дув у флюяру. «Нема моїх кіз... Нема моїх кіз...» – розливалась жалем флюяра. Та ось ріжки піднялись вгору, щоки надулись і розплющились очі. «Є мої кози... Є мої кози...» – заскакали радісно згуки...»*

Герой повісті має тонку, поетичну душу. Скориставшись народними повір'ями про те, що лісовик-Чугайстр відразу запрошує стрічного в танець, письменник дає картину спільного танцю.

Марічка теж музично обдарована, співає співанки, які *«здається, гойдалися з нею ще у колисці, хлюпались у купелі, родились у її грудях, як сходять квітки самосійні по сіножатях, як смереки ростуть по горах»*. Закінчується повість запозиченою з народного життя картиною похорон.

У молодості Михайло Коцюбинський складав вірші. Від цього заняття в нього залишилось вміння добирати рими і в прозових творах. Його оповідання та повісті наскрізь музикальні. Він часто використовує алітерації та звукообразальні засоби.

В етюді «Невідомий» чергування глухих і дзвінких приголосних, шиплячих створює матовий, приглушений колорит, підкреслює напружену зосередженість самотньої людини-в'язня, що згадує останні події перед ув'язненням.

У «музичному епізоді» з новели «Intermezzo», в якому змальовано спів жайворонка, письменник передає справжню «симфонію поля»: *«Як вони оте роблять, цікавий я знати? Б'ють дзьобами в золото сонця? Грають на його проміннях, наче на струнах? Сіють пісню на дрібне сито і засівають нею поля? Розплющую очі. Тепер я певний, що то з того посіву зійшла срібна сітка вівсів, гнеться й блищить, мов шабля, довговусий ячмінь, пливе текуча вода пшениці. А з гори сипле та й сипле...витушує душу з дзвіночків, струже срібні дошки і свердлить крицю, плаче, голосить і сіє регіт на дрібне сито. Он зірвався один яскравий згук і впав між ниви червоним куколем. Я вже більше нічого не годен слухати. Та пісня має у собі щось отруйне. Будить жадобу. Чим більше слухаєш, тим більше хочеться чути. Чим більше ловиш, тим трудніше зловити. Тепер я бігаю в поле й годинами слухаю, як в небі співають хори, грають цілі оркестри»*.

Новела цікава і побудовою, драматургією розвитку, що наближається до музичної поеми. Тут є вступ, «експозиція», «розробка» з ліричним епізодом («тиша полів») і скорочена динамічна «реприза».

Вдається письменник і до «оркестровки» твору. У творі «Fata morgana» – це опис спустілої панської економії, де раз у раз голосніше реве негодована худоба.

У новелі «Сон» – чудова «симфонія дощових крапель» у нічному місті.

Музичною є картина дощу в оповіданні «В дорозі». В повісті «Дорогою ціною» м'яко оркестровано епізод в очереті, де лежить поранений Остап.

Коцюбинський часто запозичує з музики порівняння або художні образи. *«Я весь був як пісня, як акорд суму, що злився з піснею моря та скель»* (новела «Сон»). Картина південної природи звучить музичними тембрами: *«Хор цвіркунів м'яко сюрчав в сухій траві, а один з них, покриваючи все, дзвінко тягнув свою ноту, наче між землею і небом, понад застиглим морем снувалась і дзвеніла безконечна срібна струна»*. Прекрасною картиною лісу починається казка «Хо», опис грози в етюді «Лялечка», поданий романтично і водночас динамічно, як симфонічна розробка.

Музикальність прози Коцюбинського невичерпна. Прикладів, що підтверджують цей факт, дуже багато. Адже письменник дійсно вмів музично мислити, озвучувати літературні образи, симфонічно розвивати думку своїх творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарт. – 2008. – № 39. – 26 вересня.
2. Гнатюк В. Симпатична постать. Спогади про Михайла Коцюбинського / В. Гнатюк. – К., 1989.
3. Загайкевич М. Михайло Коцюбинський і музичне мистецтво / М. Загайкевич // У вінок М. Коцюбинському : 36 статей і повідомлень. – К., 1967.
4. Калениченко Н. Проза М. Коцюбинського і суміжні види мистецтва / Н. Калениченко // Слово і Час. – 2004. – № 6.
5. Коцюбинський М. Твори / М. Коцюбинський. – К. : Держлітвиддав України, 1949.
6. Машенко М. Про музику і живопис на уроках української літератури / М. Машенко. – К. : Рад. школа, 1966.
7. Новиченко Л. Поезія і революція / Л. Новиченко. – К., 1979.
8. Правдюк О. Поет і пісня в книзі. Народні пісні в записках Павла Тичини / О. Правдюк. – К., 1976.
9. Фонди Чернігівського літературного музею М. Коцюбинського.
10. Шурова Н. Я весь був як пісня / Н. Шурова. – К. : Муз. Україна. – 1986.
11. Юдіна В. Музика в житті Павла Тичини / В. Юдіна. – К., 1976.

«Дівчачур».

Таємниці серця Павла Тичини

Науково-популярний нарис

Ігор КОЛЯДА, доктор історичних наук, професор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ;

Юлія КОЛЯДА, студентка III курсу спеціальності видавнича справа і редагування Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

Поезію творить кохання. Все добре й світле починається з любові: інакше світ давно б загинув. Почуття кохання – всесильне. Воно оновлює людину, робить її життя захоплюючим, піднесеним, світлим.

Данте і Беатріче, Лаура і Петрарка, Шекспір і Смаглява Леді, Блок і Таємнича Незнайомка, Пушкін та Наталя Гончарова, Іван Франко і Ольга Рошкевич, Леся Українка і Сергій Мержинський... Ці закохані пари відомі, мабуть, усьому світові. Адже саме їх кохання і народило всесвітньо відомих літературних героїв, таких як Ромео та Джульєтта, Лукаш і Мавка, Онєгін і Тетяна...

Молодим Павло Тичина був схожий на Ісуса Христа, поведінка його щодо дівчат чи жінок відзначалася тонкою ніжністю й ласкою. Він закохувався по-різному: пристрасно, з побоюванням, платонічно, без надії на взаємність чи з мрією про тілесну близькість. Але ніколи не «роздягав-ся» у своїх щоденникових записках чи віршованих автобіографічних оповідях, смакуючи перемоги над жінками. Всі жінки в були різні, але всі гарні. І схожі ще в одному: кожна музично обдарована. «Я ніколи не покохаю жінку, котрій бракує слуху», – писав П. Тичина в книжці «Замість сонетів і октав».

А скільки дівчат мріяли про такого цнотливого нареченого! Але й він багато разів закохувався. Волею долі це часто були сестри. Так, Павло закохувався в сестер Нюсю й Полю Коновал (це до Нюсі-Інни звернено знаменитий Тичинин вірш «О панно Інно...»), у сестер Оксану й Ірину Коцюбинських (дочок письменника Михайла Коцюбинського), у сестер Романенко, у сестер Петренко, у сестер Пилинських, сестер Котових (одна з Котових, відома як поетеса Олена Журлива, зазнає репресій, після таборів повернеться додому хвора, і Павло до кінця свого життя надсилатиме їй гроші на ліки)... Захоплювався Павло Тичина й «не сестрами»: акторкою Ритою Нещадименко, співачкою Оксаною Петрусенко...

Павло Тичина – найдивовижніший Дон Жуан у нашій літературі. Це був Дон Жуан, якого не помітили. Бо він був не зовсім зрозумілий у своєму донжуанстві, змішаному з донкіхотством. 31-річний Тичина писав у щоденнику: *«У мене єсть донжуанізм. Характерно: за винятком моєї Весни, яка могла, здавалось, зрозуміти*

свого Павлуся, жодна жінка не підносила мене на височінь, а навпаки, я їх із землі підводив».

Про першу любов автора «Сонячних кларнетів» відомо небагато. Є тільки коротка згадка про те, що під час навчання Павла у Чернігові у нього була якась Ляля. На її честь він прибрав собі псевдонім Лялич і так назвав автора великого музичного твору, що виконувався в одному з соборів Чернігова у 1912 чи 1913 році. Ніхто із слухачів й не здогадувався, що композитор Лялич – це сам П. Тичина.

Без взаємності була його закоханість у Оксану Коцюбинську, яку він побачив під час творчих «субот» у Михайла Михайловича. Найімовірніше, саме їй присвячено відомий вірш Тичини «Деся на дні мого серця заплела дивну казку любов». Доля Оксани склалася трагічно: вона стала дружиною командира «червоного козацтва» Віталія Примакова і померла у 1920 р. під час пологів.

Про історію кохання 22-річного Павла Тичини до сестер Поліни та Ганни Коновал розповідає картина Михайла Жука «Чорне і біле», написана у 1912–1914 роках у стилі модерн. Художник був вчителем юного Тичини під час його навчання в Чернігівській духовній семінарії і знав історію нещасливої любові підопічного. Картина перебуває у приватній колекції одеського колекціонера Тараса Максим'юка. Михайло Жук, пишучи цю роботу, обрав Поліну і Павла прототипами героїв. Фактично це їхні портрети. Вони зображують чорного і білого янголів, а квіти довкола – це послання до саду Михайла Коцюбинського, в якому збирався весь цвіт чернігівського літературного життя. Саме у цьому саду зустрічалися і М. Жук, і П. Тичина, і сестри Коновал. У центрі картини – два янголи. Чорний з сопілкою зовні дуже схожий на Павла Тичину. Ким є смиренний білий янгол до недавня лишалося невідомим. Згодом у ньому впізнали дочку письменника Івана Коновала (Воронківського) Поліну, яку покохав поет. Однак у Тичину була закохана молодша сестра Поліни – Інна.

Такий трикутник – Інна закохана у Тичину, Тичина закоханий у Поліну, а Поліна не відповідає йому взаємністю.

Познайомив юного Павла із сестрами Поліною та Інною (доньками поета і педагога Івана Коновала (Во-

роньківського)) Віктор Коновал. Спершу йому більше сподобалась Поля, але симпатизував він і Інні. Красуня Поля, яка чудово співала, серйозно займалася музикою – ця Поля викликала в серці молодого Тичини вибух почуттів надзвичайної сили. Власне, всі ліричні поезії Тичини 1913–1917 років осяяні цими почуттями. Особливо поезії 1913–1914 років. Йому здавалося – це найрідніша душа. Йому мріялося: артистка мріялось тоді – мріялось продовжити справу батька Полі – Івана Коновала-Вороньківського і Михайла Коцюбинського. Поля виявилася простішою і звичайнішою. Вона слухала поезії Павла Тичини, іноді вони їй подобалися, іноді ні, молодий поет фантазував, мріяв про велике і надзвичайне, а його кохана, відчуваючи свою владу над ним, кепкувала, насміхалася, часом іронізувала, особливо на людях, нерідко грубувало. Їй було трохи незручно з цим, досить таки смішним для практичного ока, молодим чоловіком... Він же нічого не бачив і не чув, у його уяві склався образ дівчини, «що пішла до світла, до науки», до і боротьби за відродження свого народу... До того ж Поліна, відмовиться од тих мрій, які виховував у ній її батько, для неї виявиться зовсім чужим те, у чім звирявся їй закоханий Павло Тичина. Юний Павло мріяв бачити свою кохану щирою україankoю, але Поля зрадила і батькові, й Павлові ідеали. Вона відійде від Павла, їй буде з ним нецікаво, а вже потім, 1917 року, вийде заміж за людину, ворожу українській культурі, і сама не раз відзивалася про Україну з позиції яничарки. Для поета це була страшна трагедія, зрада недавньої музи. Він намагався забути про Полю, він переконував себе, що забув, – але все одно приніс Коновалам один з найперших примірників своїх «Сонячних кларнетів». Ні, він не підписав книжку ні Полі, ні її чоловікові, він підписав її батькові: «Глибокоповажному Івану Омеляновичу Коновалу од автора. Київ, лютий – 19 р.». Байдужість Полі, що глибоко поранила душу і серце Тичину, згодом вилється у цикл «Панахидні співи», які присвячені коханням без взаємності до Поліни Коновал. Його було знайдено в Одеському архіві Михайла Жука, який навчав Полю живопису, коли вона була в жіночій гімназії. У тридцятилітньому віці, коли товариш нагадає йому про збірку «Панахидні співи», із чисто чоловічою погордою він занотує у щоденнику, що тоді пригадалися йому «те перше кохання і ті дурні сльози».

Прийдіть, пісні, прийдіть, ридання,
З глибин, з душі безодні.
Земне останнє цілування
Я їй даю сьогодні.
Прийдіть, прийдіть, - я вами, рідні,
Коханки смерть відзначу.
Під співи серця панахидні
Колишнє оплачу.
Моє останнє цілування

Таке болюче, ніжне.

Впадять, пісні, дощем ридання

На серце білосніжне.

Уже в другій половині 1930-х рр. Поліна зрозуміє свою помилку і *«через багато років, вона розповість своїй доньці Ліді, що помилялась в оцінці Тичининих творів і що справжньою скарбницею вважає його ранню поезію, та хіба одразу оціниш?..»*. У Києві потім вона шукатиме його, коли він вже жив на тодішній вулиці Леніна, а вона поруч, на Чапаєва. Вона буде прагнути його підтримки і допомоги, коли проситиме відомого поета Тичину виручити її брата з-під арешту. Якось надіслала йому записку: *«Павлусь! Мне очень необходимо тебя увидеть, заходи ко мне! Я с ребенком в Киеве только вдвоем»*. Він був тоді офіційно не розписаний зі своєю Лідією – і приходив. Донька Полі запам'ятала його й розповідала: *«Павло Григорович іноді заходив до нас, і я чула, що мама з великим піднесенням і любов'ю говорила з ним про його ранню поезію...»*. Дружина поета Лідія Петрівна оповідала якось, що Поля приходила до Тичини наприкінці 1930-х років. Є й інші свідчення про їхні зустрічі. Кілька разів Тичина відвідав Поліну, але колишнього вогню до неї не відчував. Коли її чоловік повідомив, що Поліна померла, на похорон він не прийшов, пояснивши, що хворий. Але кохання до Полі в Тичини було таким потужним, що болючу згадку про нього не міг убити й час. Закінчуючи в останні роки свого життя поему-симфонію «Сковорода», Тичина вивів Полю в образі зрадниці Марії, що стає коханкою російського генерала, який прийшов за наказом Катерини II підло нищити гайдамаків:

– Учителю, не проклинай,
не винна я, що філософствувать не вмію
і воздівати руки в небо.
Не винна я, що розійшлась з тобою.
Я розійшлась з твоїм степом,
з байками, що затуманюють ще більше..
Взяла від тебе я багато,
але пішла ще далі.

Але удар, завданий просто в серце, він відчував до самої смерті. І тому навіть 1967 року мріяв «неодмінно написати» трагічний твір, про село Високе, де вперше почув страшну для себе новину й який би закінчувався одним лише розпачливим вигуком: «Поля зрадила!».

У Поліни Коновал була сестра Ганна (Нюся), яку за тодішньою модою вже в дорослому віці неофіційно перейменували в Інну. Більш соромлива й лагідна Інна намагалася хоча б чимось спокутувати «гріхи» сестри. Тому й з'явився вираз «Моя весна» і вірші, присвячені Панні Інні. Ця Нюся-Інна палко й жертвоне любила Тичину, навіть освідчилася йому в коханні, але ж не могла замінити собою сестри. Вірш «О панно Інно, панно Інно», очевидно, був написаний за гарячими слі-

дами розриву з Поліною і після освідчення Інни. Психологічно ліричний герой почувається самотнім, знає, що любив так, як дано любити раз на віку, а щастя не зазнав. Весна любові протиставляється снігам зради, покинутості, самотності. Вся перша строфа, незважаючи на певну спробу освітити темне психологічне тло фарбами й звуками, – песимістична. Останній рядок підкреслює космічний холод, який заморожує і вбиває у душі поета все живе. Друга строфа вже не опосередковано, а безпосередньо присвячена Інні. Це вона у зимовий вечір освідчилася поетові й цим полегшила його муки. Двоє закоханих мають спільну проблему: їхня любов не розділена. Звичайно, найлегше поступитися, дати можливість хоч Інні стати щасливою. Така думка в якусь мить зринає і в ліричного героя: І раптом – небо... шепіт гаю... О ні, то очі Ваші. – Я ридаю. Сестра чи Ви? – Любив... Та водночас саме останнє слово свідчить про відсутність жодного шансу для Інни на Павлову взаємність, про ще свіжу рану від зради і про те, що замінити кохану іншою неможливо.

О панно Інно, панно Інно!
Я сам. Вікно. Сніги...
Сестру я Вашу так любив –
Дитинно, злотоцінно.
Любив? Давно. Цвілі луги...
О панно Інно, панно Інно,
Любові усміх квітне раз – ще й тлінно.
Сніги, сніги, сніги...
Я Ваші очі пам'ятаю,
Як музику, як спів.
Зимовий вечір. Тиша. Ми.
Я Вам чужий – я знаю.
А хтось кричить: ти рідну стрів!
І раптом – небо... шепіт гаю...
О ні, то очі Ваші. Я ридаю.
Сестра чи Ви? Любив...
(1915 р.)

Інна Коновал померла від сухот 24 квітня 1920 р.. Павло Тичина з сумом записав: *«Померла Нюся. Тепер уже для мене і Поля не існує. В Нюсі я довго ще любив Полю»*.

У 74-річному віці, за два роки до смерті, все ж згадав обох сестер..., писав: *«Де ті кружечки ділись грамофонні, які мені ставили у Воронькові? Поля й Нюся (Інна), щоб я слухав пісень? О, як я їх слухав! Це було в 1913 році, коли я був у гостях у Коновалів»*.

Навчаючись у семінарії, юний Тичина спочатку за примітивши її двоюрідних сестер – говірких Інну і Поліну Коновал – не одразу звернув увагу на мовчазну і несміливу гімназистку Наталю. Коли розпочалася Перша світова війна, Київський комерційний інститут перевели до Саратова. Тож студент Тичина, щоб скласти зимові заліки 1915 року, мав добиратися в теплушках на Волгу. Захворів на переродження серця. Поет Во-

лодимир Самійленко, рятуючи Павла, запросив його до себе в Добрянку (нині селище міського типу Ріпкинського району Чернігівської області). Тут Тичина зустрів своє нове пристрасне кохання – Наталю («струнке створіння дорожче... за всі світи прекрасні»), яка приїхала у ці чорні бори ніби на вчительську практику, а насправді невиліковно хвора дівчина прибула, щоб подихати сосною і щоб трохи зміцнити рештки легенів. Павло так і не довідався про її недугу. Скільки радощів, натхнення подарувала молодому закоханому поету ця зустріч. Наталя була для нього Музикою, Мадонною, Сонцем – усім на світі! Йй поет присвятив одну з найкращих ліричних поезій *«Зоставайся, ніч настала...»* та вірш *«Спать мене поклала Тала на дівочій на руці»*.

– Зоставайся, ніч настала,
Все в тумані-молоці. –
Спать мене поклала Тала
На дівочій руці.
Щось питає, обіймає –
Чисте, біле, молоде.
І світає й не світає.
Тільки ранок не йде.
Ой ти, ранку, любий сойку,
Треті півні голосні!
Взяв дівчину-беззаконку
На двадцятій весні.
Встала Тала в білій льолі:
– Ну, прихось же, жду вночі,
– За вікном шумлять тополі,
Журавлині ключі.

Але закоханим не судилося бути разом. Незабаром вони розлучилися. Того ж 1915 року Тичина поїхав у Київ, восени поховав свою матір, а взимку його попросила приїхати Інна Коновал. Довго їхав по снігу й морозу, а потім біля грубки, до якої всадовила його Інна, приголомшений юнак читав страшний лист від Наталії, який складався з чотирьох слів: *«Прощай. Вмираю. Люблю. Наталя»*. Перечитував знову і знову, а в серці – біль, і розпач, і любов ... Дівчина померла від сухот. Лише недосяжною мрією залишилася тілесна близькість з нею, хоча й лежала його рука «на стегнах, як струнах». Зітхав Павло Григорович – *«серцем кучерявий»*:

Мадонни, Ундіни, Гудруни,
Ізольди мої златокосі,
Любив я вас тисячу тисяч,
А жінки не знаю ще й досі...
В еротику кличуть поети,
А я її знаю й не знаю.

10 березня 1922 р. під час писання *«Писав удень, і так живо Наталка уявилась. Вся жовта, почорніла з осені... Я сам не-помітив, як почав схлипувати і плакати. Мені здалось, що тут вона у гробі коло мене. Але це тільки на мить так сильно»*. Плакав за Наталею, боже-

волів від горя так само, як після смерті Інни. Дивувався: «Що у мене за характер?», чому так часто закохуюсь? Звичайно, за платонічними захопленнями поета ховалося непереборне, хоча й довго стримуване, еротичне почуття. Інакше б він не писав:

З гори вона збігла і гола лягла, –
Не знає, не знає, не знає чому –
Жагуче коліна сумні розняла
І сонце приймає, як мужа...

Ця історія стала основою есе Павла Загребельного «Кларнети ніжності». У 1964-му поет, мовби перекидаючи болючий місток спогадів у ті незмірно далекі літа, кладе на папір сумні рядки:

І наче десь мила іде, озивається
(і знов я заплющую очі свої...),
і шелест від плаття
все більш наближається,
і усміх коханої, й погляд її...

Слово «кохана» він адресував лише Наталці. Він згадав також про неї за два роки до своєї смерті, написавши (теж недрукований) вірш «Я кличу тебе»:

Той сад, і ніч, і зорі –
де вони тепер?
Згадай, як весна цвіла,
зі мною ти радо йшла –
а в серці – мов крик...
А серце розривалось,
бідне, прощалося з
тобою навк. (...)
(«В серці у моїм»)

Восени 1916-го, коли влаштувався помічником хормейстера в театрі Миколи Садовського, хтось із акторів сказав йому, що на сусідній вул. Кузнечній здають кімнату. Мабуть небагато киян пам'ятають давню назву вулиці Горького (тепер Антоновича) – Кузнечна, так само і те, що вона після революції значилась Пролетарською. Не щастило вулиці і на забудову. Там обабіч тулилися одно-двоповерхові будинки, особливо у тій частині, яка наближалась до київської околиці – Деміївки. Такий був і дім за номером 107, хай і двоповерховий, але ж, як зазначалося в оголошенні «Київського вісника» про здачу кімнат, «без удобств». Це означало, що платня помірна.

Дім належав удові Катерині Папарук, і так склалося, що наймачеві показувала кімнату дочка її Ліда.

Таке гарне і звучне ім'я – Лідія. Воно немов наспівує мелодії про кохання, волю і свободу. Лідія – добре, красиво і світле ім'я. Дуже ніжне і жіночне. Воно поєднує в собі зовнішню гнучкість, практичність і внутрішню цілісність жіночого раціоналізму. А хочете дізнатися, яке значення імені Лідія? Яка вона? Яка доля у дівчини, якій батьки дали ім'я Лідія?

Маленька Ліда. Приготуйтеся. Зараз вам буде повідана таємниця імені Лідія. Відкриємо таємничу завісу

життя дівчинки з таким ім'ям. Вона цікава. Їй потрібно знати все і про всіх. Маленька Ліда буде знати про все, що відбувається у сусідів. Хто що купив, у кого поповнення в родині, хто куди пішов – все відомо їй. Вона допитлива. Їй цікаво, як зародилося життя на планеті, чому сіль солонна, а дощ – це мокрі краплі. Вона дружесколюбна. Якщо дівчора у дворі свариться, Ліда буде першою, хто спробує примирити ворогуючі сторони. Вона слухняна донька. Для неї дуже важливо, щоб батьки не засумнівалися в її лагідності. Якщо дівчинка почує докір на свою адресу, то довго її буде мучити совість. Друзів вважає за краще вибирати із старшої компанії, однолітки їй не дуже цікаві. До думки друзів прислухається, але приймає рішення завжди самостійно, з обережністю. Вона спочатку проаналізує ситуацію, а після зробить крок. Ліда відрізняється від всіх дітей добротою, але варто її образити або образити, як дівчинка проявляє інший бік свого характеру. Смирнення і добродушність змінюються гнівом і жорстокістю. Своїх кривдників Ліда обов'язково покарає, хай не відразу.

Доросла Лідія – норовлива жінка. Вона дволика. З одного боку, Лідія м'яка і добра, з іншого ж – жорстока і образлива. Якщо хтось наважиться її образити, то пошкодує. Ліда не потерпить образ на свою адресу. А от у сім'ї зовсім по-іншому поводить Лідія. Значення імені її говорить про те, що жінка, його носить, ніколи не стане суперечити своїм близьким. Навіть образу вона затаїть, якщо хтось посміє її принизити і образити. Заміж виходить рано. Вона однолюбка. Якщо її обранець не зробить її щасливою, Лідія ніколи не зважиться на розлучення. Якщо чоловік не буде надавати їй належної уваги, то ця жінка перемкне свою увагу на дітей. Їм вона подарує всю свою любов і ніжність. Саме тому діти Лідії важко пристосовуються до самостійного життя. Їм важко жити без своєї мами і приймати дорослі рішення. Лідія вміє готувати. Їй дано цей дар згори. Її пончики і пироги найсмачніші. І в цьому мистецтві ніхто не зрівняється з нею. Слід зазначити, що дуже економна Лідія. Значення імені її може, звичайно, в цьому судженні помилятися. Але Ліда ніколи не вчинить серйозну покупку, не дізнавшись, чи немає де-небудь більш дешевого товару. Ще одне значення імені Лідія дуже цікаве. Якщо дівчина вийде рано заміж, то, швидше за все, вона стане закоренілою домогосподаркою, яка з часом перестане бути цікавою своєму чоловікові. А ось пізній шлюб віщує більш щасливе життя. Лідія стане досвідченою жінкою і зуміє серед усіх кавалерів вибрати гідного.

Читаючи значення імені Лідія, не варто повністю довіряти написаному. Свою долю творить людина сама. І тільки від неї залежить, якою вона буде. Лідія Папарук, «залізна кнопка», як згодом її назвуть, витворює її самостійно, виявивши себе жінкою сильною, мужньою, але, мабуть, саме така жінка мала бути поряд із Тичиною... тоді.

... Майбутній пожиалець нічого фактично не було – вузлик з білизною та книжками, бандура. Це була бандура самого Остапа Вересая, яку Тичина роздобув під час своїх поїздок по Чернігівщині. Але кімната йому сподобалася. Та господиня завагалася: у неї 16-річна донька Ліда, а тут – неодружений квартирант. Катерина Кузьмівна була вдовою, їй терміново потрібні були гроші, щоб оплачувати навчання Ліди в гімназії. Урешті-решт, пустила студента на квартиру – вирішила, що на звабника він геть не схожий.

Павлові Тичині виповнилось двадцять п'ять, Ліді Папарук – 16.

– Коли він до нас прийшов на Кузнечну, – розповідала Лідія Папарук на схилі літ, – був як Ісус Христос. Худенький. Тільки очі сяяли.

Поступово з родиною Папарук у Тичини складаються теплі стосунки, про які він написав в одному з своїх листів: «думка не йде з голови про Лідочку й Катерину Кузьмівну, які мені рідніші від рідних стали».

Гімназистка Ліда, що навчалася у жіночій Ольгинській гімназії і, звичайно, зацікавилася новим пожитцем. Лідія спостерігала за ним: дивний, грає на кларнеті. Потім наважилася заговорити. Але в серці квартиранта ще не вгамувалося почуття до Полі Коновал. Та Лідія вміла слухати і зберігати таємниці. А вони в Павла були: свої вірші соромився читати на людях, тож почав перевіряти «як звучить» на Лідії. Тоді щось правив, закреслював. І він занотував у щоденнику: *«Ліда молодець. Розуміє мистецтво. І критик строгий»*. З часом її почуття до Павла Григоровича почало набирати силу. Мало-помалу вона стала незамінною людиною для поета – бігала до бібліотеки по книжки, друкувала на машинці. Павло дослухався до її думки. Заходив, приміром, до нього письменник Валер'ян Поліщук. *«Ліді Валер'ян не сподобався, – помітив Тичина в щоденнику. – Ніби-то до мене нещирий. Хто його зна. Та й справді, він дивний якийсь»*.

Ліда чарувала його своєю щирістю, майже дитячою лексикою: «Читати більше не буду, бо вже мені очі виричилися», «кисіль калюжний» (тобто рідкий), «голодашки», «заметуша» тощо.

З Лідією в них іще не роман. Вони ще на «Ви». Та в щоденнику Павла Григоровича вперше біля її імені з'являється «моя».

У нього часто збиралися гості, читали вірші, палко сперечалися, а коли Павло Григорович брав до рук бандуру, заспівував, на цілий будинок лунали українські пісні. Неповдалі на Бульйонській мешкав його товариш, теж поет, Максим Рильський, заходили Дмитро Загуд, Аркадій Казка, Тодось Осьмачка, Василь Еллан та їхні приятельки. На цій же вулиці тоді квартирували Володимир Винниченко, Олександр Олесь і теж було приставати до гурту. Часом запрошували до товариства і Ліду, але поет не виявляв до неї належної уваги.

Бо ж його найбільшою, найвідданішою любов'ю була муза, тобто поезія. Та й вдачею він був не Казанова, хоча чутливе серце поета раз по раз прагло високого почуття.

На очах у Лідії та її матері бідний квартирант-кларнетист ставав відомим. Надрукував свої поезії у «Літературно-науковому віснику», головним редактором якого був Михайло Грушевський. Згодом той став головою Центральної Ради. Павло тоді дістав запрошення очолити відділ хроніки в газеті «Нова Рада», офіційному виданні першого українського парламенту. Незабаром став членом редколегії. Навчання в Комерційному інституті покинув, так і не завершивши вищої освіти. На журналістській роботі Perezнайомився з усім тодішнім керівництвом країни – Сергієм Єфремовим, Володимиром Винниченком, Симоном Петлюрою. А дебютна збірка «Сонячні кларнети», яка вийшла 1918-го, зробила Тичину чи не поетом № 1 в Україні.

Київ захопили більшовики. Павло зустрів свого колишнього вихователя в Чернігівському духовному училищі Миколу Подвойського. Тепер той був наркомом військово-морських справ у більшовицькому уряді України.

Отже, в Тичини свої люди і в керівництві «червоних» – дивувалася квартирантом Катерина Кузьмівна.

У квітні 1920 р. не стало панни Інни... Що робиться з людиною, яка вважає, що любов перестала існувати? Тичині хотілося в монастир. Саме ця смерть змінила поета. Тоді він записав: *«Ночами божеволію. Ще мені буде нужди, горя, сліз і смертей»*. І йому стало страшно. Його *«всіх панів до дної ями»* – теж музика. Але – сатанинська. Музика лихослів'я. Він лишився ангелом, якого змусили лихословити.

...Влітку 1920 р. він жив сам на хуторі Дідівщина у Межигір'ї під Києвом... У щоденнику він пише, що там «знову захотілось самотнього життя, розмови з усім світом, спостереження за Лялею»? Хто така Ляля? Ніхто не знає. Але є щоденник: *«Як пролопотить ніжками Ляля, мені чогось так радісно стає. Як гарно на світі! Пастушка співає за горою, жовту квітку джміль пузатий нахилє? Іноді такої сильної любові хочеться!»*. Він весь світиться цим – це помітно, якась «жінка призначалася до мене над Дніпром. Господи, дай мені ноги бистрі, щоб я тікати умів!». І він співає пісеньку про Ліду, яка в Києві. А наступного дня: *«Побачив Лялю в березі? Оце струнке створіння дорожче мені за всі світи чудові? Не знаю?». Ще через день: «Ливень застав нас із Лялею на Виноградній горі. Униз побігли тільки тоді, коли на нас і нитки сухої не було. Розвалена гостиниця. Через вікно. Сиділи до півночі. Я цілував Лялю всю, всю! Перед самим собою одзначаю, що я вчора чистіший з чистих був. Цікаво й страшно». Це пише чоловічина на тридцятomu році життя. Ще через день: «У березі сам, плачу». Навіть у щоденнику – суцільна*

лірика: *«Побачив Лялю на березі... Оте струнке створіння дорожче мені за всі світи чудові? Не може бути, не знаю... Злива застала нас із Лялею на Виноградній горі... Униз побігли тільки тоді, коли на нас і нитки сухої не було. Розвалена гостиниця... Сиділи до півночі. Я цілував Лялю...»*

До Києва найджав із Харкова, тодішньої столиці Української РСР, семінарський товариш Тичини – поет Василь Еллан-Блакитний, редактор газети «Вісті», член ЦК КП(б)У. *«Всякий раз, як Василь приїздить до Києва, – занотував Павло, – весь час мені говорить, щоб я до Харкова перебирався»*. Поет вагається. Тут – Лідія та її мати Катерина Кузьмівна, яка опікується ним, як рідним – куховарить, пере, прасує, штопає. Ні, не хоче він їх покидати. Та невдовзі Тичину почав переслідувати голова Київської губернської ЧК Всеволод Балицький – шантажував колишніми зв'язками з Центральною Радою. Тож коли В.Еллан-Блакитний знову запропонував підшукати роботу в Харкові, Павло погодився: від настирливого київського чекиста треба було тікати.

Навесні 1923-го поет переїхав до Харкова. Лідя плакала. Узяла з Тичини слово, що він детально писатиме в листах про своє столичне життя. Харків зустрів Тичину степовою пилюкою, робітничим гомоном на вулицях. Тут усе було в стадії будівництва: зводилися нові заводи – і серед них гіганти машинобудування, розчищалися нові майданчики для майбутнього ХТЗ, на вулицях, перекопаних канавами, виростили велетенські будівлі. Тут, у першій столиці Радянської України, пульс нового життя відчувався потужніше, ніж у Києві. *«А край цікавий, – виринається з серця (у листі до Ліді Папарук). – Степ – чорти б його не взяли!.. Тепер про Харків трохи. Він мені починає подобатись. Коло ВУЦВКА площа або, як іти з Московської до центру, – дзвіниця собору. Ви знаєте, уже мене привчає до порядку, немов посеред вулиці міліціонер. Так тобі поглядає навкруги, що ну. А ввечері, Лідю, на дзвіниці (вона чи не вища од Лаври) на всі чотири сторони годинник світом м'яко світить, світить і головне мовчить... Харків багато красивих од природи місцевостей має, тільки ніхто ж тут не дбає за них... Я ходив над річкою. Така краса, береги, будинки і там далеко десь мости – і все це пропадає. Нікому і в голову не прийде освітити це місце, узять у камінь береги, зробить дорогу. Це ж не для розваги тільки та краси, а й зиск від цього мало б місто»*.

У перші дні свого перебування у Харкові поет працював у редакціях газет «Вістей» і «Селянська правда», оселився просто в помешканні редакції газети. Спершу тулився у тісній конурці, переробленій з ванної кімнати, яку йому надали редакції газети «Вісті». Замість ванни там стояв стіл і табурет, а ліжка не було. Спав він на купі нерозпроданих газет, підстеливши солдатську ковдру. Чотири ніжки стола поміщалися в бляшанках з-під американських консервів, щоб миші не погризли

рукописи. Після переїзду на вул. Московську теж не мав ніякого комфорту: плита слугувала письмовим столом, духовка – шафою для книг. Свої рукописи складав у котел для виварювання білизни, вмонтований до грубки.

Тичина ходив вулицями, бував на будівельних майданчиках, виступав на заводах. Йому подобалося дивитися на цих людей, хотілося читати їм свої вірші. Нове, нове звучало в серці, тривожило душу, рвалося на папір. *«Свою я книгу здавати мушу в друк. Бо вже ж на порі давно. ...Згучить у мене друге, – та що ж, публіка ждати не привикла»*, – писав він у листі до Миколи Зерова.

...А в далекому Києві ходила по Кузнечній вулиці Лідя Папарук і думала про нього. Як він там? Про що пише? Як йому там ведеться?...А ще вона зрозуміла, що, виявляється, давно вже кохає його...А він у Харкові згадував про неї, й хотілося йому побачити її постать, зазирнути в сірі очі і сказати: *«А я тобі хочу щось почитати!»*. Згадував, як ще три роки тому, в Межигір'ї, де задивлявся на гарних дівчат та жінок, записував: *«Іноді такої сильної любові хочеться!»*. І – далі: *«Ходжу по березі, на всі гласи співаю: «Десюка, моя київська Десюка!»*. Десюка – так жартома звали в хаті Лідю...

І летіли до золотоголового Києва ніжні, сповнені кохання довгі, сентиментальні поетові листи. Називав Лідію «Пушиночкою», «Пушкою», «Хлопчиком», «Племінничком» і «Зайчиком». Вони все ще на «Ви». Він написав Ліді Папарук (згодом Тичині) понад 200 листів – нині це безцінне джерело глибокого осягнення духовного світу великого поета і, безперечно, непересічної жінки, його дружини, з якою так чи так разом прожили, рахуючи з 1923-го, 44 роки, а від знайомства – півстоліття. Його листи до Лідії Петрівни перемішані з біллю і радістю закоханості.

Перший лист із Харкова, 7 листопада 1923 р.: *«Пушинко наша, Пушка! Зараз ніч. Перестало чути і туркотіння радіо наді мною, пішли співробітники газети додому – і я тепер сам. Можу сидіти собі скільки завгодно над книжками, можу думати, не затакуючи пальцями слуху, бо навкруг – тиша, тиша... Так мені добре, що хоч якась собі квартира, нехай вога, нехай не вічна, а все ж таки є... Книги свої, київські, Пушиночко, я вже розгортаю. Читаю їх, Пушуні, по давній своїй звичці: сім книжок разом, але – уважно читаю й передумую, бо не в многознанії, казав Сковорода, а в многожванії. Так того знання і жванія у мене мало, що сором зватися поетом... У мене давно серйозність стукається в мозок, а серце ще часом доводить, що перші три книги – то такі твої (мої)... От із цих рядків сміятися можна здорово: та воно й правда, я смішно думаю й смішно його висловлюю. Пушиночка не за-сміється – знаю... Пам'ятаєте, Лідю, Ви прохали мене писати про себе, через те я тільки про себе... Історію*

Слобожанщини вивчаю. Цими днями мені пощастило знайти багато книг щодо історії, населення, природи, заснування університету – тощо... Харків багато красивих од природи місцевостей має, тільки ж ніхто тут не дбає за них. Був вчора на відкритті 1-го українського державного театру. Сили в театрі є, і безперечно Юра своє тут зробить».

«Супутник моєї слави, Лідо хороша! Насамперед я вже очунав, ходжу тепер в шинелі й шапці на посаду, бо в нас тут холода... Спасибі Вам за Ваш листочок – він стільки мені приніс утіхи! Як же Ви, Лідо! Купили собі ковдру на зиму, галоші? Я турбуюся за Вас і за Женю, Сашу та Проню. Як тільки одержу – пересилаю Вам книжечку. Не сердьтесь, що мало написав. Вітання всім. Ваший Вашая Пушка».

1924 р. «Дорогий Лідусю! Нащо Ви завертаєте увагу на всякі плятки? Нічого поганого чи високомірною з мого боку я не писав. Ясно тільки те, що т. Рильський напевно більш правильно й широко прийняв мою оцінку, аніж ті всі старокияне. Вони ж мені ніяк забути Харкова не можуть! Бачте, по-їхньому, я повинен сидіти в Києві і перевидавати п'ятим виданням мою книжку. Ворогів у мене, можливо, й нема, а це зараз в літературі робиться те, що і в партії, – борються за владу... Ви думаєте в Харкові інакше? – ненабагато. Тут те ж саме. Але я від них відіб'юся, не хитрощами, а своєю душею... Приїхати, Лідо, я не можу. Як хочете Ви до Харкова – чого ж, проїдьтесь, подивіться, буду дуже радий Пушинку бачити. Цілую Вам лапки й голівку».

«Дорогому Лідусику пишу листа. Лідочка – хороша і славна дівчинка. Вона любить віршики. Як же Лідочка поживає? Я дуже часто почуваю лице і руки – Ваші і Ваш сміх і усміх Ваш і сум. Лідусю, не сумуйте, Павлусь хоч би там що, дак Вас найбільш цінує... Пишіть до мене, котенятко. Опишіть мені оте, як у Вас у бібліотеці собачка голодна до Вас ходить, а Ви свого сніданку не їсте, а їй даєте. Ну, ніжний хлопчику, цілую Вас у лобик і очки. Ручкам і ніжкам привіт! Ваш Пав. Цілуйте маму».

«Лідусю дорогая, ну хорошая, ну славная! І за що Ви на мене накричали – їй-богу не знаю! Я всім тепер пишу так мало, як і Вам, а щодо газет та журналів, так я цим тільки хотів приємне Вам зробити. А Ви такая... Ну нехай побачу Вас, я Вас проберу за це... Як же, дорога Лідо, у Вас життя? Чи є за що прожити? Така досада, що селянам мої гроші задержує ДВУ. Ось зараз я згадав. Селян не достає мені тут – ось чого. Море є, а селян, як коло Дніпра колись у Межигір'ї, нема. Написав ще трохи далі з тієї речі, що задумав... Володимир Самійленко помер. І теж мене совість бере: могли ще ж допомогти йому, якби не така канцелярщина. Так наче й я в цьому повинен трохи! Останній лист від нього я дістав тут... Що гарного в такій смерті, коли всі забули. Пишіть, дорогая Лідусю, і не сердьтесь! Цілую кріпко. Ваш П.» (Алушта).

1925 р. «У гіркі хвилини мої – світлий образ Лідусин! Він завше мені світить – мій образ Лідусин. Він завше мене гріє – мій світлий образ Лідусин! Моє дороге, рідне моє! До Вашої чистої душі я посилаю ці рядки, які вродились на нечистому подвір'ї. Буденщини, ой буденщини скільки! Скільки брудного в житті! І все це воно втягує тебе, і викривляє, й душить – і сенсу, глузду не знаходжу в нім. Діалектика життя! Діалектика життя! Як все це скучно, коли вже щось виправдовувати приходиться!.. Дихають в моїй душі вітри великі, і океани ворущаться, і грози пролітають. Сумують гори на верхівлях і упираються, щоб не сповзти вниз, – а унизу не мох, не мох, а села... Самотності в душі не перебореш. Самотності великої. У чім самотність та? Чого ота самотність? Начув мене хтось – і вона гуде. Дроти від мене і від мене: гоїдаються під ними ліхтарі, а зверху зморшки гір і грози, – мовчиш із ними разом і бунтуєш... Ну моє доргеє, моє славне, пробачте, що написав таке. Хіба я знаю, чого я написав? Буденщина, брехня і твань, і самота моя глибока! Два дні, як Данте я почав. Моя любя Беатріче, прочитайте цей листок і закиньте. Хіба я знаю, що я написав? Я обережно голівку Вашу. Ваш Павлусь».

«Дорогая Лідо! Колись М. М. Коцюбинський, проїжджаючи Європу, такі листи відтіля слав, такі прекрасні багаті відсвідчення своєї-несвоєї європейської душі! Наша подорож одрізняється від подорожі Михайла Михайловича. По-перше, ми не європейці, по-друге, ми перегружаємо других і самі перегружаємось. Так шалено літати по Європі можна тільки заради чогось; заради якоїсь ідеї. У нас та ідея є і вона все пожирає нас і наш час, наші гроші, наші нерви, здоров'я... Тому ми, не жалючі себе, стараємось обняти все, що тільки можна, а найперше пізнати життя тутешніх робітників, зв'язатися з людьми... Думав я, Лідо, посилати Вам листи з кожного міста; головне є що писати! – але так багато вражіння, так це все швидко, що одне вражіння витісняє друге і ніколи записати. Отож, хоч по два слова про кожне місто... Ваш П.»

«Лідусик хороший, золотий! Тільки зараз дістав листівку Вашу з Одеси, і так мені ніяково стало перед Вами! Вам сумно було у Києві, і Ви поїхали до моря. Чи добре хоч там було Вам? Та хто Вас там розважав, крім моря, та про що Ви там думали коло моря? Лідусь хороший, і мені було сумно... Ваша душа, Ваша чутливість, Лідусю, ще більше мене, нечутливого, і пристижують і гріють. Буваю я недобрий, не через те, що я недобрий (Ви ж це знаєте!), буваю я неповний, не через те, що я неповний. Знаєте Ви мене всього, і багато прощаєте, і прощаєте як ніхто... Ну всього доброго! Цілую кріпко. Ваш П.»

«Цілую Лідусю! Це люде на Київ ідуть, і я попрохав укинути листа. Чи й у Вас таке, як тут? Що тільки робиться? Граки кричать цілий день; сонце з безпритуль-

ними, обідране та в пилюзі, гасає цілий день; цілий день жінки кудись спішать, дівчатка в ластовиннях... Цілий день! Я так весну приймаю: широко руками широко! А потім здригну. Листи від Жені, від Лідусі – і все боязко чогось. Або ж згадаю Мишу-брата, і він мені мов руки простягає із труни. Наталочка і Поля... Весну я широко руками широко, – і так все боязко чогось. Ну ще цілую Діду! Ростить веселі. Ваш П.»

1927 р. «Що ж це з Лідусиком сталося, що він не відповідає? Послав я листа довгого, де про Барбюса розказав трохи – певне не дістали? Чи, може, хворі, – чи трудно живеться? Пишіть, Лідусю, я буду ждати на Ваші цара-пушки... Так пишіть же, Лідусю, бо я з Вами вже й на вулиці балакаю. Ну, вітання всім! Здоровля! Ваш Павло».

«Останній привіт із Стамбула! Так жалко розставляється, хоч уже й пора, пора. Я ж так давно нікого з вас не бачив! Зараз у мою кімнату, що високо над всією Балатою й над Босфором, вриваються аритмічні дзвони якоїсь католицької церкви, автомобілів гудки і крики... Все місто передвечірнє ще, безплотне, – і тільки Мармурове море загусає, синіє. Так жалко розставляється, бо чи й побачу таке ще коли? Ваш Павло».

«Лідусю дорогая, радість моя! Я дуже стривожений листом. Ну як так можна! Казала мені до лікаря пійти, казала, а сама он куди – заслабла. Чорт, а не Ліда! І чому справді не пійти було раніше? Що це за лінки такі! Тепер і дивись, щоб його ще, бува, не запустити. Пійдіть же до професора ще – і не раз і не два! Чуєте? Та грошей не жалійте на лікування... Ну й Ліда ж, ну й противна, а ще вчилася медицини. Чорт, а не Ліда, – барс, барбос, бурбон – ех головенька-головенька!.. Сьогодні висилаю підмогу. Тратьте всі. А мама ж як – чи здорова? Ось трохи потеплішає, та й тут упораюсь з дечим, то приїду. Скучив я дуже. Поки цілую. Гражданін замуленого берега Кошар (за видубицькими ланами). П. Т.».

«Носик. Вушко. Ротик. Драстуйте, наш любий носку, вушку, ротку! Так я вас давно не бачив! Сині шпалери неба подекуди поодставляли, а ще й осінь: попід горами сади і так собі садочки, – а ще осінь; поруділи дні, пошерхло-глухли – осінь, осінь; і коло вікон щось стоїть, і в хату не охотиться. Ось і нам аж надто від тієї тиші, від того стояння, від тієї руді, коливання... А ввечері помовчить добре місяць, а уночі помовчить добре він ще й зійде з глузду, так якимось незручно він засне, що тіні аж через увесь той світ, як на картині Гойя, що тіні... Аж гавкають собаки... Лист до Лідусі. Його писав місяця з півтора тому. Так і не закінчив. Та так і не послав.»

1932 р. «Дитя моє! Ахалі Афони такий же, як і був, – прекрасний! А от нема зі мною Лідусонька – і весь курорт мені болючий. Тут же єсть багато таких, що їм і зовсім той відпочинок ні до чого. Каверзують хлібом

у їдальні, пишаться вбранням. А маленька трудяща істота із бібліотеки по вул. П'ятакова стісняється путівку попросити для себе влітку. А жалко мені, та й дуже, що не разом!»

«Любий мої оченята дорогі! Оце Маруся їде, то передаємо хоч трохи олії, масла, мила та й хліба теж. Певно, Голодненька сидить Лідуха. Я вже був писав раз, що Українська Радянська Енциклопедія переказала телеграфом На ім'я мами 200 крб. Це – в кінці того місяця. Отже, справиться треба...»

1933 р. «Рідне моє! Ховаємо Миколу Хвильового. Що сталося! – ніяк не прийдемо до пам'яті. І як це швидко все... Уже й труну ось роблять, – уже й до будинку Блакитного ось зараз вийдемо. А сонце – як на зло! На жаль, про все писати не можу я й не стану. Лежить він усміхнений, жовтаво-червоно-спокійний. А сонце як на зло...»

«Оце ніяк не можу приїхати до Києва, бо жду Єфросинію Григорівну раз, а ще ж Валю покійної сестри Полі. Бо голод, Лідусю! Ну що ж справді, коли голод!»

«Любий Лідусь! Сьогодні дощ, море реве і піниться, публіка наша не знає, куди себе подіти, а ми з Лейб Мойсейовичем (Квітко – пізніше розстріляний. – В. К.) тільки раді, що дощ. Сидимо по кімнатах та один одного переганяємо в кількості перекладів. Оце я йому по пам'яті Переписав

«Зелений гай, пахуче поле» Павла Грабовського – і він уже, уяви собі, за якусь годину переклав його, І переклав добре. Мої «Дзвіночки», «Гаї шумлять» теж готові. Гофштейн другий вірш уже встиг перекласти... Ну, не перевтомлюйся, Лідусеня! І грошей не жалій, нехай усі вони підуть на прожиття, так же воно й треба. П.»

1936р. «Лідусю! Думка була – зранку проїхатись у Голосієве. Тепер ось хмари – це раз, а друге те, що я ще не скінчив підготовчої своєї роботи до сьогоднішньої наради поетів, що її відкривати мушу о 7-й вечора, про формалізм у поезії. А може попрацюю дома, а потім заїдемо по тебе і зразу ж у сірий ліс. А може, до того часу туман уже розійдеться... Добре, вузькобровка? А нащо брови свої ото нівечити і звужувати їх бритвою аж до ниточки. Фе! оце ж і є формалізм, ліве трюкацтво Лідусине. Ну, голівко, яка б ти не була, – а ти моя хороша дівчинка прекрасна, щоправда, з деяким ухилом у сміхунки».

1937 р. «Лідусю моя, любя, дорогая! Приходила до мене сьогодні мама. З котомкою і зонтичком. Передала мені лист від тебе, про свою подорож у Ворзель почала розказувать... Живи, любе, в лісі і не думай поки що про Київ. Нехай тобі там листя, вітром ошумлене, передає тобі від нас гарно продумані, несказані слова, цілий потік побажань Лідусі! А що, іволга вже перестала? А жалко, я її найбільше люблю з усіх птахів співучих. Живи й не рипайся із лісу. Нехай тобі сонце там дивиться ясно! На колінах

моїх уже нема кому посидіти. А я люблю, як ти, посидівши півхвилини на моїх колінах, раптом зриваєшся й біжиш на голос мамин... А я остаюсь задоволений, що іволга у мене на моїх була колінах. Спасибі, Іволго, за книжечку, яку ти там купила... За це тебе цілую дуже. І ще раз, і ще. І ніс, і ротик, і руки. Не сумуй, моє хороше!»

«На колінах моїх уже нема тепер кому посидіти. А я люблю, як ти, посидівши півхвилини у мене на колінах, раптом зриваєшся й біжиш на голос мамин («Лідо! та Лідо!») у кухню. А я остаюсь задоволений, що іволга у мене на моїх була колінах. Спасибі, іволго, за книжечку, яку ти там купила (ти завше кажеш «купила»)... За це тебе цілую дуже. І ще раз і ще. І ніс, і ротик, і руки. Не сумуй, моє хороше! Будь здорова. Бувай.»

1943 р. «Люба моя, славна, дорога Лідусю! Сонечко ясне! Зозулько сизопера! Так скучив за тобою й за мамою – що й сказати не можу. Життя тут яскраве, сильне, надзвичайне, кожен день прожитий здається таким довгим та великим... Цікавого багато – а проте за тобою і за мамою сумую. Перший же день вступу червоного війська до Харкова – тобто 23 серпня, я вже був в місті цьому – дуже та й луже побитому. Після різних справ невідкладних я зі своїми товаришами пішов в будинок «Слово»... Якщо б і зараз повернувся до Харкова, то в «Слові» можна було б взяти якусь іншу квартиру, бо вільних хватає (на жаль). Я думав трохи тут затриматись, аж поки не візьмуть наші Полтави та Михайлівку, щоб самому туди якось проїхати вирятувати Женю. (Євген Григорович – брат поета. – В. К.). Жах – що тільки з людьми робиться од цих проклятих, од цих собак неситих – німців! Те, що я почув у Москві (од свого земляка-партизана) про село Піски – potwierджується й тут. Піски спалено. Усіх жінок заперли в церкву й там їх спалили... Зозуленька дороженька! Жалуй маму, давай їй молока, шоколаду! Жалуй себе – не перевтомлюйся дуже... Живи ж, дівчинко! Тижня за півтора приїду. А поки що голівку твою з русявеньким кісками тулю до свого серця, льоночок на голові перебираю, цілую безліч раз голівку в вушки, в очка, в устоська! Цілуй маму! Твій Павлусь.»

«Лідусю! Ти – ніжна. Такі веселенькі волошки – і де ти їх видряпала учора? А червоненькі «ліхтарики» – уяви собі – стоять ще й досі. Вони своєю формою дивують всіх, хто в мене буває. Ну так скажи ж: кого мені, крім тебе, викликати? Передаю листа Івану Юхимовичу Сенченку. Через Юрія Корнійовича Смолича (якщо він ще не виїхав) передай Новиченку Л. М. для «Радянської України» вірш «За тучами, за хмарами» – та другий примірник для Радіокомітету... Приходь же швидше, квітень! Я тебе у вушко поцілую, хрящики на вушках усі пообгризаю. Цілую кріпко-кріпко – і тебе й маму. Твій прочотнокнижник Павлусь.» (Лист з лікарні).

1950 р. «Дорогий мій любий Лідусику дорогий! Ти любиш читати листи довгі-довгі та детальні. А я ж за початковими процедурами своїми ніяк іще не годен писати листів таких... Ніяк не відірвусь сходити в Управління курортами: розпитати, чи не можна було б купити для тебе путівку. Але поки це діло буде, та поки тобі взяти висновки лікарів у Києві, та поки приїхати – то хто його знає, коли воно й буде... Учора цілий день було мені сумно. Душа боліла наче. Чи хтось про мене думав щось негарне, чи мо', гидота якась на мене береться. Бо за тобою й за мамою – зовсім іншого характеру сум у мене: він світлий-світлий, ясний, хоча й не легкий для серця. Цілую кріпко тебе і маму! Твій П.»

1951 рік. «Любий Лідусь! Ти мені снишся часто. Знаю, що тобі там сумно, як і мені тут. Уже скоро приїду! Бережи здоров'я своє і мамине. Так жалко, що не вдалось разом нам сюди поїхати. Як я роздивився, ці Есентуки далеко кращі, ніж Кисловодськ. Особливо для тебе есентукські води були б корисні. Неодмінно діждемось і сюди поїдемо разом... Ельбрус тут видно! Хоча й не часто. Ти мій Ельбрус, Лідусю! – чистий, блискучий, рідний. Цілую кріпко тебе і маму. Твій П.»

1967 рік. «Ліда, Лідусю! Коли у мене вночі безсоння і я прислухаюсь, як ти на своєму ліжку тяжко дихаєш, мене всього проймає мука, а скільки ж ти серця свого дорогого, свого терпіння золотого потратила під час моєї хвороби! Сестра рідна ніколи того не зробить, як зробить це дружина...»

... У Харкові його увагу привертають різні жінки, але стосунків, які б можна було назвати взаємно ніжними, не було. П.Тичина почувався знову самотнім до болю. Невдовзі закрутився роман однією з сестер Котових, із 26-річною поеткою-співачкою, непересічною особистістю, яка ввійшла в літературу під псевдонімом Олена Журлива. Олена була вродлива та енергійна. Вона народилася 24 червня 1898 року в м. Сміла на Черкащині в багатодітній сім'ї сільського вчителя. Закінчивши початкову школу, екстерном склала іспити в Уманській гімназії і вступила на філологічний факультет (за конкурсом атестатів) Вищих жіночих курсів у Києві, який закінчила 1922 року. Відтак вчителювала у школах Києва, Харкова, Дніпропетровська, Москви, Кіровограда. 1914 року майбутня поетеса була заарештована царською поліцією за участь у демонстрації в день відзначення пам'яті Т. Г. Шевченка. Природа щедро обдарувала Олену Журливу: в молодості вона чудово співала й гастролювала по Україні з концертами як відома поетеса-співачка. А в театральний сезон 1929–1930 рр. її було запрошено до столичної Харківської опери. Та все ж основним її покликанням була поезія. Та невдовзі їй довелося гірко розчаруватися. Приголомшливі сфальшовані судові процеси над вигаданими «ворогами народу» із СБУ, самогубство М. Хвильового і М. Скрипника, масові арешти творчої

інтелігенції вселяють у серце поетеси тривожні передчуття і не спонукають до творчості. Ті гіркі передчуття виявилися небезпідставними: Олену Журливу було заарештовано 1938 року в Москві. Кілька місяців тривало слідство, 26 квітня 1939 року особлива нарада НКВС СРСР засудила поетесу до позбавлення волі у виправно-трудових таборах на три роки. Коли її арештували й запроторили на 10 років на Алтай, Павло Григорович клопотав про її дострокове звільнення. 27 лютого 1957 року в зв'язку з реабілітацією президія правління СПУ поновила Олену Журливу в лавах Спілки письменників з 1934 року і сприяла виданню збірки її вибраних поезій. Згодом вийшли ще кілька книжок її віршів: «Земля в цвіту», «Червоне листя», «Хто знає, як рік минає», «Голуби». «Ой літечко, літо», «У нашої Наталі», «На зеленому городі». Більшість із них укладені з давно написаних поезій. Із концтаборів поетеса повернулася з украй підірваним здоров'ям і останнє десятиліття була прикута до ліжка тяжкою недугою. Коли вона була прикута до ліжка, Павло Григорович надсилав їй гроші та харчі й ліки.

Невідомо, чи розповів він Лідії про своє захоплення Оленою. Мабуть, що так. У всякому разі вона примчала до Харкова з'ясувати стосунки. Розмова завершилася освідченням одне одному. І, як сам згодом визнавав, лише 1923 року, вже живучи у Харкові, зазнав з нею близькості. В одному з віршів писав:

Стрічав вас тисячі тисяч
І все ж не знаходив по спаю,
В еротику кличуть поети,
А я її знаю й не знаю...

Після цього Павло охолов до Журливої. Пізніше у віршованому листі до Тичини вона шкодувала, що «третій став між нами хтось...»

Так, ми обоє винуваті,
Що хтось чужий на наших святі
Вино з чарок понадливав
І їх отрутою доливав.
І ми пили. Пили, впивались,
І очі щастям загорались.
Та третій став між нами хтось
І враз вино те розлилось...
Такими обоє винуваті,
Що привид осені на святі
В подзвонно-жалібний мотив
Весільний спів перетворив.

Олена Журлива з вдячності за турботу й у пам'ять про взаємне кохання написала спогади про свої стосунки з Тичиною, але дружина поета Лідія Папарук спалила цей рукопис.

У Харкові Лідія Петрівна оточила коханого увагою і турботою. Адже самотній чоловік, постійно обтяже-

ний багатьма справами – та ще й поет! – не мав часу дбати як слід про побут. Наприклад, у його харківській оселі панував «парубоцький непорядок» (слова самого Тичини): стілець лише один, а «всі столи, всі підвіконники, вся підлога, робочий стіл були заслані книжками» (згадував І. Сенченко), лише посередині кімнати виляся вузьенька стежечка для проходу... Київський побут мало відрізнявся від харківського.

Ліда знала напам'ять майже все, що написав Павло. Прагнула створити сім'ю, але поет вагався. Прорив у стосунках відбувся влітку 1932-го. Тичина відвідав Київ. Пішли з Лідією на пляж. Багато плавали, засмагали, жартували. А потім сіли на пароплав і поїхали до Канева. Пробыли там удвох 10 днів. І нарешті перейшли на «ти». Після цієї поїздки в листах до Лідії з'явилися інтимні нотки: «Хотілося б Лідочку побачити! За вухо подрать». Або: «Цілую Лідусю». І нарешті: «Ну, цілую кріпко».

Але оті щирі гостини, палкі почуття, що, здавалося, запалили обох, не привели тоді до шлюбу, але ж на-завжди поєднали. Як згадувала Лідія Петрівна на схилі літ у розмові з письменником Станіславом Тельнюком (а діалоги з нею увійшли до його книжки про Павла Тичину і Лідію Петрівну «Неодцвітаюча весно моя»): «Ось так і стрічалися сімнадцять літ – то в Харкові, то в Києві, то на Кавказі». Що ж, як кажуть, це таємниця двох, і годі розібратися, ставити на суд любовні взаємини, особливо ж, коли обоє, або хтось – людина талановита. З цього приводу літературознавець Станіслав Тельнюк поділився таким судженням: «Павло Григорович хотів прожити своє життя як Сковорода, як Шевченко – неодруженим, бездітним. Жінки – це найвища насолода, але це й гріх! Гріх не перед Богом, а перед творчістю. Він, Тичина, вважав, що всі сили своєї душі мусить віддати творчості. Сім'я – це зайві турботи, які відривають письменника від творчості – головної мети життя. Талант – це рідкість, а геній – рідкість серед талантів. Саме тому Лідія Петрівна безоглядно віддала себе і своїх ненароджених дітей у жертву своєму чоловікові, щоб він міг творити велике». Проте годі уявити П. Тичину аскетом, сповна відданим своєму покликанню. Є у «Щоденнику» і такий запис: «Як краще чистим прожити – одруженим чи холостим? Колись Андрій сміявся з мене: поет без кохання. Люди мої! Не так, не так... Іноді такої сильної любові хочеться! Як хочеться справжньої, чистої любові!».

У Харкові траплялися в Тичини й інші сердечні захоплення. З однією жінкою, навіть, уклав шлюб на віру. Потім, щоправда, розійшлися, бо вона хотіла мати дітей. Про цей бік його життя Лідія щось знала, про щось – здогадувалася. І завжди намагалася бути поруч із її Павлом.

Цікавою сторінкою у житті Тичини можна вважати стосунки з Ритою Нещадименко. У червні 1925 р. до

Харкова прибув театр Леся Курбаса «Березіль» – і Тичина побачив «Газ». У цій виставі грали Рита Нещадименко і Надія Титаренко – ті самі дві молоді «богині», з якими поет ходив по дніпрових кручах у Великодню ніч 1919-го. *«Так, – стверджує поет, – я уночі по Києву блукав. Разом з молодими артистками із студії Курбаса. Вони утрюх (а перша з них найскромніша і в той же час найрішучіша Нещадименко) об 11 ночі зайшли у двір по Кузнечній, 107 (у нас іще на спала Катерина Кузьмівна) і викликали мене. І ми пішли бродить по Києву у Великодню ніч. На Володимирській гірці побували, навколо Андріївської церкви обійшли, щоб згори на Дніпро глянуть. У дворі Софії при електричному світлі всі білі плаття - мов срібні. І аж на світанку розпрощались... І я сам уже вертався на Кузнечну»....*

Нам під Великдень уночі
доріженька бита:
тож разом ми зійшлись гулять –
і я, й Надійка, й Рита.
Який у Рити голосок!
А усмішка в Надії!
Під Великодню з ними ніч
бродив біля Софії.
Вони з театру Курбаса –
дві молодих богині –
а я собі несміливий,
як пролісок в долині

(«Під Великодню ніч»)

Рита Нещадименко. «Була невисока, худенька, пластична. Легко рухалась, дивилась трохи спідлоба своїми великими, чорними, наче без-донними, очима. Голос – низький, м'який, прикритий якимось нальотом смутку, позначений тривожною думкою, що ховалася десь під словами. І палкі спалахи темпераменту, гніву чи пристрасті, що вибухали на сцені. І затамоване нервово напруження, що відчувалося завжди і скрізь...». Талант Рита Нещадименко потрясав фахівців ще тоді, коли вона грала в театральній студії Ф. Ф. Комісаржевського, а далі в театрі ім. Віри Комісаржевської, та скоро поїхала на рідну Україну і в 1918 році стала актрисою Молодого театру Леся Курбаса, стала улюбленицею київської публіки. Її полюбили вже з першого виходу на сцену в мініатюрі Олеса «Тихого вечора». Далі бачили її в «Вертепі» в ролі Рахілі. А потім вона грала «другу душу» в інсценізації Шевченкового «Великого Льоху» і читала з невимовною силою його поезії. Її бачили не тільки на сцені театру. Вона виступала перед червоноармійцями на вокзалах, у вагонах. І, може, саме Рита Нещадименко бачилася Павлові Тичині, коли він писав про те, як «справжня муза неомузена десь там на фронті в ніч суху» біля солдатів, серед лущиння, серед пльовків, смертей, ран та крові?.. Спочатку це була дружба, яка несподівано могла розгорілася великим полум'ям кохання. Але між Ритою і Павлом наче точи-

лася якась боротьба: коли вона в'янула за ним, Тичина був майже байдужий, коли ж він рвався до неї, Рита віддавала перевагу Лесеві Курбасу.

Отже, у квітні 1923 року Тичина став харків'янином. Якраз у п'ятому номері журналу «Шляхи мистецтва» публікуватиметься поема-симфонія «Сковорода» – власне, два з половиною розділи твору: «Allegro giocoso», «Grave» та половина «Risoluto». В паперах залишилися друга половина «Risoluto», «Finale», а також ті частини, які потім, будучи видрукowanymi, одержать назви «Над Дніпром» та «Піднятий меч»...

У Харкові відомий вже поет прибув співпрацював і як член редколегії і співредактор щойно відкритого журналу «Червоний шлях». Це було серйозне громадсько-політичне й літературне видання на чолі з Олександром Шумським. 160 українських учених і письменників зголосилися на співробітництво в цьому авторитетному журналі. Були це представники різних шкіл і світоглядів, які активно включилися в будівництво української національної культури.

Павло Тичина відав у цьому журналі відділом поезії. Це був дуже вимогливий і принциповий редактор. До читача мало дійти тільки найкраще з того, що створювалося в українській поезії.

Увесь цей час Лідія й Катерина Кузьмівна зберігали за Тичиною його колишню київську кімнату, в їхній оселі. У ній усе було так, як він залишив перед від'їздом. Час від од часу Лідія надсилала до Харкова книжки з його кімнати – на прохання Павла. А він вислав гроші. З фінансами тепер у нього було значно ліпше. До Києва у видавничих справах приїздив часто, завжди зупинявся в Папаруків. Після обрання 1929 року академіком візити почастішали – регулярно приїжджав на засідання Академії наук.

Затяжний роман пришвидшився з переносом столиці з Харкова до Києва влітку 1934-го. Спілка письменників, редакції провідних журналів, видавництва – всі стали киянами. І Тичина знов потрапив під опіку Лідії та її матері Катерини Кузьмівни, яка нерідко готувала йому попоїсти, ладнала одяг, тощо. *«Передай, Лідусь, подяку мамі за обід, – пише Тичина 18 січня 1937-го р. – Мені тут розіграли – та так же я ловко підкріпився! І все таке смачне, хороше». Або: «Приходила сьогодні до мене мама, – повідомляє поет 24 червня того ж року. – Перевели розмову про мій від'їзд – про білизну, про хату. А хто ж квіти поливатиме? – каже мама. Встали, пішли на балкон до квітів... а потім знов вернулись до кабінету... Взяла мама з собою дещо переробити, зняла з мене вірвочкою мірку... і пішла вона, така ж бадьора як і завше, енергійна, весела. Хороша у тебе мама, Лідусю!».*

Протягом п'яти років од повернення П. Тичини до Києва Павло Григорович і Лідія Петрівна зустрічалися й далі, проте мешкали окремо: він – у відомому

будинку письменників – Роліті, а вона – в мами, на Деміївці. Лідія почала розриватися на дві хати – інколи залишалася в Павла, але частіше їхала ночувати на Кузнечну до матері. Поступово це співвідношення змінювалося. І хоча Лідія Петрівна давно прагнула шлюбу, не поспішав сам поет, який не афішував, що фактично живе з коханою. Коли в нього траплялися гості, Тичина прибирав з коридору пальто Лідії та взуття, а саму її ховав у ванній кімнаті. І хоча знайомі-письменники давно вже були в курсі справ, його роман із Лідією Петрівною тривав на очах у всіх, поет уперто вдавав, ніби мешкає сам.

1938 року поет закохався в приму Київської опери Оксану Петрусенко. Її кохав безтямно. Але не міг одружитися, бо й вона сама – велика особистість і не могла стати його «секретаркою».

Оксана Петрусенко – легендарна постать, символ української культури. Її голос мав магічну силу і чудодійний вплив на слухача. Загадки її долі й досі хвилюють справжніх шанувальників оперного співу. У 1920–1930-х вона була популярною, улюбленою.

24 січня 1900 року в селянина Балакліївської волості Зміївського повіту Харківської губернії Андрія Єлевферійовича Бородавкіна і його законної дружини Марії Іванівни (обоє православні) народилася донька Ксенія (як зазначено у «Книзі запису актів громадянського стану Кладовищенської церкви м. Севастополя» за 1900 рік наявний запис № 13). Коли Оксана розпочала свій творчий шлях, учителем у неї став Панас Саксаганський, який приїздив на гастролі в Херсон, а потім навчав її в Києві. Він же допоміг вступити їй у Київський музично-драматичний інститут. А Катерина Лучицька – учениця Заньковецької – була в Оксани учителем сценічного мистецтва. Вона писала: *«На мою долю випало велике щастя бути першим учителем Оксани на зорі її сценічної діяльності»*. Коли Саксаганський приїздив, то грав з нею у виставі, це були вистави для Херсона. Як вона стала «Петрусенко»? Одного разу прочитала об'яву, що до Херсонського державного українського драматичного театру набирають артистів. І пішла випробовувати свою долю. Дуже хвилювалася, бо привели її прямо до музичного керівника театру Петра Бойченка. І ось Бойченко каже: «Дівчино, як тебе звати?» – «Ксеня...» – «А прізвище?» – «Бородавкіна...» – «Така мила дівчина, а прізвище кумедне... Ну заспівай!» Вона й заспівала: «Трачу літа в лютім горі і кінця не бачу. Тільки тоді і полегша, як нишком поплачу...» Схвилювала всіх. Петро Бойченко й каже: «Де ти здобула такий коштовний скарб? Заспівай ще щось нам, Оксано!». – «Я – Ксеня!» – «А тепер, дівчино, запам'ятай! З цього дня ти – Оксана і забудь «Ксеня»! Испит ти витримала блискуче: ми зараховуємо тебе до складу нашого колективу на правах «артистки з голосом». Але побудеш спочатку хористкою: повчишся,

до сцени звикнеш...». Саме в цей час Петро Бойченко почав до дівчини залицятися. Того ніхто не сприймав усерйю. А Бойченко тим часом розбурхував у дівчині ліричні почуття, будував повітряні замки, і Оксана скорилася. Стала йому за дружину, не усвідомлюючи, як ті повітряні замки дуже швидко зруйнуються, а обіцяне щастя обернеться тяжкими родинними путами...

Минув час, вона почала виступати. Проходили останні репетиції «Запорожця за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського. Треба було виготовити й розклеїти по місту афіші, що сповіщали про дебют Оксани Бородавкіної в партії Одарки. Всі артисти театру сходилися на думці, що прізвище «Бородавкіна» не пасує такій гарній синьоокої стрункій співачці з неповторної краси голосом. Що ж на афіші писати? І почали артисти придумувати – Петрова, Шевченкова, Любченко, Веселка, Барвінок. Ще якісь там імена... Тут Бойченко встає й каже: «А давайте ми їй дамо прізвище Петрусенко! Мене батько називав Петром, Петрусем, Петрусенком». А вона дивиться своїми блакитними очима: «Та нехай буде Петрусенко!» Ось так в афішах і з'явився псевдонім: «Одарка – Оксана Петрусенко». Під цим псевдонімом Ксенія Бородавкіна і ввійшла в історію українського вокального мистецтва. А прем'єра опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського пройшла з величезним успіхом завдяки Оксані Петрусенко – Одарці та Петрові Бойченку – Карасеві. У 1921-му Херсонський театр розпався. Довгих сім років Петрусенко мандрувала Росією й Україною у складі пересувних музично-драматичних труп. Репресії й голодомор. Бачили її під Одесою: худющу, страшну, високу, ледве ходила. Її підготовували. Була там із Петром Бойченком. І бачили її, коли залишала Ялту й лежала на підлозі на якихось речах, а до неї матрос: «Ей, Маруся, вставай!» Вона встає: «Я не Маруся, я Оксана!». Потім – співала в Умані в напівзруйнованому театрі: зі стелі з дірок вітер дме, падають сніжинки, а вона співає Наталку чи Одарку. Чи не тоді й захворіла на туберкульоз.

У 1923–1924 роках Оксана Петрусенко навчалася в Київському музично-драматичному інституті імені Лисенка й одночасно двічі на тиждень брала уроки у педагога Олени Олександрівни Муравйової, яка високо цінувала Оксану й казала: «Щоб стати доброю співачкою треба мати тут, тут і тут, – пальцем показуючи на скроні, горло й серце. – Якщо ж десь не вистачає, виходить посередній співак». Але закінчити навчання їй не вдалося. Оксана закохалася у співака-баритона Мефодія Семенюту-Барила. Та спільне життя не склалося. Оксана завагітніла, навчання стало неможливим. І вона поїхала в Калугу в пересувну трупу Сагатовського. А 16 січня 1925 року народила сина Володимира. Вже влітку того ж року вона прибула до Харкова в надії лишитися працювати в Хар-

ківському оперному театрі. Витримала проби, але попрацювати там не вдалося... Потім – «казанський період» Оксани Андріївни.

У 1927-му вона отримала пропозицію співати в оперній трупі Казанського оперного театру. І погодилася. Тут мала вдалий дебют. 13 грудня 1927 року співала Оксану в опері Петра Чайковського «Черевички». Вакулу ж виконував тенор Свердловського театру Василь Москаленко (учень Станіславського і Немировича-Данченка). Так вийшло, що сценічний образ переріс у значно більше почуття, і вони згодом зареєстрували свій шлюб. Саме в Казані її й почали називати «український соловушка». Далі – Свердловський і Самарський періоди. І лише 14 липня 1934 року Петрусенко разом із сином та чоловіком приїхала до Києва. Одразу з вокзалу вирішила йти на прослуховування до Київського академічного театру опери та балету. «Ти що, Оксано, серйозно надумала прямо з вокзалу до опери?» – подивовано звів брови чоловік. «Так! Серйозно. А чого зволікати, Василю? Краще одразу вирішити свою долю». – «Радив би не ризикувати. Сьогодні ж п'ятниця, 13 липня...» – «Не лякай мене чортовою дюжиною – не боюсь її!» Директор театру Ян Янович Яновський теж здивувався проханню співачки влаштувати проби відразу: «Ну добре. Вкажіть свою програму...» – «Арії Лізи, Аїди, Тоски...». Рішення художньої ради одноставне – зарахувати Петрусенко солісткою театру без наступного етапу проби – участі в одній з вистав у провідній партії. А чоловіка Василя Москаленка, чий тенор враження на присутніх не справив, зарахували солістом на другу-третю партію.

Вона гучно заявила про себе перед київською публікою вже 15 липня у «шефському» концерті в авіамістечку. Заспівала: «Что мне жить и тужить» Варламова, схвилювала Київ, і навколо неї заворушилося «змійне кубло». Перші три місяці співачка завойовувала публіку, виступаючи в «Аїді». Із запису в її щоденнику від третього вересня 1934 року: «Проспівала «Аїду» добре. «Приятелі» насторожилися». Із запису в тому ж щоденнику від 12 вересня 1934 року: «Уже два рази співала «Аїду». Преса мовчить – «не помітила». Але доброзичливі колеги по театру – Сергій Дмитрович Іваненко, Віктор Петрович Борищенко її підбадьорили. А партією Лізи співачка взагалі закріпила своє становище провідного драматичного сопрано в театрі. Щоправда, на Германів (і взагалі, на тенорів високого зросту) Петрусенко в Києві не щастило. В одній мізансцені «Пікової дами» Ліза (Петрусенко) сідала в крісло – і лише тоді Герман обнімав її. Потім – «Запорожець за Дунаєм». Коли відбувся генеральний прогон вистави з участю головних пар: Литвиненко-Вольгемут-Паторжинський і Петрусенко – Донець, то Андрій Хвиля, заступник наркомосвіти

України, високий партійний авторитет, заявив, що найбільше для Одарки підходить Петрусенко – і голосом, і статуєю. Тоді її конкурентка Марія Литвиненко-Вольгемут цього не могла вибачити... Далі в опері – «Снігуронька», Оксана в ролі Купави (прем'єра відбулася п'ятого березня 1935 року). І цю свою унікальну Купаву Оксана Андріївна створила в нестерпних для творчої праці умовах. Про це свідчать документи. У театрі були угруповання, котрі виступали проти Петрусенко. Зі щоденника співачки: «Справа в тому, що постановник опери Йосип Лапицький заявив диригенту Арію Пазовському, що в нього Купави немає, що Купава в моєму виконанні не в його розрізі і я не розв'язую його творчої думки. І що ж? Після кількох репетицій Пазовський мене зняв з партії Купави...» Іще: «Я потрапила під вплив злих чарів П... Де вихід? Поступатися не можна, це не по-радянському. Подумаємо...». Ніна Іванівна Скоробагатько зізнавалася: «Коли йшли вистави «Снігуроньки», до мене не раз чулися тривожні дзвінки з проханням, аби про них не знала Оксана: «Не залишайте саму Оксану Андріївну після вистав! Супроводжуйте її аж до самого дому (мешкала вона тоді на Стрілецькій). Я знаю, що тоді до неї ревниво ставилася Зоя Гайдай». Але неважко здогадатися, що річ тут не в «ревнощах» Зої Гайдай чи в нелюбові Арія Пазовського або Йосипа Лапицького, – концертмейстер прямо натякує на доноси. Анонімки на Оксану Петрусенко були від запопадливих служак системи. Співачку тримали під «недремним оком». Саме в ці весняні дні 1935-го в стінах театру набув широкого розголосу політичний процес – у антирадянській діяльності звинувачувалися заступник директора з творчої роботи Яків Васильович Майстренко, тенор Олександр Колодуб. Її ж заступниками стали авторитетні партійні керівники Панас Любченко та Андрій Хвиля. Під час першої в Радянському Союзі декади українського мистецтва в Москві було заплановано показати опери «Наталка-Полтавка», «Снігуронька», «Запорожець за Дунаєм». І гостро стояло питання: кому ж співати у прем'єрних виставах? У цей період напружені стосунки з Марією Литвиненко-Вольгемут і Зоєю Гайдай погіршали. Оксану Петрусенко взагалі не хотіли пускати на декаду в Большой театр. Казали, що в них «є кому співати і Наталку, і Одарку». Але на генеральній репетиції 26 лютого 1936 року вона настільки проникливо заспівала Наталку, що всіх зворушила. Тому в ЦК вирішили: тільки вона співатиме Наталку, а потім і Одарку. І вона заспівала – дуже вдало. Московська преса була переповнена доброзичливими відгуками. Вистави з її участю – «Наталка Полтавка», «Снігуронька», «Запорожець за Дунаєм» – транслювалися по всесоюзній мережі. До неї полетіли листи. Закінчилася декада зустріччю з урядом у Кремлі і запрошенням на дачу до Сталіна.

Саме в Москві Оксана отримала визнання, якого не можна було замовчувати: звання заслуженої артистки УРСР, орден «Знак Пошани», матеріальне забезпечення і перспективу подорожі в Мілан. 1937 рік – в Україні наростає хвиля репресій. Були арештовані Іона Якір, Андрій Хвиля. Застрелився Панас Любченко. Узяти директора оперного театру Яновського. На допитах він звів наклепи на багатьох людей. Про Петрусенко сказав, що вона була людиною, близькою до Панаса Любченка, була в нього вдома, він підвозив її автомобілем і обіцяв подорож до Італії. Яновський практично зробив прямий донос на співачку, якій симпатизували і якою опікувались високі партійні діячі України. І нікому було захистити Оксану. Та й примадонни київської опери заздрили їй чорною заздрістю. Тому у вересневі дні 1937-го артистка перебувала на краю прірви. Під час антрактів у гримувальній Оксана Андріївна залишалася сама – партнери по виставі в ті чорні дні боялися з нею розмовляти. І вихід вона знайшла – в екстремальній ситуації, коли відчула, що кільце навколо неї туго стиснулося, що її чекають арешт, допити... Тоді вирішила поквитатися з життям, як це вчинив Панас Любченко. Але доля її врятувала. Приїхала з Москви режисер Анна Бегічева зробити записи видатних українських митців. Бегічева нібито побачила Оксану із зашморгом на шиї. Вона зняла її, і вони того ж вечора поїхали в Москву до Климента Ворошилова по «підтримку». Але життя після того не полегшало. Дався взнаки туберкульоз і в неї, і в її сина... Друга світова війна. Гітлерівські війська вдерлися на територію Польщі. Радянські війська вступили на територію Західної України і Західної Білорусії. Вслід за воїнами виїжджає в ті краї і великий загін радянських пропагандистів. Серед них були й дві бригади артистів київських театрів. Одну з яких доручено було очолити Оксані Петрусенко... Вона вчитала, що у львівський націоналістичній газеті «Наш Прапор» була публікація, буцімто «Оксану Петрусенко і Михайла Донця більшовики на декаді 1936 року спочатку нагородили, а наступного року закатували...». Чекісти-енкаведисти розіграли справжнє політично-агітаційне шоу, цитуючи ту публікацію, сфабриковану «націоналістичним охвістям», і представляючи потім співачку перед її виступами «живою і неущокованою». А ось ті події очима самої співачки: «22 вересня. Сьогодні був перший концерт у БЧА для дружин комскладу. Зворушливо приймали. Не вірили, що я можу поїхати, оскільки клалася думка, що «Народні і заслужені» важкі на підйом. Приймали зворушливо». «24 вересня. Вирушили в дорогу. О 13-й годині за московським часом перейшли міст, що з'єднує наш кордон із Західною Україною. Як усі відразу відчули устрій не нашої країни. Люди зодягнені не по-нашо-

му: або ж дуже багато, або ж дуже вбого, геть у лахмітті, як пастух, що гнав стадо, якого ми зустріли дорогою. Я вперше за кордоном нашого Союзу. Мене так надзвичайно цікавила кожна дрібниця, я просто не знала, куди дивитися». Там, у Львові у 1939-му, Оксана вперше зустрілася з Андрієм Чеканюком, редактором газети «Комуніст».... Це було її єдине, але трагічне кохання. Він був молодший за неї на шість років, одружений, мав двох синів. Коли повернулася до Києва, то вже чекала дитину без будь-якої надії на спільне життя з коханим. У листі від 29 квітня 1940 року Оксана пише до нього після кількох годин жагучого очікування в помешканні подруги Катерини Лучицької: *«Ти не прийшов, Андрійку, а я так чекала тебе, думала. Ну що ж, мабуть, тебе більше влаштовує, так тобі зручніше, а я... А я от думаю, що не має бути насилля ні над волею, ні над почуттям. Пам'ятаю про теє завжди, навряд чи й зможу забути. Адже через півтора місяця буде та жива істота, що кожної миті нагадуватиме про тебе, а серце матері – не камінь...»*. Ще один лист до нього ж: *«Останні події мого сімейного життя змусили мене зіткнутися з тим чоловіком, від якого пішла 15 років тому і якого змусила страждати. Яке в мене почуття до нього, я не змога б навіть собі на це відповісти, знаю одне – він батько мого Бобки, в них обох дуже багато спільного. З дружнім співчуттям, турботливо підійшов до мене – і я вдячна йому за турботу. Я знаю одне, що, з'єднавши своє життя знову з цим чоловіком, принесу йому щастя, Бобці поверну батька, а я... Залишимося друзями. Крихітку нашу я зумію виховати справжньою людиною, як і Бобку. Червоніти тобі не доведеться. Забути тебе, мій Андрійку, я ніколи не зможу, завжди буду пам'ятати і бажати від широго серця благополуччя в твоєму житті»*...

...31 травня 1940 року Оксана Андріївна співала останню у своєму житті виставу – «Запорожець за Дунаєм». Цією оперою відкрилися гастролі колективу у Львові. Партнерами співачки були Михайло Донець, Наталя Захарченко, Іван Шведов. І хоч почувалася вона дуже зле, збрала в кулак усю волю і провела партію Одарки на піднесенні....Коли повернулася в Київ, її поклали в лікарню на Пушкінській. Потім її перевезли в ОХМАТДИТ, де хворих консультували медичні світила – Олександр Лур'є, Левко Мельник, Давид Сегалов... Стан здоров'я Оксани Андріївни під час перебування в ОХМАТДИТі, здається, не викликав побоювань. На восьмий день її вже планували виписувати. За день до її смерті була неділя. І жінки в лікарні вмовили її дати імprovізований концерт. Вона співала. Потім їй стало зле від перенапруження... Коли співачці зовсім погіршало, лікарі сказали медсестрі Парасці Гладуш: «Якщо Оксані Андріївні стане зле, кличте лікаря!»

У день її смерті – 15 липня 1940 року – за три години до трагічної події до неї прийшла подруга Олександра Станіславова. Оксана віддала в руки няні свою дитину: «Потримай мого козака, а я поговорю з Шурочкою!». І вони довго про щось спілкувалися. Перед тим були Ніна Іванівна Скоробагатько і Катерина Лучицька – вони обдумували, як співачка вийде до своїх глядачів. Трагедія розігралася десь опівдні. Перед черговою годівлею до палати забігла няня помити співачці руки. Артистка задрімала, а няня раптово відчинила двері й гримнула ними. «Ой! – скрикнула Оксана Андріївна. – Ви мене розбудили й налякали. Я саме, голубонько, задрімала й наснився сон – рідна моя мама цілувала мене...» А це передвісник близької смерті. Оксана Андріївна нагодувала дитину, потішилася... Зі слів медсестри Параски Гладуш, коли вона поспішала коридором, то раптом двері палати № 2 широко розчинилися і з них виглянув якийсь невідомий черговий лікар: «Параско, спустись у поліклініку! Оксані Андріївні зле! Виклич професора і принеси кисневу подушку! Укол в серце я вже зробив...» І поки Параска бігала за кисневою подушкою, минуло хвилин десять-п'ятнадцять. «Гладуш, станьте біля неї, покладіть руки долонями догори під подушку й обережно ледь-ледь підніміть Оксані Андріївні голову! – наказав той лікар сестрі. – Тепер опустіть голову, заберіть кисневу подушку... Оксана Андріївна померла», – констатував незнайомиць.

Офіційна версія: «Великий тромб підступив до серця, і врятувати було неможливо...» Через дві години по всій Україні і по СРСР рознеслося, що не стало Оксани Петрусенко. Коли Павло Григорович почув, що Петрусенко померла, заляк біля робочого столу і зродив буквально вночі: «Співала ж дзвінко, дуже, незрівнянно! А голос був – із щирого срібла! Ой рано, рано, дуже рано, Оксано, ти від нас пішла...». Цілий день він сидів, обхопивши голову руками і плакав.

У ці дні кричущого болю поет Тичина робить свій остаточний вибір: Лідія. Саме в 1940 р., після смерті О. Петрусенко, П. Тичина узаконив свої шлюбні стосунки з Лідією Петрівною. Зрозумів, що саме вона – його знайдена половинка, у листах до неї Павло Григорович – сама ніжність: «Драстуйте, наш любий носку, вушку, ротку! Так я Вас давно не бачив!». Інших більше не шукав і не захоувався.

Одружилися вони тихо й скромно, навіть близькі друзі довго не знали про це. На початку 1940-го Павло Григорович і Лідія Петрівна розписалися в загсі за місцем прописки нареченої – на міській околиці Деміївці. П. Г. Тичині було 49 років, його обраниці – 40. Від часу їхнього знайомства минуло майже 24 роки (ще 10 літ Лідія Петрівна залишалася на своєму прізвищі).

... Проте платонічних захоплень, однак, не покинув. Коли Лідії Петрівні закидали, що її чоловік не байдужий

до Валентини Василівни Юдіної – музикознавця, авторки книг про Тичину, вона спокійно заперечувала. Без ревностів уточнювала: ніжна симпатія Павла Григоровича – Наталя Михайлівна Ужвій, адже саме їй він присвятив один з ліричних віршів.

– Якби він когось полюбив, я б його не тримала, – казала Лідія Петрівна наприкінці життя. – Але ніколи в нас такого не було, щоб він мені загрожував: ось розлюблю, мовляв, і йди на всі чотири сторони.

... Павло Григорович нікого не втаємничував у зміну свого родинного стану. Все розкрилося завдяки курйозу. Відомий композитор Пилип Козицький привів до поета дочку свого колеги Михайла Скорульського з наміром посватати. Збентеженому господарю квартири не лишалося нічого іншого, як познайомити вельмишановних гостей зі своєю половиною...

Усі прожиті разом, і ті, коли випадало жити нарізно, Лідія Петрівна була його коханою, другом, ретельною помічницею у творчій праці, першим читачем, а часом і принциповим, тямущим критиком. Вона стала берегинею родинного вогнища, своєрідним Ангелом-охоронцем Павла Григоровича від усіх життєвих та побутових проблем. Саме вона краще за інших могла зрозуміти – який сьогодні, в цю мить настроїв у Павла Григоровича. Саме вона тонко і болісно відчувала миті, коли Поетові було незатишно на душі, сумно, гірко від різних життєвих перипетій. Саме Лідія Петрівна відчувала, знала, розуміла кожний рух і погляд свого чоловіка, аби вчасно його підтримати, допомогти, вислухати, зрозуміти. На 40-річчя їхнього знайомства поет написав їй такі рядки:

Дивлюсь на тебе я не надивлюся –
На очі сірі й брови в формі дуг,
Для мене ти, як з пісні «біле гуся», –
Кохана, любя і дружина, й друг.

Все життя прожили вони в мирі та злагоді. Й беріг Павло Григорович святість шлюбу так само вірно й самовіддано, як до того беріг святість почуття Кохання. Про яке він пізніше напише:

«Ну, як би я міг без
твоїх усмішки?
Не міг би я бачить
ні трав колювання,
ні погляду гір, ні тремтіння
берези,
ні в озері тім рябіння,
одсоння...»

В останні роки життя Лідія Петрівна невтомно опікувалася художньою спадщиною Павла Тичини, а навесні 1975 року (її останнього) тиждень за тижнем разом із Станіславом Тельнюком вона готувала до видання щоденникові записи Павла Григоровича. Праця була завершена у вересні. Того місяця Лідії Тичини не стало: через 8 років після смерті її ПОЕТА.

Багаторазові фази закоханості поета Павла Тичини можна пояснити болісним пошуком Жінки, яка б відповідала найвищому стандарту земного дива: «Люблю астрономію, музику і жінку. Астрономія воздвигає, музика оп'яняє, – жінка дивує – у голосі, у погляді, навіть у посмішці – жінка завжди рождає».

За що його жінки так любили? Бо він зберіг у собі ніжність – майже дитячу, що її дорослі чоловіки втрачають. Він умів плакати, навіть будучи міністром. Було, що він хотів зняти віником павутину, побачив там вагітну павучиху й вигукнув: «Як можна, вона ж мати!» Якось він рано встав до роботи, глядь – а на книжках спить метелик. І Тичина не зміг працювати, бо не хотів будити метелика. Він відчував усе, що живе, – по-особливому. Вважав, що кіт, який спить, дивиться на нас із пташиного польоту. А метелик уміє читати. Йому марилися струни «в глибині землі й надо мною».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гальченко С. Грані великого таланту : до 100-річчя від дня народж. П. Г. Тичини / С. А. Гальченко. – К. : Знання, 1990. – 47 с.
2. Гальченко С. Між білим і чорним / Сергій Гальченко // Золотий годин : вибр. твори / Павло Тичина ; вступ. ст., упоряд. та прим. С. А. Гальченка. – К. : Криниця, 2008. – С. 5–26.
3. Гончар О. Яблуновоцвітний геній України / Олесь Гончар // Подорож з капелю К. Г. Стеценка : [щоденник] / Павло Тичина. – К. : Рад. письм., 1982. – С. 5–11.
4. Губар О. Павло Тичина : літ.-крит. нарис / Олександр Губар. – К. : Рад. письм., 1981. – 253 с.
5. Донець Г. Геній поневоленої нації, або ще раз про терези історії [Текст] / Г. Донець // Київ. – 2004. – № 4–5. – С. 162–165.
6. Дроздовський Д. Під знаком саморозп'яття. Роздуми про феномен Тичини – поета і людини / Д. Дроздовський // Україна молода. – 2006. – № 23. – С. 13.
7. Дроздовський Д. Три смерті Тичини. Епітафія кризь час про «Чорного янгола» / Д. Дроздовський // Дзеркало тижня. – 2007. – № 37. – С. 19.
8. Єфремов С. [П. Тичина] / Сергій Єфремов // Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К. : Феміна, 1995. – С. 618–625.
9. Жулинський М. Павло Тичина (1891–1967) / Микола Жулинський // Із забуття – в безсмертя. Сторінки призабуті спадщини / Микола Жулинський. – К. : Дніпро, 1990. – С. 237–251.
10. З архіву П. Г. Тичини : зб. док. і матеріалів / [упоряд. : Р. М. Корогодський та ін.]. – К. : Наук. думка, 1990. – 599 с.
11. Коцюбинська М. Корозія таланту. Болючі роздуми про поезію Павла Тичини і не тільки про неї / Михайлина Коцюбинська // Мої обрії. В 2 т. Т. 1 / Михайлина Коцюбинська. – К. : Дух і літера, 2004. – С. 262–284.
12. Кузьменко Н. Павло Тичина – випускник Чернігівської духовної семінарії в спогадах Івана Львова / Надія Кузьменко // Літературний Чернігів. – 2011. – № 4 (56). – С. 132–138.
13. Лаврінченко Ю. Кларнетичний символізм : [про творчість П. Тичини] / Юрій Лаврінченко // Українське слово : хрестоматія укр. л-ри та літ. критики ХХ ст. В 4 кн. Кн. 1 / упоряд. В. Яременка. – К. : Аконті, 2001. – С. 462–467.
14. Мовчун А. І генії були дітьми. Павло Григорович Тичина (27 січня 1891 р. – 16 вересня 1967 р.) [Текст] / А. Мовчун // Початкова освіта. – 2005. – № 15. – С. 4–9.
15. Неділько Г. Поет и две сестры : к твор. истории стихотворения П. Тычины «О любя Инно...» / Георгий Недилько // Радуга. – 1983. – № 6. – С. 108–110.
16. Слоновська О. Павло Григорович Тичина / О. Слоновська // Конспекти уроків з української літератури для 11-х класів: Нове прочитання творів. – К., 2001.
17. Сосновська Т. Без Тичини: на батьківщині славетного поета-академіка, у селі Піски на Чернігівщині, немає музею його пам'яті / Тетяна Сосновська // Українська літературна газета. – 2010. – № 10 (14 травня). – С. 4–5.
18. Стус В. Феномен доби (сходження на Голгофу слави). – К. : Видав.-поліграф. центр «Знання», 1993. – 96 с.
19. Тайни творчості поета.
20. Тельнюк С. Містифікація генія в тоталітарному пеклі (До 100-річчя П. Г. Тичини) / Станіслав Тельнюк // Дніпро. – 1991. – № 1. – С. 181–198.
21. Тельнюк С. Молодий я, молодий...: Поетичний світ Павла Тичини (1906–1925). – К. : Дніпро, 1990. – 418 с.
22. Тельнюк С. Павло Тичина : біограф. повість / Станіслав Тельнюк. – К. : Молодь, 1979. – 331 с. – (Серія біографічних творів «Уславлені імена»).
23. Тельнюк С. Павло Тичина : біогр.. повість / Передм. Ю. Збанацького. – К. : Молодь, 1979. – 336 с.
24. Тичина П. Зібрання творів. У 12 т. Т. 1–7 / Павло Тичина. – К. : Наук. думка, 1983–1986.
25. Тичина Ю. Про дослідження родоходу Павла Тичини. Коментар через 20 років / Ю. Тичина // Кур'єр Кривбасу. – 2007. – № 9–10. – С. 167–177.
26. Шовкуненко О. Павло Тичина в колі друзів / Олександра Шовкуненко ; літ. запис Леоніда Владича // Вітчизна. – 2000. – № 9–10. – С. 123–131.
27. Ященко О. Учитель Павла Тичини / Олена Ященко // Гарт. – 2011. – № 39 (29 вересня). – С. 4; 11.

Специфіка і значення видань громадянсько-політичної лірики Тараса Шевченка в історії українського народу: відгомін у сучасності

Роман ЯРОШЕНКО, кандидат філологічних наук, докторант кафедри літературознавства, компаративістики і соціальних комунікацій, доцент кафедри реклами і зв'язків з громадськістю Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ;

Анастасія ІВАНОВА, студентка IV курсу спеціальності видавнича справа і редагування Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

Анотація. У даній статті оглядово розкрито специфіку громадянсько-політичних видань у творчості Тараса Шевченка, наведено їх значення для історії українського народу. Автори намагались подати паралельні епізоди, які, з одного боку, нелегко переживав Т. Шевченко, описуючи у своїх творах долю українців, а з іншого – сучасний стан українського народу, його сучасної свідомості, в якому опинилась ціла нація.

Ключові слова: український народ, Тарас Шевченко, видання, сучасність, твір, громадсько-політична лірика.

Summary. This article surveillance revealed the specific civil and political issues in the work of Taras Shevchenko, given their importance to the history of the Ukrainian people. The authors attempted to file parallel episodes, which on the one hand, experienced a difficult Shevchenko, describing in his works the fate of Ukrainian, the other – the current state of the Ukrainian nation, its modern consciousness, which turned an entire nation.

Key words: Ukrainian people Taras Shevchenko, publication, modernity, work, social and political lyrics.

Видання громадянсько-політичної лірики у свідомості українського народу займають одне з провідних місць філософсько-центричної проблематики України. Спадщина цих видань є безцінною, оскільки вони знаходять свій відгомін і на сучасному етапі розвитку цілої нації. У важкі періоди розбудови держави слова з циклу видань громадянсько-політичної лірики великих геніїв українського народу ставали лозунгами для боротьби. Необхідно свідомо визнати, що найчастіше українцям доводилось виборювати свою незалежність, що й повторилось вкотре, надавши означення цій боротьбі – «Революція гідності».

У нелегкий час для України було актуальним підняття патріотичного духу і національної свідомості, до якої зі сцени майдану Незалежності закликали слова, взяті з видань великих геніїв українського народу: Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Б. Грінченка та багатьох інших. Саме тому об'єктом нашого дослідження став феномен впливу української книги, її слова на свідомість багатотисячного народу, а то й цілої нації,

а метою дослідження – оглядове розкриття специфіки громадянсько-політичних видань у творчості Тараса Шевченка та їх значення для історії українського народу.

У світовому просторі історія та культура нашої країни ідентифікується з великими геніями, одним з яких є Тарас Григорович Шевченко. Світогляд митця формувався і розвивався в період, коли в Україні сталася криза феодально-кріпосницької системи господарства, посилювався процес формування капіталістичних відносин. Безкомпромісно осуджуючи все вище перелічене на чолі з самодержавством, Тарас Шевченко закликав народ до боротьби за свободу. Поет поширював свої національні ідеї серед населення через свою творчість і ці ідеї знайшли своє відлуння аж крізь століття. Саме через його формацію особистості, через час, в якому він зростає, через національну проблематику, яка запала Кобзарю глибоко в серці, нам є цінна аналогія з сучасним станом та подіями, що відбувались під час «Революції гідності».

Усі твори Тараса Шевченка об'єднує те, що кожне слово в них – про Україну. У своїх творах письменник закликає до небайдужості чи навіть до боротьби або відверто («І мертвим, і живим...», «Заповіт», «Полякам» тощо), або опосередковано, завуальовано. Наприклад, через законодавчо закріплене поневолення людини («Тяжко-важко в світі жити», «На панщині пшеницю жала...», «Елегія» тощо) або зображення історичних подій («Гайдамаки», «Іван Підкова», «Гамалія»). Героїчне минуле привертало увагу Шевченка як засіб пробудження національної свідомості своїх співвітчизників. Серед громадянсько-політичної лірики виокремлюються твори, в яких використовуються нетрадиційні засоби розкриття теми: сатиричні («Сон», «Кавказ»), або ті, у яких авторські думки викладаються у формі притч (вірші «Пророк», «Чума») [4].

Найвиразніше революційний характер поета виявився у поемі «Гайдамаки» (1841), що з'явилась через

рік після виходу «Кобзаря». Поема була здійсненням велетенського задуму, про що свідчить філософський віршовий вступ і прозова передмова [6]. У поемі Шевченко наголошує на тому, що два слов'янські народи, російський та український, могли б жити в мирі й дружбі: «жити б та брататься». А в передмові письменник уперше висловив широку демократичну ідею єднання слов'янських народів: *«Нехай житом-пшеницею як золотом покрита, не розмежованою останеться навіки од моря до моря слов'янська земля»* [1]. Проте події, що відбувались 2014 року у м. Києві на майдані Незалежності для свідомості українців стали знаменними і радикальними – російський і український народи жити в мирі в скорому часі не будуть, вони не «брати», як до цього часу думали...

Поема «Гайдамаки» досить пов'язана з сучасністю. Змальовуючи боротьбу українського народу в минулому, Шевченко прагнув пробудити героїчний дух народних мас, підняти їх на боротьбу проти самодержавно-кріпосницького ладу. Приклад ватажків гайдамацького руху має нагадувати сучасникам про славі традиції народного опору панівним класам, їх імена не повинні забуватись, як й імена беззахисних людей («Небесної сотні»), що загинули під час розстрілу в період «Революції гідності».

Найбільшою мірою політичні ідеї Тараса Григоровича втілилися в у виданні поетичної збірки «Три літа», яка була написана у 1843–1845 роках. Саме у цей період поет двічі побував в Україні та під впливом побаченого скрутного становища народу, написав свої геніальні твори.

Поеми «Сон» та «Кавказ» – вершини політичної сатири творчості Тараса Шевченка, свідчення громадянської сміливості письменника та незламності його духу. Основне ідейне спрямування Шевченкового «Сну» (1844) – політичний осуд царизму як інституту влади. Образ царя Миколи I є уособленням самодержавства з його людиноненависницькими, хижацькими принципами. Вістря Шевченкової сатири передусім спрямоване проти великодержавних «богів» – царя і цариці. Сатиричні портрети цих найбільших вельмож імперії переростають у карикатури. «Батюшка» – цар «сердитий», «цвенькає», виліз, «неначе з барлоги ведмідь», «ледве-ледве переносить ноги», від похмілля аж посинів, «вилупив баньки з лоба», «мов скажений гукає» тощо. Нещадно глузує поет і з цариці Катерини II. Вона «мов опеньок засушений, тонка, довгонога, та ще й на лихо, сердешне, хита головою», «мов та цапля між птахами, скаче, бадьориться». Великодержавна пара, «мов сичі надуті», радяться «о отечестві... та нових петлицях, та о муштрах новіших».

Вершиною Шевченкового сатиричного сміху є гротескна картина, яку Іван Франко назвав «генеральним мордобитієм». Вона розкриває всю механіку Ро-

сійської імперії, де все вирішується насильством. Що й явно досі демонструється у боротьбі за українські землі Донбасу. Виявляючи антинародний характер царської влади, Шевченко виступив проти ілюзій, поширених у народі, розвінчав міф про «добрих царів». Поборник революційного знищення кріпацтва, він першим в Україні звертається до народу із закликом до повстання. Його творчості притаманна віра в революційні сили народу [5], яка знайшла себе крізь століття, вилившись у «Революцію гідності», де народ повстав з вірою у свою перемогу, і переміг.

Тематичним продовженням поеми «Сон» є поема «Кавказ» (1845), присвячена щирому другові Тараса Шевченка Якову де Бальмену, який загинув на Кавказі під час війни з горцями. Твір характеризується цілковитим запереченням самодержавно-кріпосницького суспільства, усіх його антинародних засад. Характерно, що не народи Кавказу звинувачує поет у смерті свого друга, а російське самодержавство:

*Лягло костями
Людей муштрованих чимало.
А сльоз, а крові? напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми й онуками, втопить
В сльозах удових. А дівочих,
Пролитих тайно серед ночі?
А матерніх гарячих сльозі
А батькових, старих, кривавих,
Не ріки – море розлилось,
Огненне море!*

Проте Тарас Шевченко стверджує, що волелюбний народ не можна знищити. Нескорену силу народу автор втілив у безсмертному образі Прометея. Цей образ символічний. Він уособлює безсмертя народу, серце якого «знову оживає і сміється знову». Російський царат, змальований в образі ката-орла, не може знищити волелюбних прагнень народу. Пророче звучать слова великого Кобзаря, адресовані всім народам, які борються за незалежність: *«Борітеся – поборете!»*. Адже у всіх поневолених народів царської Росії доля схожа, вони позбавлені права вільно розвиватися, говорити рідною мовою:

*Од молдаванина до фіна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує!*

Поема «Кавказ» викриває моральний занепад правлячих кіл царської Росії, які відступилися від людських і Божих заповідей, запроваджуючи політику тиранії, ненависті до людей, лицемірства та жадоби до наживи. Породжені конкретними історичними умова-

ми минулого століття, ідеї та образи поем «Сон» і «Кавказ» своїм значенням виходять за межі тієї епохи, бо в них відбилися такі закономірності суспільного розвитку, які надають їм життєвої сили на віки.

Поема-послання «І мертвим, і живим...» (1845) порушує найважливіші питання суспільного та національного життя українського народу. Насамперед, Шевченко звертається з гріким словом правди до своїх земляків-українців, які немов би «оглухли, не чують», в якому становищі знаходяться самі, їхня Батьківщина. Гостро засуджує тих, хто продався чужинцям, знущається над рідним народом, «людей запрягають в тяжкі ярма». Закликає схаменутися цих «недолюдів» доки не пізно: «... будьте люди, бо лихо вам буде». З тугою Т. Шевченко говорить про розвиток освіти і культури, який не відповідає потребам часу та інтересам України. «Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя». Нав'язує чужу культуру, диктує свою волю «куций німець узловатий». Шевченко закликає пізнати свою мову й свою історію, пишатися ними, бо тільки на своїх власних основах, позиціях можна побудувати національну культуру і лише це може привести до об'єднання українського народу. Насамперед, на думку Шевченка, треба позбутися соціальної несправедливості. «Розкуйтеся, братайтеся», – закликає поет. Обов'язково треба плекати й розвивати любов до рідного краю й народу, яким би цей край не був: «Полюбіте щирим серцем велику руїну», адже:

*Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претеся на чужину,
Шукати доброго добра...*

Ідеї поеми «І мертвим і живим...» служили дороговказом українському народу на шляху національного відродження [2].

Гімном визвольної боротьби українського народу є «Заповіт». У поезії Шевченко звертається до народу з вірою, що пригноблені повстануть, розірвуть кайдани і побудують нову державу – непорочну Україну. У творі звучать ноти й суму, й гордості, а найбільше – віри в перемогу, в те, що завтрашній щасливий день неодмінно настане, а щастя прийде тоді, коли Дніпро «...понесе з України у синєє море кров ворожу». Відчувається сила народу, віра в його безсмертя, впевненість у неминучій перемозі. Тарас Шевченко не тільки висловлює мрію про майбутнє, а й прагне уявити його собі, закликає до революційної боротьби:

*Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.*

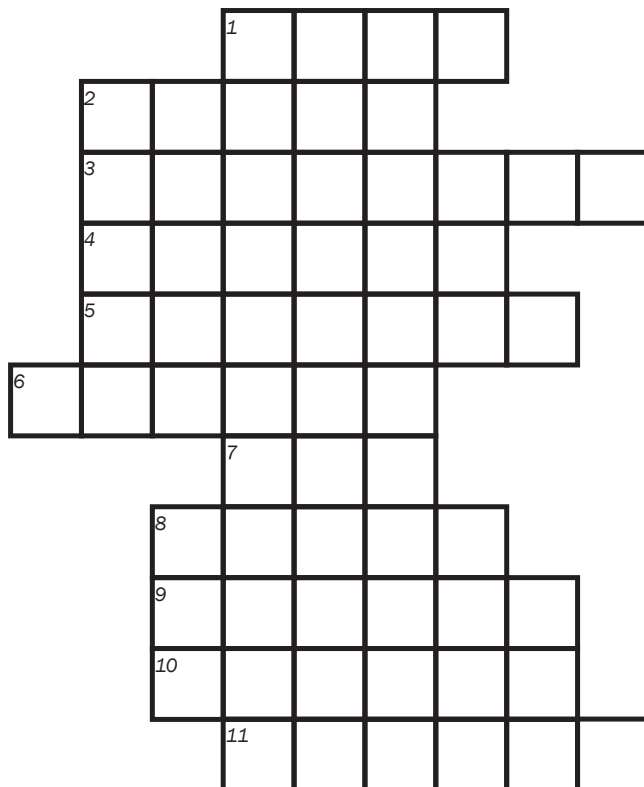
Тарас Шевченко був відданий національно-державницькій ідеї і сам робив усе можливе для її утвердження, спонукав до цього інших як словом, так і власним прикладом. Євген Маланюк слушно відзначив, що дух козацької доби, дух «козацької шаблі», дух нескореної нації вперше був підхоплений Шевченком у його творчості і переданий через бездоріжжя і тьму ночі бездержавності не лише поколінню «живих», а й поколінню «ненароджених». Він здійснив вагомий внесок у пробудження і формування національної свідомості українського народу, в розвиток української та світової культури. Ідеї, думки, вся творчість Шевченкового генія стала тим живим феноменом, який далі розвивається вже в свідомості українського суспільства [3].

Отже, характер наведених творів великого Кобзаря настільки відображає ідейний та фактичний образ сьогоднішніх українців, стан цілої нації, боротьбу за незалежність і територіальну суверенність, що годі й робити аналогії, достатньо лише навести і коротко розглянути твори, щоб зрозуміти цілу градацію літературно-сюжетних ліній, що розвивались під час «Революції гідності» і тривають до сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зязюн І. Культурологія : українська та зарубіжна культура : Навчальний посібник / І. Зязюн, В. Семашко. – К. : Знання, 2007. – 567 с.
2. Касьян В. Філософія : Відповіді на питання екзаменаційних білетів : Навч. посіб. – 5-те вид., випр. і доп. / В. Касьян. – К. : Знання, 2008. – 347 с.
3. Культурологія : теорія та історія культури : Навчальний посібник / За ред. І. Тюрменко, О. Горбула. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 368 с.
4. Мотиви лірики Тараса Шевченка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.misto.kiev.ua/UKR/TVIR/SHEVCHENKO/shevchenko116.txt>.
5. Подольська Є. Філософія : Підручник / Є. Подольська. – К. : Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. – 704 с.
6. Українська культура в європейському контексті / Ред. Ю. Богуцький, В. Андрущенко, Ж. Безвершук, Л. Новахатко ; [за заг. ред. Ю. П. Богуцького]. – К. : Знання, 2007. – 679 с.
7. Шевченко Т. Зібрання творів : У 6 т. / Т. Шевченко. – К., 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847. – 784 с.
8. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Видавець Корбуш, 2008. – 800 с.

Тренінг для літературознавця на тему: «Літературні роди та жанри»

1. Один з основних родів літератури, оповідь про певні події.

2. Літературний жанр, а також великий за обсягом, складний за будовою епічний твір, у якому широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів.

3. Сатиричний жанр художньо-публіцистичної літератури, що висміює негативні явища в суспільному житті.

4. Один з родів літератури, зазвичай твори у віршованій формі.

5. Епічний прозовий твір (рідше віршований), який характеризується однолінійним сюжетом, а за широтою охоплення життєвих явищ і глибиною їх розкриття посідає проміжне місце між романом та оповіданням.

6. Невеликий за обсягом прозовий епічний твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом, сконденсованою та яскраво вимальованою дією.

7. Оповідання про минуле, навколишній світ, яке описує події за участю богів, демонів і героїв та історії про походження світу, богів і людства.

8. Один з літературних родів, який змальовує світ у формі дії, здебільшого призначений для сценічного втілення.

9. Форма оповіді, протилежна прозі.

10. Невеликий віршований ліро-епічний твір казково-фантастичного, легендарно-історичного чи героїчного змісту.

11. Повчальна розповідь з історії чи навколишнього життя, мета якої – викласти духовні чи моральні істини.

Визначні події грудня

1 грудня 1913 року

народився Воронько Платон Микитович – український письменник, поет, драматург, публіцист. Майже всі свої літературні премії П. Воронько отримав за «дорослі» вірші, але справжню славу здобули його неповторні поезії для дітей. Автор понад тридцяти збірок віршів і поем та великої кількості книжок для дітей. Збірка поезій «Повінь» в 1972 році була удостоєна Державної премії УРСР імені Тараса Шевченка, а збірки для дітей «Читаночка», «Казка про Чугайстра», «Сніжна зіронька горить», «Облітав журавель», «Всім по сім» – премії імені Лесі Українки в 1976 році. Помер у 1988 році у Києві.

2 грудня 1951 року

народився Галябарда Степан Петрович – заслужений діяч мистецтв України, поет. Працював у пресі, головним редактором радіостанції «Молода гвардія», директором першої в Україні незалежної комерційної радіостанції «Радіо Рокс» у Києві. Його пісні звучать у репертуарах В. Зінкевича, А. Кудлай, П. Зіброва, Л. Сандулеси, І. Бобула. Йому належать аудіоальбоми: «Не поверну човен», «На Україну повернись» та ін.

3 грудня 1897 року

народився Головка Андрій Васильович – український письменник, критик. У 20-х роках написав твори: «Дівчинка з шляху», «Пилипко», «Червона хустина», підготував збірку оповідань і повістей «Можу». Роман «Артем Гармаш» – складова частина задуманої трилогії про боротьбу українців за встановлення радянської влади

(1951–1970). Автор кількох п'єс і кіносценаріїв. Окремими виданнями вийшло понад 20 книжок письменника. Помер 5 грудня 1972 року в Києві. Похований на Байковому кладовищі.

5 грудня 1931 року

народився Тютюнник Григір Михайлович – український письменник-прозаїк. Після закінчення Харківського університету працював у газеті «Літературна Україна», а згодом – на кіностудії імені О. Довженка та у видавництвах «Молодь» і «Веселка». Перше опубліковане в 1961 році оповідання Г. Тютюнника «В сутінки» народилося з його листа до дружини.

Він з таким щемливим боєм розповів їй про драму своєї родини, що й сам не помітив, як з-під його пера вийшла викінчена художня річ. Перша книжка його оповідань «Зав'язь» вийшла у світ у 1966 році. З великою любов'ю до дітей написані оповідання «Климо», «Облога», «Смерть кавалера». Наприкінці 70-х років виходить негласна заборона на друк творів письменника у періодиці. Не в змозі в усій повноті реалізувати свій талант в атмосфері диктату над літературою, 6 березня 1980 року Григір Тютюнник покінчив життя самогубством. 1989 року його творчість була посмертно відзначена Державною премією ім. Т. Г. Шевченка.

6 грудня 1871 року

народився Вороной Микола Кіндратович – український письменник, поет, перекладач, актор, режисер. Ще гімназистом почав писати вірші, захопився творчістю Т. Шевченка, театром М. Кропивницького, політичною літературою. Видав збірки віршів «Ліричні поезії», «В сяйві мрій», виступав з театрознавчими статтями.

У 1921 році у Варшаві видав збірку «За Україну». М. Вороного було заарештовано «за участь у контрреволюційній військово-повстанській організації». Обвинувачення були вигадані й неконкретні. 7 червня 1938 року М. Вороного розстріляли.

7 грудня 1936 року помер Степан Василь Семенович – український письменник, майстер експресіоністичної новели, громадський діяч, політик. Перша збірка новел «Синя книжечка», яка вийшла в світ у 1899 році в Чернівцях, принесла Степанові загальне визнання, була зустрита захопленими відгуками найбільших літератур-

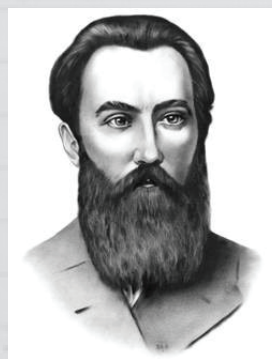
них авторитетів, серед яких, крім Івана Франка, були Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Ольга Кобилянська, стала помітною віхою в розвитку української прози. Автор «Синьої книжечки» звернув на себе увагу насамперед показом трагедії селянства. Новели «Катруся» і «Новина» належать до найбільш вражаючих силою художньої правди творів В. Степанюка. Творча спадщина В. Степанюка має велике пізнавальне, ідейно-естетичне й історико-літературне значення. Він був новатором у літературі, творцем і неперевершеним майстром дуже стислої, драматичної за змістом і глибоко ліричної за звучанням соціально-психологічної новели. Похований у рідному селі Русів на Станіславщині (тепер Снятинського району Івано-Франківської області).

8 грудня 1868 року засновано українську громадську організацію культурно-освітнього спрямування «Просвіта». На загальному зібранні було вирішено створити українську бібліотеку з читальнею і щорічно видавати календар для народу. Щоб роз'яснити мету Товариства, його учасники звернулися 11 лютого 1869 року зі спеціальною відозвою до народу. У ній указувалося, що «поза школою не знаходить українська дитина ніякого духовного корму, через котрий самосвідомість, моральність і добробут у народі могли би чимраз більше розвиватися». 1939 рік став останнім роком існування «Просвіти». Сталінські опричники знищили у центральному будинку Товариства його архів, цінні історичні документи і рукописи, друковану продукцію. Так вони вчинили з осередками «Просвіти» і в інших містах і селах. Не дозволили відновити роботу «Просвіти» і гітлерівські окупанти.

9 грудня 1863 року народився Грінченко Борис Дмитрович – український письменник, педагог, етнограф, історик, публіцист, лексикограф, літературознавець, громадсько-культурний діяч. Автор фундамен-

тальних етнографічних, мовознавчих, літературознавчих та педагогічних праць, історичних нарисів, перших підручників з української мови й літератури, а також автор «Рідного слова» – книжки для читання в школі. Укладач чотиритомного тлумачного «Словаря української мови». Один із організаторів і керівників «Просвіти», активний член Братства тарасівців, співзасновник УРП (1904). Повернувшись до великої прози на рубежі двох століть, Грінченко у повістях «Серед темної ночі» і «Під тихими вербами» спробував подати панораму життя тогочасного села. Особливо вдавалися Грінченку твори з життя дітей: «Олеся», «Украла», «Кавуни» та ін. Вони відзначаються авторським гуманізмом, глибиною проникнення у світ дитячої психології.

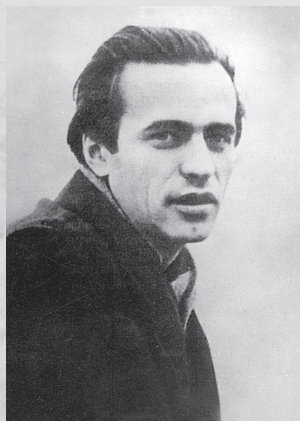
12 грудня 1928 року народився Сверстюк Євген Олександрович – український письменник, філософ, гоголезнавець, головний редактор православної газети «Наша віра». Одним із найгостріших і найпопулярніших творів українського самвидаву 60-х років був анонімний памфлет про спалення бібліотеки «З приводу процесу над Погружальським», що його написали, як пізніше стало відомо, Є. Сверстюк у співавторстві з І. Світличним. З 1989 року – президент Української асоціації незалежної творчої інтелігенції, яка присуджує щорічні премії ім. В. Стуса. У 1993 році Є. Сверстюк обраний президентом Українського Пен-клубу. 1995 року отримав Державну премію України імені Тараса Шевченка за книгу «Блудні сини України». Помер 1 грудня 2014 року у Києві.

12 грудня 1902 року помер Грабовський Павло Арсенович – український поет-лірик, публіцист, перекладач. У Вілюйську Грабовський підготував збірки своїх оригінальних і перекладних поезій, які згодом вийшли у Львові: «Пролісок», «Твори Івана Сурика», «З чужого поля», «З півночі» та інші. Творчість Грабовського була неперевершеним зразком громадянської лірики. Революційні мотиви в ліриці поета знаходимо в поезіях

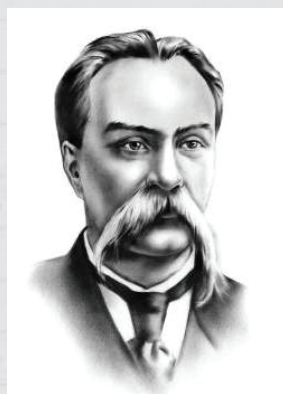
«Справжні герої», «Уперед», «Надія», «До Н.К.С.». Про громадські обов'язки митця Грабовський пише у своїх віршах «Я не співець чудовної природи», «До парнасців», «Поетам-українцям». Поезії Грабовського «До українців», «Далеко», «До України», «Україна приснилась мені» мають патріотичний, національно-визвольний характер. Помер в Тобольську, похований за заповітом на кладовищі поруч з декабристами.

13 грудня 1893 року народився Хвильовий Микола (Фітільов Микола Григорович) – український поет, прозаїк, публіцист, один із основоположників пореволюційної української прози. Активний учасник літературно-художнього життя, член-засновник багатьох тогочасних літературних організацій – «Гарту», «ВАПЛІТЕ», «Пролітфронт». Центральною для М. Хвильового – полеміста та публіциста – була проблема історичного буття України, української культури. Заперечуючи московфільські тенденції частини тогочасних літераторів, Хвильовий проголошував орієнтацію на Європу, на стилі та напрями європейського мистецтва. У новелі «Я (Романтика)» перед головним героєм постає конфлікт: в ім'я абстрактної ідеї, в ім'я доктрини він має власноруч розстріляти свою матір, але знищення іншої особистості – це водночас і знищення свого людського єства. Після арешту свого приятеля Михайла Ялового на знак протесту проти початку масових репресій проти української творчої інтелігенції 13 травня 1933 року в Харкові, в будинку письменників «Слово», покінчив життя самогубством.

13 грудня 1963 року помер Симоненко Василь Андрійович – український поет і журналіст, шістдесятник. Уже в ті роки набули великої популярності «самвидавні» поезії Симоненка, що поклали початок українському руху опору 1960–1970-х років. Вони сатирично викривали радянський лад («Некролог кукурудзяному качанові», «Злодій», «Суд», «Балада про

зайшого чоловіка»), зображували важке життя радянських людей, особливо селянства («Дума про щастя», «Одинокі матері»), викривали радянську деспотію («Брама», «Гранітні обеліски, як медузи...»), таврували російський великодержавний шовінізм («Курдському братові») тощо. У 1963 році Симоненко був жорстоко побитий кагебістами на залізничній станції Шевченка у м. Смілі, після чого він переніс відмову нирок і невдовзі помер у головній обласній лікарні. Похований в Черкасах.

14 грудня 1840 року народився Старицький Михайло Петрович – український письменник, драматург, прозаїк, поет, театральний і культурний діяч. З усіх українських драматургів він був найбільш близьким до театру, тобто опрацьовував свою драматургічну продукцію для сценічного показу. Перші твори Старицького були надруковані у 1865 році. Старицький був справжнім учителем молодих українських письменників і відіграв велику роль в організації літературного і громадського життя 1890-х років. Написав близько 35 п'єс. Помер у Києві 27 квітня 1904 року, похований на Байковому кладовищі.

19 грудня 1919 року народився Лукаш Микола Олексійович – український перекладач, мовознавець, політолог. В архіві стародавніх документів Лукаш вишукував папери, дотичні до Коліївщини, переписував їх і перекладав з польської та латини українською мовою. Мало не задарма готував ці матеріали для Костя Гуслисто: той саме працював над книгою про Коліївщину. У Харкові завершив свій видатний переклад «Фауста» Гете, який опубліковано 1955 року. Помер у серпні 1988 року, похований на Байковому кладовищі.

19 грудня 1969 року народилася Матіос Марія Василівна – українська письменниця, поетеса, прозаїк, публіцист. Протягом 10 років займалась журналістикою. 8 із них була редактором газети на машинобудівному заводі імені Дзержинського в Чернівцях. Керувала Чернівець-

кою організацією Національної спілки письменників України, займалась видавничою справою, була одним із засновників науково-літературного «Буковинського журналу». Найбільшу популярність здобули прозові твори: «Нація», «Життя коротке», «Солодка Даруся», «Щоденник страченої» та ін.

24 грудня 1938 року народився Чорновіл В'ячеслав Максимович – український політик, публіцист, літературний критик, діяч руху опору проти зросійщення та національної дискримінації українського народу, політичний в'язень СРСР. 1970 року Чорновіл у Львові починає випуск підпільного журналу «Український вісник», в якому друкує матеріали

самвидаву, хроніку українського національного спротиву. Він – його організатор, редактор і видавець. Журнал стає справжнім рупором демократії та національної свідомості у підрадянській Україні. 25 березня 1999 року В'ячеслав Чорновіл загинув за нез'ясованих обставин в автокатастрофі на шосе під Борисполем. Похорон В'ячеслава Чорновола став однією з наймасовіших акцій часів Незалежності – за різними оцінками у процесії взяли участь 150–250 тисяч людей.

25 грудня 1927 року народився Бердник Олесь Павлович – український письменник-фантаст. 1989 року обраний провідником гуманістичного об'єднання «Українська Духовна Республіка», видавав газети «Свята Україна», «Згода». Найвідоміші твори: «Шляхи титанів», «Діти безмежжя», «Золоті ворота» та ін. 18 березня 2003 року Олесь Бердник пішов з життя. Похований у с. Гребені Київської області, на території своєї діачі.

30 грудня 1906 року народився Городинський Святослав Ярославович – український поет, журналіст, перекладач, мистецтвознавець, художник. Перекладав поезію з англійської, французької, німецької, італійської, польської та інших мов. Видав у Львові декілька власних поетичних збірок. На основі аналогій з українським фольклором доводив українське походження «Слова о полку Ігоревім». Оpubлікував монографії про багатьох українських художників. Зібрав рукописи, опублікував статті, спогади про Богдана-Ігоря Антонича. Поетичні збірки: «Барви й лінії», «Буруни», «Слова на каменях», «Вітер над полями» та ін. Помер 20 травня 1993 року у Вероні, США.

Тема: «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія (I частина)» (5 клас) (с. 24)

Варіант I

1. А
2. Б
3. Г
4. А
5. Г
6. Г
7. В
8. Б
9. 1-Д; 2-В; 3-Б; 4-А
10. Б
11. В
12. В

Варіант II

1. В
2. Б
3. В
4. В
5. Б
6. Г
7. Б
8. В
9. 1-Д; 2-В; 3-А; 4Б
10. Б
11. Г
12. А

Варіант III

1. В
2. Б
3. Б
4. Б
5. Б
6. В
7. А
8. В
9. 1-В; 2-Д; 3-А; 4-Г
10. В
11. В
12. Б

Тема: «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія (II частина)» (5 клас) (с. 27)

Варіант I

1. В
2. Б
3. Г
4. Г
5. Г
6. В
7. Г
8. Г
9. 1-А; 2-Д; 3-Г; 4-В
10. Г
11. А
12. Г

Варіант II

1. В
2. Б
3. Б
4. А
5. Б
6. Г
7. А
8. А
9. 1-В; 2-А; 3-Б; 4-Д
10. В
11. В
12. Г

Варіант III

1. В
2. Г
3. В
4. Б
5. А
6. В
7. Б
8. Б
9. 1-В; 2-Б; 3-Д; 4-А
10. В
11. В
12. Б

Тема: «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія (III частина)» (5 клас) (с. 30)

Варіант I

1. Б
2. В
3. Г
4. А
5. Г
6. Б
7. Г
8. А
9. 1-Б; 2-А; 3-Г; 4-В
10. Г
11. Г
12. А

Варіант II

1. В
2. Б
3. А
4. В
5. Г
6. Б
7. В
8. А
9. 1-Б; 2-В; 3-Г; 4-Д
10. Г
11. Г
12. Г

Варіант III

1. А
2. Г
3. В
4. Б
5. Г
6. Б
7. В
8. Г
9. 1-Б; 2-Г; 3-А; 4-В
10. В
11. Г
12. В

**Тренінг для видавця на тему:
«Коректура» (с. 33)**

1. Вставки	6. Відбиток
2. Прапорець	7. Вичитування
3. Гранка	8. Звіряння
4. Коректор	9. Заміни
5. Знак	

**Тренінг для літературознавця на тему:
«Літературні роди та жанри» (с. 58)**

1. Епос	7. Міф
2. Роман	8. Драма
3. Фейлетон	9. Поезія
4. Лірика	10. Балада
5. Повість	11. Притча
6. Новела	

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
«ВИДАВНИЦТВО «БІЛИЙ ТИГР»

Директор

Роман ЯРОШЕНКО,
кандидат філологічних наук, доцент

Над номером працювали:

Відповідальний редактор – Катерина ЯРОПОВЕЦЬКА

Літературний редактор – Наталія ВЛАСЕНКО

Художній редактор – Тетяна ЗАПОРОЖЕЦЬ

Коректор – Анастасія ІВАНОВА

Відповідальні за рубрики журналу:

«ЦЕ ЦІКАВО» та «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ТРЕНІНГИ» – Катерина НЕКРАСОВА

«КАЛЕНДАР ВИЗНАЧНИХ ДАТ» – Анна БУРАТЕВИЧ

Матеріали для публікації
просимо надсилати на електронну пошту:
ukr-press@ukr.net

За опубліковані матеріали (фактичність і точність цитування, оригінальність твору та ін.) несе відповідальність ЛИШЕ автор. Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати прийняті до друку матеріали.

У випадку використання матеріалів посилання на журнал є ОБОВ'ЯЗКОВИМ.

© Усі права захищено. Жодні частини, елементи, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути скопійованими чи відтвореними в будь-якій формі та будь-якими засобами – ні електронними, ні фотомеханічними, у тому числі й ксерокопіюванням, записом або комп'ютерним архівуванням, без письмового дозволу видавця.

© «Українське слово і сучасність», 2014

© «Видавництво «Білий Тигр», 2014

Державний комітет зв'язку та інформації України ф. СП-1

ДОСТАВНА КАРТКА – ДОРУЧЕННЯ

ПВ	місце	літер.

На газету
журнал

86515

«Українське слово і сучасність»

найменування видання

Вартість	передплата		кількість комплектів	
	переадресування			

на 201_ рік по місяцях

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

поштовий

індекс _____

місто _____

село _____

область _____

район _____

вулиця _____

код вулиці

буд.	корп.	кв.

прізвище, ініціали _____

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 20887-10687Р від 22.08.2014 р.

Підписано до друку 03.12.2014 р.

Формат 60 x 84 1/8.

Папір офсетний. Друк різнограф.

Умов. друк. арк. 10,98. Обл.-вид. арк. 11,75.

Тираж 200 прим.

Юридична адреса редакції журналу:

02094, м. Київ,

вул. Червоногвардійська, 12, офіс 177.

Фактична адреса редакції журналу:

04209, м. Київ,

вул. Героїв Дніпра, 31-Б.

Тел.: (044) 451-61-42.

E-mail: ukr-press@ukr.net

Видруковано у СПД «Сидоренко О.Я.»

01103, Україна, м. Київ, вул. Вишняківська, 7-Б, оф. 448.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи серії В02 № 258 920 від 24.12.2001 р.